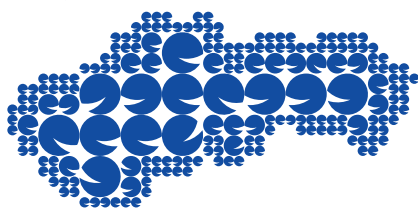

SLOVENSKÁ REČ

84 • 2019 • 3

**ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA
ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SAV**

Slovenská reč, časopis pre výskum slovenského jazyka. Založený v roku 1932.
Vydáva Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave

Slovak Language, Journal for the Slovak Language Research. Founded in 1932.
Published by Ľudovít Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences in Bratislava

Hlavný redaktor/Editor-in-Chief: prof. PhDr. Slavomír Ondrejiovič, DrSc.
Výkonné redaktorky/Managing Editors: PhDr. Katarína Kálmánová, Mgr. Júlia Behýlová
Redakcia anglických textov/English Language Editor: Mgr. Júlia Behýlová

Redakčná rada/Editorial Board:

PhDr. Klára Buzássyová, CSc. (Bratislava), doc. PaedDr. Zdenko Dobrík, PhD. (Banská Bystrica),
prof. PhDr. Juraj Dolník, DrSc. (Bratislava), prof. PhDr. Miroslav Dudok, DrSc. (Bratislava), prof.
PhDr. Ľubomír Ďurovič, DrSc. (Lund – Švédsko), dr. sc. Siniša Habijanec, PhD. (Bratislava),
prof. dr. Björn Hansen (Regensburg – Nemecko), PhDr. Milan Harvalík, Ph.D. (Praha – Česká
republika), doc. Mgr. Martina Ivanová, PhD. (Prešov), doc. PhDr. Viera Kováčová, PhD.
(Ružomberok), prof. PaedDr. Ľubomír Kralčák, PhD. (Nitra), Associate Prof. Mark Lauersdorf,
Ph.D. (Kentucky – USA), doc. Mgr. Gabriela Múcsková, PhD. (Bratislava), prof. Mgr. Martin
Ološtiak, PhD. (Prešov), prof. PhDr. Oľga Orgoňová, CSc. (Bratislava), doc. Mgr. Martin Pukanec,
PhD. (Nitra), prof. PhDr. Ján Sabol, DrSc. (Košice), prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. (Prešov),
Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD. (Bratislava)

Technický redaktor/Technical Editor: Mgr. Vladimír Radik

Návrh a grafické spracovanie obálky/Design of the journal cover:
Mgr. Jana Wachtarczyková, PhD., Mgr. Martina Cebecauerová, PhD.

Periodicita/Periodicity:
vychádza 3-krát ročne/published 3 times per year

Adresa redakcie/Editorial Address:
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV, Panská 26, 811 01 Bratislava, Slovenská republika
tel.: +421 2 5443 1761, +421 2 5443 1762, e-mail: slovenska.rec@gmail.com

**Elektronická verzia časopisu je dostupná na internetovej adrese/The electronic version of
the journal is available at:**
<http://www.juls.savba.sk/ediela/sr/>

**Slovenská reč je citovaná v databázach/The Slovak Language is indexed by the following
databases:**

Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego (iSybislaw), EBSCO Discovery Service, European
Reference Index for the Humanities and Social Sciences (ERIH PLUS), Linguistic Bibliography
Online (Brill), Linguistics & Language Behavior Abstract – LLBA (ProQuest), Naviga (Softweco),
Scopus (Elsevier), Summon (Serials Solutions/ProQuest), The Central European Journal of Social
Sciences and Humanities (CEJSH), WorldCat (OCLC)

SCImago Journal Rank (SJR) 2018: 0,1
Source Normalized Impact per Paper (SNIP) 2018: 0,703
CiteScore 2018: 0,14

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)
EV 3695/09
ISSN 1338-4279 (online)
IČO vydavateľa 00167 088

OBSAH/CONTENTS SR 3/2019

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

239 – 257 **Konštrukcie kolektívnej identity hovoriaceho**

Structures of Collective Identity of the Speaker

Jana Sokolová

258 – 287 **(Nielen) lingvistický pohľad na strojový preklad (na príklade prekladov textov technickej dokumentácie z angličtiny do slovenčiny)**

(Not only) Linguistic View on Machine Translation (Following the Example of the Translations of Technical Documentation Texts from English to Slovak)

Patrik Petráš – Daša Munková

288 – 306 **Exoristický komunikačný subregister v kontexte náboženskej komunikácie a slovenskej lingvistiky**

Exorcist Communication Subregister in the Context of Religious Communication and Slovak Linguistics

Martina Bodnárová

DISKUSIE A ROZHLADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

307 – 317 **Historický korpus slovenčiny**

Corpus of Historical Slovak

Radovan Garabík

RECENZIE/REVIEWS

318 – 323 **Odraz človeka a kultúry v jazyku a v literatúre**

A Reflection of Man and Culture in Language and Literature. Eds. M.

Matiová – M. Navrátil. Berlín: Peter Lang 2019. 313 s. ISBN 978-3-631-74550-2.

Mária Rendárová

324 – 328 **Niekoľko (sčasti aj opakovaných) poznámok o novom zväzku súbornej personálnej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov**

BEHÝLOVÁ, Júlia: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2011 – 2015). Bratislava: Veda 2018. 562 s. ISBN 978-80-224-1634-4.

Some (Partly Repeated) Remarks about the New Volume of the Comprehensive Personal Bibliography of Slovak Slovakists and Slavists

BEHÝLOVÁ, Júlia: Slovak Linguists. Comprehensive Personal Bibliography of Slovak Slovakists and Slavists (2011 – 2015). Bratislava: Veda 2018. 562 s. ISBN 978-80-224-1634-4.

Ivor Ripka

SPRÁVY/REPORTS

- 329 – 333 **Správa z konferencie Jazyková zmena a pramene jej skúmania**

Linguistic Change and Sources of Its Research. Conference Report

Jaroslava Rusinková

- 334 – 343 **Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte: 21. slovenská onomastická konferencia**

Proper Names in an Interdisciplinary Context: 21st Slovak Onomastic Conference

Natália Kolenčíková

- 344 – 353 **SLOVKO 2019. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistika, jazyková dynamika a zmeny**

SLOVKO 2019: NLP, Corpus Linguistics, Language Dynamics and Change

Laura Klimová – Beáta Kmeťová – Romana Krolčíková

KRONIKA/CHRONICLE

- 354 – 355 **Gejza Horák – 100 rokov od jeho narodenia**

Gejza Horák: 100 Years Since His Birth

Slavomír Ondrejovič

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 356 – 357 **Ako sa vyslovuje slovo *pizza* a *pizzeria*?**

How to Pronounce *pizza* and *pizzeria*?

Slavomír Ondrejovič

- 358 – 360 **Obsah ročníka 84, 2019**

KONŠTRUKCIE KOLEKTÍVNEJ IDENTITY HOVORIACEHO¹

Jana Sokolová

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Nitra*

SOKOLOVÁ, Jana: Structures of Collective Identity of the Speaker. Slovak Language, 2019, Vol. 84, No 3, pp. 239 – 257.

Abstract: The topic of the present paper is linguistic self-presentation of the speaker, implemented through the structures with an explicit *we* and a noun modifier *N*, which is an updated and ostentatious expression of one of its real or fictitious social and/or personal roles. The structures of collective identity are judged as composite units, which the speaker uses and verifies himself/herself intuitively. The engagement of the speaker is reflected through the synergy of functions such as communication, thematization, social relations, influence and self-presentation. The study focuses on the interpretation of structures of collective identity of the speaker in terms of their systemic properties and discursive realizations, i.e. in terms of egoprojection and egopresentation. We follow from (a) the thematization of collective identity, reflecting on (i) the difference between the cumulative and distributive frequency, (ii) preference of either the classification or qualification reasoning, (iii) use of the pragmatic approach when confirming or denying the factual nature of collective identity, and (b) the role of emphasis in the formation and discursive use of the structures of collective identity of the speaker.

Key words: emphasis, egoprojection, egopresentation, intention, speaker, collective identity, structures

1. ÚVOD

Témou predkladaného textu je jazyková sebaaprezentácia hovoriaceho realizovaná prostredníctvom konštrukcií s explicitným *my* a substantívnym modifikátorom² *N*, ktorý je aktualizovaným a ostentatívnym jazykovým vyjadrením jednej z jeho reálnych alebo fiktívnych sociálnych, resp. personálnych rolí.³ Na rozdiel od útvarov s explicitným *ja*, ktoré sú motivované zdôrazňovaním individualizovanej

¹ Táto štúdia vznikla ako súčasť riešenia grantového projektu VEGA 1/0067/19 *Jazykové reflexie sociálnej egoprezentácie a adresácie*.

² Výraz *modifikátor* sme uprednostnili pred rovnako výstižnými, ale „obsadenejšími“ výrazmi *identifikátor*, resp. *aktualizátor*.

³ Problematiku personálnej a sociálnej deixy rieši aj monografický celok štúdií *Personálna a sociálna deíxa v slovenčine* autorov J. Kesselovej (vedúca autorského kolektívu), M. Bodnárovej, A. Bres-tovičovej, M. Ivanovej, P. Karpinského, M. Kyseľovej, G. Mihalkovej, V. Perovskej, L. Urbancovej a M. Walkovej.

výlučnosti, konštrukcie s explicitným *my* majú charakter zdôrazňovania integratívnej kolektívnosti. Vo svojom jadre sú výrazom inkluzívnej sebaidentifikácie a sebakategorizácie hovoriaceho vo vzťahu k inému/iným.

Konštrukcie kolektívnej identity (ďalej KI)⁴ posudzujeme v zmysle zložených útvarov, ktorými hovoriaci intuitívne operuje a verifikuje sa. Prítomnosť konceptualizátorov (porov. Horecký, 1987) *my* a *N* naznačuje, že reflektujú jazykové uchope- nie a stváranie súčinnosti konceptov pronomínálnosti a substanciálnosti. Ich jazy- ková funkcia je výsledkom konceptualizácie mimojazykovej skutočnosti realizovanej na základe komunikačných skúseností. Konštrukcie sa vyprofilovali v rámci koordinačnej koexistencie výpovedných aktov štruktúrovaných podľa komunikač- ných intencií a príslušných komunikačných situácií. Ako zložky jazykovej aktivity patria do jazykového habitu hovoriaceho (výklad podáva Dolník, 2018). Angažova- nosť hovoriaceho reflektujú v súčinnosti dorozumievacej, tematizačnej, sociálno- vzťahovej, influenčnej a sebaaprezenačnej funkcie (Dolník, 2018). Dorozumievacia funkcia výpovedných aktov vyplýva z potreby komunikovania vzhľadom na zainte- resovanosť hovoriaceho, tematizačná funkcia súvisí s obsahom komunikácie, ktorý sa prispôsobuje záujmu hovoriaceho, sociálnovzťahová funkcia sa uskutočňuje v rámci sociálneho vzťahu špecifikovaného záujmom hovoriaceho, influenčná funk- cia znamená, že vzájomné ovplyvňovanie sa deje v duchu záujmu hovoriaceho, t. j. zodpovedá potrebe egocentrického správania a konania a jej cieľom je ovplyvnenie reakcií recipienta na základe jeho asimilačnej bázy (Dolník, 2018, s. 56), sebaapre- zentačná funkcia výpovedných aktov je motivovaná prezentáciou hovoriaceho v du- chu jeho záujmov a zodpovedá potrebe istoty a stavu „byť uznávaný“. Ako hetero- akceptačná sebaevaluácia – prejavovanie seba akceptovaného inými – je založená na úsilí o dosiahnutie stavu zdieľania a hodnotenia seba v istých aspektoch (Dolník, 2018, s. 65). Operuje na interpersonálnej rovine ako prostriedok vyjadrovania seba- prezentácie. V sociálnej psychológii sa sebaaprezentácia poníma ako „cílove oriento- vaná konkrétni aktivita vŕči partneru interakcie alebo publiku, aby došlo k ovlivnení dojmu“ (Nakonečný, 2009, s. 357). Rozlišujú sa dve základné formy sebaaprezentácie: (a) asertívna a (b) defenzívna. Asertívna sebaaprezentácia sa diferencuje na (i) „self-promotion“ a (ii) „exemplification“. Úlohou štúdie bude tiež zistiť, do akej miery táto klasifikácia korešponduje s verbalizovanými konštrukciami KI v sloven- čine.

Aj v tomto texte materiálovú databázu tvoria doklady zo *Slovenského národného korpusu* – verzia prim-8.0-public-sane (ďalej SNK). Doklady uvádzame s cieľom prezentovať možnosti realizácie konštrukcií KI hovoriaceho v reálnych sémanticko-

⁴ Kolektívna (sociálna) identita ako subjektívna reflexia príslušnosti k sociálnym skupinám vyjadruje psychologické spojenie hovoriaceho so skupinou či kategóriou, ktoré je dané objektívnymi (napr. rasa, etnicita, pohlavie) aj subjektívnymi väzbami (Výrost – Slaměník, 2008).

-pragmatických a komunikačných súvislostiach. Naším základným teoreticko-metodologickým postulátom je akceptovanie synergie pragmatickej, sémantickej a gramaticko-lexikálnej stránky konštrukcií. V štúdií sa sústreďujeme na konštrukcie KI hovoriaceho z hľadiska ich systémových vlastností a diskurzívnych realizácií.

2. EGOPROJEKCIA KOLEKTÍVNEJ IDENTITY

Egoprojekcia je perspektíva, fokalizácia,⁵ uhol pohľadu, stanovisko, z ktorého sa hovoriaci identifikuje na interpersonálnej úrovni. Odráža výsledok procesu seba-identifikácie s určitou sociálnou skupinou v podobe ustálených kombinácií lexém. Ako sa už spomínalo, konštrukcie KI sú útvary jazykového habitu, prostredníctvom ktorých hovoriaci uskutočňuje heteroakceptačnú sebaevaluáciu na inkluzívnom základe.

Hlavní účastníci komunikácie majú v slovenčine lexikálne vyjadrenie *hovoriaci* (*podávateľ*, *produktor*) a *adresát* (*prijímateľ*). V ruskej lingvistickej tradícii (porov. Plungian, 2000) tieto lexémy navyše zastrešuje hyperonymum **lokútor**, ktoré je v protiklade k **nelokútorovi**, t. j. osobe/osobám, ktoré sa priamo na komunikácii nezúčastňujú. Fokalizácia KI je teda vždy *lokútorská* a vždy je kontradiktórna voči *nelokútorovi*. Adresát je buď integrovaný lokútor, a vtedy je spolu s hovoriacim v opozícii k nelokútorovi, porov. lokútor (hovoriaci > adresát) ↔ nelokútor, alebo je integrovaný s nelokútorom, porov. lokútor (hovoriaci) ↔ nelokútor > lokútor (adresát), alebo nie je integrovaný, t. j. lokútor (hovoriaci) ↔ nelokútor.

Porovnajme fokalizáciu hovoriaceho/rozprávača, ktorý nelokútora („oni“ *Záhoráci*) prezentuje z pozície exoforického participanta bez prihliadania na adresáta:

(1) A tu sa opäť potvrdilo, že Záhoráci sa vo svete nestratia.

Fokalizácia KI v nekánonickom (naratívnom) režime⁶ predpokladá priamu účasť hovoriaceho v zmysle „ja + oni *Záhoráci*“. Komponenty „ja + oni“ zastrešilo kolektívne *my* a na povrchovej rovine sa sformovalo spojenie *my Záhoráci*. Hovoriaci, endoforický participant, sa ním verejne „hlási“ k príslušníkovi daného regiónu:

(2) A tu sa opäť potvrdilo, že **my Záhoráci** sa vo svete nestratíme.

Participácia adresáta by si vyžiadala kánonický (dialogický) režim a spojenie s lokútorským *my* vyjadrujúcim „ja + ty/vy Záhorák/Záhoráci“.

To znamená, že perspektíva KI si vyžaduje endoforickú účasť hovoriaceho a jeho jazykovú reflexiu vo výpovedi. Vzniká otázka identifikácie tých útvarov, kto-

⁵ Fokalizáciu chápe G. Genette (1980) ako „ohraničenie zorného poľa“ a „reguláciu naratívnej informácie“.

⁶ Kánonická a nekánonická komunikačná situácia, resp. režim interpretácie, sú termíny Moskovskej sémantickej školy. Podľa J. D. Apresiana kánonická komunikačná situácia označuje prvotnú deixu alebo dialogický režim, nekánonická komunikačná situácia sa spája s druhotnou deixou, resp. naratívny režimom.

ré reflektujú jeho sebaaprezenačné verbálne správanie a konanie vychádzajúce z už spomínaných **fuzionovaných** funkcií tematizácie, influencie, sociálneho vymedzovania sa, sociálneho prejavovania sa navonok a dorozumievania sa.

Početné doklady zo SNK ukazujú, že v slovenčine sa sformovali dve perspektívy, ktoré tematizáciu kolektívnej samoprezentácie rozvíjajú po dvoch líniách: v podobe (a) tematizácie **faktu kolektívnej identity** hovoriaceho a ako (b) tematizáciu **faktu spoluúčasti** hovoriaceho v pozícii dominujúceho participanta udalosti. Členenie korešponduje s uplatňovaním kumulatívnej⁷ a distributívnej početnosti.

Prvá perspektíva vychádza z faktora kumulatívnej početnosti. Spája sa s epistémicko-sémantickým usudzovaním v zmysle klasifikácie a kvalifikácie a pragmatickými postojmi potvrdenia a odmietnutia faktu KI hovoriaceho. Nazdávame sa, že klasifikačné potvrdenie/odmietnutie KI sa zakladá na **enumeratívnej indukcii** a kvalifikačné potvrdenie/odmietnutie KI hovoriaceho vychádza z **eliminačnej indukcie**. Postoj „potvrdenia klasifikácie KI“ sa etabloval v podobe konštrukcií **my sme N** (*my sme učitelia, my sme úrad*) a **my N** (*my učitelia, my úrad*). Postoj „potvrdenia kvalifikácie KI“ sa presadil v konštrukciách: **my sme ako N** (*my sme ako učitelia, my sme ako úrad*) a **my ako N** (*my ako učitelia, my ako úrad*). Postoj „odmietnutia klasifikácie KI“ sa realizuje v konštrukciách **my nie sme N** (*my nie sme učitelia, my nie sme úrad*) alebo ako „odmietnutie kvalifikácie KI“ v konštrukciách **my nie sme ako N** (*my nie sme ako učitelia, my nie sme ako úrad*).

Druhá perspektíva, ktorá je výrazom distributívnej početnosti, je špecifickým typom „potvrdenia faktu spoluúčasti“ a prezentuje ju komitatívna konštrukcia **my s N** (*my s bratom*), ktorá znamená „ja a brat spolu“.

Ako vidieť, konštrukcie KI charakterizuje určitá uniformita. Sú to variované štruktúry (definienda sú čiastočne rovnaké, definiensy sú čiastočne rôzne) jedného a toho istého vzťahu – vzťahu medzi dvoma fixnými konštitutívnymi komponentmi – pronominálnym konceptualizátorom, ktorý je jazykovo vyjadrený indexálnym deiktikom **my**, a substanciálnym konceptualizátorom **N**, ktorý je prezentovaný všeobecnými alebo vlastnými pomenovaniami, resp. hypotaxou. Oba tematické prvky vyjadrujú viacznačné súvislosti medzi entitami buď tej istej triedy, a síce z okruhu osôb, alebo rôznych tried, t. j. osoby (*my*) a nie-osoby. Ďalším komponentom je finitný tvar slovesa **byť** v prípadoch klasifikačnej identifikácie. Konštrukcie s kopulatívnym slovesom **byť** označujú stálu a časovo neobmedzenú vlastnosť (preto sa *byť* používa najmä v tvare prézenta s atemporálnou platnosťou). V jadre majú vlastnostnú elementárnu vetnú štruktúru (Grepl – Karlík, 1998). Konštrukcie so spojkou **ako**

⁷ Kumulatívnosť je inherentným príznakom aj deiktika *my* aj modifikátora *N* vyjadrovaného počítateľnými, hromadnými aj kolektívnymi pomenovaniami. Je nevyhnutnou podmienkou egoprojekcie KI.

sú reziduami usudzovania pomocou analógie. Spojka *ako* má navádzaciu funkciu – v prípadoch kvalifikačnej identifikácie vedie k statusu hovoriaceho, poukazuje na neho a zároveň znižuje napätie medzi pojmovými doménami *my* a *N*. Keďže je výrazom vylúčenia ďalších statusov, reflektuje status, v pozadí ktorého sú procesy eliminačnej indukcie. V konštrukciách je spojka *ako* synonymná s druhotnými predložkami typu: *v hodnosti* N_A , *vo funkcii* N_A , *v platnosti* N_A , *v postavení* N_A , *v pozícii* N_A , *v úlohe* N_A . Častica **nie** je pri prítomných tvaroch slovesa *byť* v prípadoch negovanej (odmietavej) sebaaprezentácie a predložka *s* sa uplatňuje v prípadoch tematizácie spoluúčasti. Pozrime sa teraz bližšie na oba konšitutívne komponenty konštrukcií kolektívnej egoprezentácie (*my* a *N*).

My je prvé egocentrikum (Sokolová, 2019), čo znamená, že vždy označuje prítomnosť hovoriaceho. V systéme slovenských deiktík realizuje gramému prvej osoby a gramému množného čísla. Na rozdiel od kumulatívnej podstaty plurálu substantív, napr. plurálová forma *knihy* znamená ‚kniha + kniha‘, plurál *my* neoznačuje niekoľko ‚ja‘, ale hromadný subjekt, zahrnujúci hovoriaceho (‚ja‘) a ďalšiu osobu, resp. osoby, t. j. ‚nie-ja‘. To znamená, že kumulatívnosť *my* má lexikálnu podstatu podobne ako plurál lexémy *rodičia*, ktorý znamená ‚otec + matka‘, *manželia* sú ‚manžel + manželka‘, lexéma *my* vyjadruje ‚ja + nie-ja‘ (niekto iný/iní).

Kým *ja* je sémantickou konštantou *my* (Norman, 2002, s. 222), druhý sémantický komponent (‚nie-ja‘) predstavuje kombinatoricky relatívne široké variabilné možnosti: (a) ‚ja + ty‘; (b) ‚ja + vy‘; (c) ‚ja + on/ona‘; (d) ‚ja + oni/ony‘; (e) ‚ja + ty + on/ona‘; (f) ‚ja + vy + on/ona‘; (g) ‚ja + ty + oni/ony‘; (h) ‚ja + vy + oni/ony‘. Potvrdzuje sémantickú nejednoznačnosť, čo umožňuje jeho strategické využívanie, variabilitu vzťahu medzi lokútorom a nelokútorom a distributívnu inkluzívnosť účasti adresáta. Keďže zámeno *my* výhradne odkazuje na hovoriaceho a iných participantov nekonkretizuje, od príjemcu sa očakáva „skompletizovanie“ celej referencie na základe znalostí komunikačnej situácie, kontextu a syntaktického okolia výpovede.

Oba komponenty sú v sémantickom priestore deiktika *my* buď **paritné**, t. j. rovnomerne zastúpené, alebo **neparitné**, keď prevláda alebo komponent ‚ja‘, alebo ‚nie-ja‘. Príkladom paritnej účasti oboch participantov je komitatívna konštrukcia *my s N*, t. j. ‚ja a on/ona‘ (doklad 3) a lokútorské *my*, t. j. ‚ja a ty/vy‘ (doklad 4, kde ‚ja‘ je P. Picasso, ‚vy‘ referuje na H. Rousseaua):

(3) Otec bol hore pri svojej amatérskej rádiostanici a *my* s mamou sme pozerali televíziu.

(4) „*My* sme obaja najväčší maliari našej doby. Vy v egyptskom, ja v modernom slohu,“ povedal svojho času Pablo Picasso.

Príkladmi dominancie ‚ja‘ a nulovej účasti ‚nie-ja‘ sú známe formuly kráľovského plurálu (*pluralis majestaticus*), autorského plurálu (*pluralis auctoris*), plurálu

skromnosti (*plurales modestiae*). Na strane druhej, takmer celý sémantický priestor má komponent „nie-ja“ len v komunikácii rodiča a malého dieťaťa (my „rodičovské“) a v komunikácii lekára a pacienta (my „doktorské“), keď *my* je výrazom prekonávania formálneho odstupu a priblíženia sa hovoriaceho ku komunikačnému partnerovi.

Komponent *N* je opornou súčasťou konštrukcií. Vo všeobecnosti je odrazom kognitívne uchopenej a kvalitatívne aj kvantitatívne narativizovanej sociálnej stratifikácie osôb. Z aspektu sociálnej prezentácie je reprezentantom sociálnej kategórie ako množiny ľudí, ktorí majú nejaký spoločný znak (vek, rodinnú príslušnosť, osobné vlastnosti a schopnosti a pod.). Prezentuje oblasť substanciálnej referencie, je stálou, ale flexibilnou súčasťou konštrukcií, v ktorých má pozíciu modifikátora (indikátora, identifikátora). Obsah a rozsah *N* má pre štruktúraciu konštrukcií kolektívnej egoprezentácie zásadný dosah.

Z pohľadu syntaxe vetných členov *N* je komponentom zloženého vetného člena ako zloženého útvaru na úrovni syntaxe (Kačala, 2010, s. 35), a síce (a) zloženého prísudku v konštrukciách *my sme N*, *my nie sme N*, *my sme ako N*, *my nie sme ako N* alebo (b) zloženého podmetu v konštrukciách *my N*, *my ako N*. Deiktikum *my* v konštrukciách (a) vyjadruje podmet a v konštrukciách (b) je súčasťou zloženého podmetu.

Z aspektu predikátovej logiky *N* tvorí predikát druhého rádu. M. Dočekal (2017) uvádza tri typy predikátov druhého rádu – kumulatívne, divízne a atomické. Kumulatívny predikát je taký predikát *P*, o ktorom platí, že ak sa vzťahuje na entitu *x* a na entitu *y*, potom sa vzťahuje aj na ich súčet/sumu $x + y$. O divíznom predikáte *P* platí, že ak sa vzťahuje na entitu *x*, potom sa vzťahuje aj na všetky časti entity *y*. O atomickom predikáte *P* platí, že ak sa vzťahuje na entitu *x*, potom *x* nemá žiadnu inú entitu *y* spadajúcu pod predikát *P* ako jeho časť. Vychádza z faktu, že denotácia plurálu sa začína pri dvoch entitách, ale časti tejto sumy už nespádajú pod denotáciu plurálu.

Keďže v konštrukciách kolektívnej egoprezentácie na pozícii *N* sú počítateľné aj nepočítateľné substantíva (hromadné aj kolektíva), pozrime sa na zloženie ich vlastností.

Počítateľné substantíva v pluráli sú kumulatívne (*čitatelia* + *čitatelia* = *čitatelí*), nedivízne (časti plurality *čitateľov* nespádajú nutne pod predikát *čitatelia*), atomické – v pluráli je význam počítateľného mena modelovaný ako množina ich súm/súčtov, to znamená súbor vlastností v zložení (+K, -D, +A).

Nepočítateľné substantíva (hromadné aj kolektíva) v singulári sú kumulatívne (*mládež* + *mládež* = *mládež*), divízne (každá časť *mládeže* je *mládež*) a neatomické (*mládež* zahŕňa aj členov inej *mládeže*). Podobne kolektívne substantívum *rodina* je

kumulatívne (*rodina + rodina = rodiny*), divízne (časť *rodiny* je *rodina*) a neatomické (*rodina* zahŕňa člena/členov inej rodiny). Nepočítateľné substantíva majú vlastnosti v zložení (+K, +D, -A).⁸

Spojenie *my* a *N* reflektuje dve rôzne entity, ktoré musia byť natoľko kompatibilné, aby mohli jestvovať ako časti širšieho útvaru. Súčinnosť *my* a *N* sa uplatňuje na pozadí pravidiel **kongruencie**, **kontiguitu** a **koordinácie**.

(a) **Pravidlo kongruencie** sa realizuje na pôdoryse pojmovej kompatibility oboch domén.⁹ Využíva kumulatívnu podstatu plurálu substantív a prezentuje spojenie plurálového *my* a plurálového tvaru *N*. Napr. „ja + oni/ony“ v konštrukcii *my učitelia* vyjadruje „ja + tí, kto vykonávajú rovnakú profesiu ako ja“. Podobne:

„ja + tí, ktorí majú rovnaký sociálny status ako ja“: *čitatelia, odborári, poslanci, poslucháči, vedci*;

„ja + tí, ktorí majú rovnakú etnickú príslušnosť ako ja“: *Maďari, Slováci*;

„ja + tí, ktorí majú rovnaké postavenie v rodine ako ja“: *deti, manželia, matky, otcovia, rodičia*;

„ja + tí, ktorí majú rovnaký gender ako ja“: *chlapci, muži, ženy*;

„ja + tí, ktorí majú rovnakú regionálnu príslušnosť ako ja“: *Bratislavčania, Košičania, Nitrani, Tatránci, Záhoráci*;

„ja + tí, ktorí majú rovnaký vek ako ja“: *deti, juniori, mladí, rovesníci, seniori*;

„ja + tí, ktorí majú rovnaké vlastnosti ako ja“: *dobráci, hlupáci, hrdinovia, chudáci, maniacy, rojkovia*;

„ja + tí, ktorí vyznávajú rovnaké náboženstvo ako ja“: *evanjelici, františkáni, katolíci, kresťania*;

„ja + tí, ktorí sú so mnou vo vzťahu priateľstva, príbuznosti a pod.: *kamaráti, príbuzní, spolužiaci, známi* a i.

(b) **Pravidlo kontiguitu** sa realizuje na pôdoryse vzťahu nekompatibility oboch pojmových domén asociovaných na základe styčnosti. Je založené na transpozícii jednej konceptuálnej domény do inej. Súvislosť medzi tenorom a vehikulom je pritom funkčná a zjavná, keďže vyplýva zo sémantickej zmeny, ktorá v teórii sugеровanej inferencie (IIT – invited inferencing theory) autorov E. C. Traugottovej a R. B. Dashera (2005) má schému: sugеровaná inferencia (invited inferencing) → generalizovaná sugеровaná inferencia (generalised invited interference) → konvencionalizovaná sugеровaná inferencia (generalised invited interference) → konvencionalizovaná sugеровaná inferencia (generalised invited interference).

⁸ Pre úplnosť dodajme, že počítateľné substantíva v singulári sú nekumulatívne (*čitateľ + čitateľ ≠ čitateľ*), nedivízne (časť *čitateľa* nie je *čitateľ*) a atomické (*čitateľ* neobsahuje ako svoju časť iného čitateľa). Súbor vlastností má zloženie (-K, -D, +A). V konštrukciách kolektívnej egoprezentácie sa neuplatňujú, keďže nespĺňajú podmienku kumulatívnosti.

⁹ T. j. (a) „ja + ty“; (b) „ja + vy“; (c) „ja + on/ona“; (d) „ja + oni/ony“; (e) „ja + ty + on/ona“; (f) „ja + vy + on/ona“; (g) „ja + ty + oni/ony“; (h) „ja + vy + oni/ony“.

zovaný význam (coded meaning).¹⁰ Konštrukcie na povrchovej rovine majú podobu spojenia plurálového *my* a singulárového tvaru *N*. V slovenčine sa *N* týka troch okruhov:

- (i) *N* je výraz pre zoskupenia osôb, ktoré sa formujú na báze spolunáležitosti a označuje:
 - súhrn jednotlivín rovnakého druhu: *administratíva, aparát, ľud, ľudstvo, mládež, publikum, roľníctvo, študentstvo, žiactvo, žobrač*;
 - antropologické pojmy ako *etnikum, kmeň, menšina, národ, rasa, rodina, (etnická) skupina, spoločenstvo*;
 - súhrn obyvateľov Zeme: *civilizácia, obyvateľstvo, populácia*;
 - organizované skupiny ľudí s určitým poslaním a zameraním: *delegácia, eskorta, expedícia*;
 - volenú alebo menovanú skupinu ľudí poverenú určitými úlohami, správou: *dekanát, kolégium, komisia, manažment, orgán, predsedníctvo, predstavenstvo, prezídium, rada, redakcia, vedenie, velenie, výbor, zastupiteľstvo*;
 - organizované skupiny ľudí majúci spoločné záujmy a cieľ: *charita, kapela, klub, kolektív, komunita, krúžok, nadácia, sekta, spolok, tím, združenie, zväz*;
 - organizované spoločenstvo veriacich: *cirkev*;
 - veľkú skupinu ľudí s istou mierou organizácie a štruktúrovanosti: *pospolitosť, societa, spoločenstvo, verejnosť*.
- (ii) *N* je výraz pre útvary, ktoré súvisia s činnosťou ľudí vyplývajúcou zo zaradenia, príslušnosti v týchto útvaroch:
 - pracovníci inštitúcií: *banka, nemocnica, univerzita, úrad*;
 - pracovníci podnikateľských subjektov: *firma, koncern, obchod, podnik, spoločnosť, závod*;
 - pracovníci ekonomických subjektov vykonávajúci podnikateľskú činnosť: *dodávateľ, dopravca, investor*;
 - obyvatelia sídelných územných útvarov: *diecéza, kraj, krajina, mesto, obec, ostrov, ríša*.
- (iii) *N* je výraz pre objekty označujúce okazionálnu súvzťažnosť s hovoriacim:
 - okazionálne objekty a javy: *hromozvod, kniha, kolónia, kultúra, mor, náboženstvo*.

(c) **Pravidlo koordinácie** sa realizuje sa na pôdoryse vzťahu participácie. V konštrukcii *my s N* fakticky ide o koordinatívnu konštrukciu označujúcu 'ja a nie-ja'. Na povrchovej rovine má podobu spojenia plurálového *my* a predložkového singulárového tvaru *N*.

¹⁰ Blížšie o problematike sugerovanej inferencie pozri P. Karlík (2017).

V slovenčine *N* je pomenovaním osoby patriacej do osobnej sféry hovoriaceho¹¹ a označuje:

- rodinného príslušníka: *s bratom, s bratrancom, s dcérou, s mamičkou, s mamou, s manželkou, s manželom, s mužom, s ocom, s otcom, so sestrou, so starou, so starou, so svokrom, so synom, so ženou*;
- individuálne osoby: *s Janom, s Jarom, s Majkou, s Mariánom, s Martinom, s Ondrejom, s Paľom, so Sašou, s Tamarou*;
- okazionalného personálneho participanta: *s desiatnikom, s kolegom, s nebožkou, s režisérom Milošom Pietorom, so zootechnikom*.

3. EGOPREZENTÁCIA KOLEKTÍVNEJ IDENTITY

Egoprezentácia KI je spôsob zdieľania, ktorým hovoriaci vyjadruje svoju lokútorskú účasť na udalostiach a faktoch príslušnej komunikačnej situácie. Odráža procesnú stránku sociálnej interakcie, vytvárajúcej a ušľachťujúcej tak individuálnu, ako aj kolektívnu identitu. Zároveň sa podieľa na emfaticko-emocionálnej profilácii výpovedí. Reflektuje postoj¹² a zámer¹³ hovoriaceho, ktorým konštituuje svoju výpoveď s ilokúciou zdôraznenia buď pronominálneho, alebo substantiálneho faktora. Porovnajme syntakticky identické štruktúry (doklady 5 – 6), ktoré sa odlišujú postavením doplnkovej polovetnej konštrukcie – preverbálna pozícia verzus distantná pozícia (substantívny modifikátor je interponovaný medzi komponenty verbálneho tvaru, t. j. slovesa a jeho gramatickej morfémy):¹⁴

(5) My ako krajina sme splnili maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

(6) My sme ako krajina splnili maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

Oba doklady reflektujú afirmatívny postoj hovoriaceho. Odlišujú sa zámerom pripísania dôležitosti iným faktorom a rozdielne stupňovaným dôrazom. V doklade (5) sa egoprezentácia KI sformovala na pozadí vety (5a) s intenciou zdôrazniť aspekt ľudského faktora (5b). Dôrazovým prvkom je deiktikum:

¹¹ Osobná sféra hovoriaceho bola vymedzená Ju. D. Apresianom (2003) a stala sa výrazovou kategóriou Moskovskej sémantickej školy.

¹² Termínom postoj sa v súčasnej syntaktickej literatúre označuje mentálny vzťah hovoriaceho k obsahu a validite propozície. Predstavuje oblasť usudzovania týkajúcu sa epistemickej modálnosti. Rozlišuje sa postoj súhlasný, afirmatívny (potvrdzujúci isté fakty) a postoj nesúhlasný, negovaný (odmietajúci isté fakty).

¹³ Komunikačný zámer je centrálnym prvkom kategoriálnej sémantiky syntaktickej kategórie vetného modu ako ilokučného typu (pragmatický aspekt) a typu/druhu vety (sémantický aspekt; Ivanová 2017). Hovoriaci vychádza z pragmatických presupozícií týkajúcich sa predpokladu, že adresát nevie isté fakty, skutočnosti. Zámerom hovoriaceho je adekvátne uviesť tieto fakty.

¹⁴ V teoretických prácach sa tento typ konštrukcie označuje ako tzv. funkčný doplnok (porov. Ivanová, 2016), resp. v inom kontexte (pri analýze modálnych verb ako súčastí tzv. asertívnych performatívov) sa uvažuje o jeho funkcii statusového afirmátora (porov. Ivanová, 2017). Na vhodnosť uvedenia tohto postoja ma upozornil(a) recenzent(ka) tejto štúdie.

(5a) Ako krajina sme splnili maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

(5b) **My** ako krajina sme splnili maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

Doklad (6) poukazuje na to, že hovoriaci sa viac zameriava na aspekt samostatného štátu. Dôrazovým prvkom je funkčný doplnok *ako krajina*. Jeho uplatneniu predchádzala hypotetická postupnosť s dôrazom na kolektívne *my* (6b):

(6a) Splnili sme maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

(6b) **My** sme splnili maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

(6c) **My** sme **ako krajina** splnili maastrichtské kritériá, aby sme sa dostali do eurozóny.

V ďalšej časti príspevku naznačíme ilokučné správanie sa hovoriaceho v kontexte kolektívnej egoprezentácie. V záujme prehľadnosti uprednostníme semaziologický prístup, takže budeme postupovať podľa štruktúrnych typov konštrukcií.

3.1. **My** sme **N**

Konštrukcia má funkciu potvrdenia sociálnej klasifikácie. Na rozdiel od výpovedí s implicitným *my*, v ktorých dôraz je na *N*, explicitným deiktikom hovoriaci obsah vety vzťahuje na dôrazné kolektívne *my*:

(7a) Sme **manželia**!

(7b) **My** sme manželia!

V doklade (7b) hovoriaci/hovoriaca prezentuje svoj sociálny status manžela/manželky. Dôrazné kolektívne *my* je cielené na adresáta, ktorý nevedel, že hovoriaci/hovoriaca a osoba, ktorá je prítomná alebo na ktorú odkazuje, sú manželia.

Korigovanie potvrdenia sociálnej klasifikácie sa realizuje presunom dôrazu prostredníctvom včleňovania pragmatických komponentov – častíc **iba**, **len**, **síce**, **tiež**, **totiž**, **vraj**, **však**, výsledkom čoho býva exklamatívny variant deklaratívnych výpovedí a komentovaná identita s významom:

(i) potvrdzujúceho vysvetlenia, ktoré sa dosahuje uplatnením partikuly **totiž**, prostredníctvom ktorej hovoriaci s istotou osvedčuje fakt, porov.:

(8) **My** sme **totiž** zisková nemocnica.

(ii) koncesívnosti (častica **síce**), spojenej s adverzatívnosťou (spojka **ale**) a korektúrou:

(9) **My** sme **síce** opilci, ale dôstojní.

(iii) nástojčivosti (partikula **predsa**):

(10) **My** sme **predsa** krajan!

(iv) reštriktívnosti špecifikujúcim kolektívnu identitu (častice **iba**, **len**):

- (11) My sme **iba** študenti...
- (12) My sme **len** úradníci.¹⁵
- (v) odstupu hovoriaceho odvolávajúceho sa (neraz neochotne) na verejnú mienku (partikula **vraj** vyjadrujúca modálnu hodnotu dištancie):
- (13) My sme **vraj** už počítačová generácia.
- (vi) kauzálnosti a konsekutívnosti (častica **však**). Parataktické súvetie vyjadruje subjektívne vysvetlenie, zdôvodnenie:
- (14) My sme **však** deťmi Európy, a tak by sme sa predsa len mali správať ináč.
- (vii) odkazovania na sociálnu kolektívnosť (používanie odkazovacích výrazov **ten/tá/to/tí/tie**, ktoré sú často bližšie určené prísudkovou alebo prívlastkovou vetou): *my sme tí, čo...*, *my sme tí, ktorí...* Plnia resumačnú funkciu a prinášajú často prekvapivé tvrdenie prekonávajúce očakávanie adresáta:
- (15) My sme **tá** verejnosť.
- (16) My sme **tí** frajeri, čo na to máme.
- (viii) evaluácie sociálnych identifikácií prostredníctvom **atribútov** (prísudkové substantívum je otvorené voči hodnotiacim a expresívnym významom):
- (17) My sme **bezdetní** manželia!¹⁶
- Spresňujúca deskripcia sa dosahuje preferovaním najmä postpozíčných atribútov: *my sme ľudia (bezfarební, moderní, neučení, neútoční, prostí, rozdielni, slabodní, spravodliví, vediaci a mysliaci; dneška, futbalu, mieru, mora, myšlienky, vedy);*
- my sme národ (dobrý, nekompromisný, hanebný, hlúpy, holubičí,¹⁷ kuchynský, pohostinný, pracovitý, prajný, slovenský, škodoradosný, tolerantný, typický olympijský, zvedavý, žartovný; ság a mýtov; svojej reči; života a budúcnosti);*
- my sme krajina (bez nápadov; bohov, extrémov, hospodárskej biedy, hrubých čiar, ostrovov a mostov, strojárov) a i.*
- Evaluatívna konštrukcia je súčasťou hesiel (18), pokrikov (19) a rýmovačiek (20):
- (18) My sme mládež pápežova – my sme mládež Kristova.
- (19) Pokrik tímu: My sme žiaci mysle novej, zo základky v Ľubietovej, aj keď vyhrať nemusíme, o výhru sa pokúsime!
- (20) Srdiečko sa raduje a takto si pospevuje: My sme žiaci maličkí, no máme šikovné nožičky.

¹⁵ V doklade (12) hovoriaci realizuje korektúru svojich sociálnych možností v pozícii úradníka, keďže adresát si zrejme neuvedomoval limitovaný rozsah jeho kompetencií.

¹⁶ V doklade (17) hovoriaci/hovoriaca koriguje a spresňuje svoj sociálny status manžela/manželky, pretože adresát nevedel, že nemá deti.

¹⁷ Porovnajme: *my sme národ holubičí* (14 výskytov), *my sme holubičí národ* (1 výskyt); *my sme národ slovenský* (2), *my sme slovenský národ* (0). Antepozíčné adjektívum je preferované v spojení *my sme malá krajina* (11) oproti *my sme krajina malá* (0).

3.2. My nie sme N

Konštrukcia s projekciou odmietania sociálnej klasifikácie sa sformovala na pôdoryse výpovedí s konštrukciou *my sme N*:

(21a) *My sme* futbaloví profesionáli.

(21b) *My nie sme* futbaloví profesionáli.

Výpovede majú funkciu popretia mienky sociálneho okolia. Konvenčná implikatúra značí, že hovoriaci sa nestotožňuje s mienkou okolia a razantne sa proti nej ohradzuje. Konverzačná implikatúra sa vzťahuje na skutočnosť, že adresát nepozná ani hodnotenie hovoriaceho sociálnym okolím a ani jeho odmietavý postoj.

Hovoriaci sa (a) vymedzuje voči stotožňovaniu skupiny osôb, ku ktorej patrí, s inou, identickou skupinou ľudí, akými sú napr. *anglickí novinári, barbari, Betlehemskí pastieri, bosoráci, byrokrati, cudzinci, Česi, čarodejníci, deti, developeri, elektrikári, favoriti súťaže, futbaloví profesionáli, charita, chudáci, ideálni spolucestujúci, imperialisti, investori, inžinieri, jaskyniari, kaskadéri, klamári, kriminálni, kritici, lotri, lupiči, malí chlapci, manželia, mediálne hviezdy, náboženskí fanatici, Nemci, obchodníci, obchodníci z Miletičky, okupanti, ošetrovatelky, partizáni, pekelníci, podvodníci, poľovníci, producenti odpadu, psychologičky, rasisti, realisti, Rómovia, Rumuni, Rusi, samovrahovia, radikáli, sociálni inžinieri, spojenci Nemcov, spolužiaci, stroje, sudcovia, Šopčania, špecialisti, špekulanti, Taliani, teroristi, utečenci, vrahovia, výrobcovia hardvéru, vyšetrovatelia, zbabelci, zbojníci, zlatokopi, zločinci, zvieratá, žobráci* a i.:

(22) Nuž, ale *my nie sme* diváci, *my sme* totiž tí hudobníci.

Hovoriaci (b) odmieta stotožňovanie so širokým spektrom verejne známych osobností, organizácií, inštitúcií, zoskupení, územných celkov a pod.: *Amerika, Babiš, Balkán, bufet, Celtic, cirkev, dobročinná ustanovizeň, Estónsko, favoriti, FBI, Fico, charita, klasická politická strana, Nórsko, obchod, právny štát, problémová rodina, sekta, servisná skupina, sociálny ústav, stádo, stroj, Ukrajina, výnimka, zaopatrovací ústav* a i.:

(23) *My nie sme* stádo, ale jedinečné ľudské bytosti so slobodnou vôľou.

Vystupňovanie a korigovanie odmietania sociálnej klasifikácie sa realizuje prostredníctvom včleňovania pragmatických komponentov, výsledkom čoho je zdôraznenie komentovanej identity s významom:

- (i) osobnej zainteresovanosti hovoriaceho dištancujúceho sa od verejnej mienky (používanie výrazov zápornej polarity: **nijakí, žiadni**, ktoré vyjadrujú vystupňované odmietanie sociálnej klasifikácie): *my nie sme* (*nijaká menšina, nijakí puboši, nijakí rasisti, nijakí Rusi, nijakí smetiari, nijakí výtržníci, nijakou výnimkou*); *my nie sme* (*žiadna stránková firma, žiadne stroje, žiadne Švédsko, žiadni byrokrati, žiadni lotri, žiadni rasisti, žiadni samovrahovia, žiadnou výnimkou*) a i.:

(24) My nie sme **nijakí** výtržníci...

(25) My nie sme **žiadni** zbabelci!

- (ii) osobnej zainteresovanosti hovoriaceho odmietajúceho akoby priemernosť (používanie adjektíva **obyčajný**), porov.: *my nie sme (obyčajná jednotka, obyčajná krčma, obyčajní ľudia, obyčajní Slováci)*:

(26) Musím vás však upozorniť, že my nie sme **obyčajná** jednotka. Naša jednotka, zložená predovšetkým z vysokoškolákov, má špeciálne poslanie...

≈ ide o parciálnu sociálnu identifikáciu, konštrukciu možno parafrázovať: „sme jednotka, ale nie sme obyčajná (jednotka)“¹⁸

- (iii) odmietnutie sociálnej roly bližšie určenej prísudkovou alebo prívlastkovou vetou): *my nie sme tí, čo..., my nie sme tí, ktorí...,* porov.:

(27) My nie sme **tí, čo** ustúpili.

≈ konštrukciu možno parafrázovať: „my sme tí, čo neustúpili“

(28) My nie sme **tí, ktorí** robia politiku.

3.3 My verb_{1. os. pl.} ako N

Prezentácia potvrdenia sociálnej kvalifikácie sa sformovala na pôdoryse výpovedí s implicitným *my*. Hovoriaci má možnosť zdôrazniť svoju účasť cez všeobecné kolektívne *my* (doklad 29b), alebo aj reštriktívne, prostredníctvom doplnenia časti *ako N*, majúcej efekt zdôraznenia imaginárnej elokácie (presunutia) kompetencií konať (29c):

(29a) Urobili sme všetko.

(29b) **My** sme urobili všetko.

(29c) My sme **ako občania** urobili všetko.

Kvalifikačná konštrukcia *my verb_{1. os. pl.} ako N* má funkciu vysvetľovania s modálnym odtienkom dispozičnosti a možnosti. Odráža účasť kolektívneho subjektu na už realizovaných činnostiach, a preto sa uplatňuje v rámci minuločasových udalostí.

Hovoriaci sa prezentuje ako (a) jeden z množiny osôb, ktoré sa nazývajú: *bratia, deti, hasiči, chalani, ministri zahraničia, občania, obyvatelia, dobrovoľní ochrancári, poslanci, pracovníci, rodičia, Slováci, sudcovia, študenti, učitelia, umelci, veteráni, zriaďovatelia* a pod., alebo je (b) súčasťou zoskupenia typu *firma, kapela, kolektív, mesto, obec, organizácia, koaličný partner, strana, výbor mestskej časti* a i.:

(30) My sme ako malí chalani chodievali spolu von.

(31) My sme ako liberálna strana za tri mesiace dosiahli podporu 5 – 6 percent.

Korigovanie potvrdenia sociálnej kvalifikácie sa realizuje prostredníctvom včleňovania pragmatických komponentov – častíc **totiž**, **však**, výsledkom čoho je komentovaná identita s významom:

¹⁸ Za doplnenie interpretácie dokladu (26) úprimne ďakujem recenzentom štúdie.

- (i) verifikujúceho vysvetlenia, ktoré sa dosahuje uplatnením partikuly **totiž**, prostredníctvom ktorej hovoriaci s istotou potvrdzuje fakt, porov.:
(32) My sme **totiž** ako krajina s malým vnútorným trhom odkázaní na zahraničné trhy.
- (ii) adverbzativnosti (partikula **však**):
(33) My sme **však** ako jediné múzeum využili grant z Európskej únie.

3.4. My nie sme ako N

Prezentácia odmietnutia sociálnej kvalifikácie sa sformovala na pôdoryse výpovedí s konštrukciou *my sme ako N*:

- (34) My sme ako ostatné týždenníky.
- (35) My **nie** sme ako ostatné týždenníky.

Hovoriaci sa vymedzuje voči pripodobňovaniu (a) k inej skupine osôb, ako sú napr.: *futbaloví fanúšikovia, gazdovia, Nemci, Rómovia, sudcovia* a pod., alebo (b) k inej verejne známej osobnosti, periodiku, etniku, politickej strane a pod.: *Igor Matovič, Indiana Jones, iné noviny, národy na Západe, ostatné týždenníky, SOP* a i.:

- (36) My nie sme ako futbaloví fanúšikovia, nechceme sa biť.
- (37) My nie sme ako Indiana Jones. My sme vedci a všetko robíme presne.

Korigovanie projekcie odmietnutia sociálnej kvalifikácie využíva výrazy s vymedzovacou funkciou **iní** a **ostatní**:

- (38) Nebudeme sa k tomu vyjadrovať, my nie sme ako **iné** noviny.
- (39) My nie sme ako **ostatné** týždenníky. Pracujeme s inými grafickými prvkami, inak sa pozeráme na témy.

3.5. My N

Prezentácia sociálnej klasifikácie vznikla na pôdoryse výpovedí s implicitným *my* presunom centra dôrazu z činnosti na subjekt. Hovoriaci sa verifikuje z hľadiska príslušnosti k etnickej (doklad 40b), profesijnej (41), rodinnej (42), gendrovej (43), vekovej (44) a i. sociálnej skupine:

- (40a) Vytvorili sme tu najmä roľnícku kultúru – čo nie je nijaké mínus.
- (40b) **My Slovania** sme tu vytvorili najmä roľnícku kultúru – čo nie je nijaké mínus.
- Podobne:
- (41) **My tréneri** sme sa museli vysporiadať so skutočnou kvalitou kádra už pred jarou.
- (42) **My, rodičia**, s týmito opatreniami plne súhlasíme.
- (43) **My ženy** sme viac intuitívne a senzitivne ako muži.
- (44) Ako môžeme **my deti** pomôcť?

Konštrukcia je otvorená pre performatívne a deklaratívne výpovede. Napr. preambula Ústavy Slovenskej republiky sa začína slovami:

(45) *My* národ slovenský, [...], teda *my*, občania Slovenskej republiky, uznášame sa [...] na tejto ústave: [...].

Variantom je voľné pripojenie modifikátora, ktorý je graficky vyčlenený pomocou čiarok (porov. doklady 42 a 45).

3.6. *My* ako *N*

Prezentácia sociálnej kvalifikácie sa sformovala na pôdoryse výpovedí s implicitným *my*. Doklady (46a – 46c) naznačujú postupnosť vyplývania: hovoriaci najprv zdôrazňuje reštriktívne vymedzenie sociálnej príslušnosti (*ako N*) a následne kolektívny subjekt (*my*):

(46a) Musíme pomáhať.

(46b) **Ako kresťania** musíme pomáhať.

(46c) **My** ako kresťania musíme pomáhať.

Doklad (46c) pomenúva modálnu dispozíciu realizovať činnosť a apelatívny postoj hovoriaceho. V prípade nerealizovanej činnosti kvalifikačná konštrukcia *my ako N* má povahu výhovorky a úsilia neniesť zodpovednosť, resp. ospravedlnenia z dôvodu nekonania. Vyjadruje opatrnícky, alibistický postoj hovoriaceho:

(47) *My* ako vláda nevieme ovplyvniť výšku pokuty.

Hovoriaci vystupuje (a) v zastúpení osôb, ktorými sú napr. *akcionári, amatéri, čitatelia, členovia MOV, deti, diskdžokeji, diváci, dospelí, františkáni, herci, hlásatelia Božieho slova, hráči, choreografky, Ježišovi učenici, juniory, klienti, kňazi, kresťania, laici, ľudia, nováčikovia, občania, obyvatelia, organizátori, osamotení trubadúri, pastieri, percipienti, podnikatelia, politici, poľovníci, poslanci, poškodení, právni zástupcovia, predstavitelia strany, producenti, rodičia, saleziáni, sociálni partneri, spoločníci firmy, spotrebitelia, správcovia, starostovia, stavbári, stavitelia, strojár, študenti, tréneri, učitelia, umelci, veriaci, záchranári, zákazníci, zamestnávateľi, znalci, zriaďovatelia* a i.:

(48) Primátor svojím konaním porušil príslušné VZN a *my* ako poslanci to máme hlasovaním odobriť.

Hovoriaci sa prezentuje (b) v mene administratívnych orgánov, spoločenských organizácií, ktorými sú napr. *banka, cirkev, cestovná kancelária, dekanát, developer, DMD Holding, dodávateľ, dodávateľ elektriny, dodávateľ tepla, dopravca, Fórum života, futbalový zväz, hádzanársky klub, HZDS, charita, IT spoločnosť, investor, kapela, klub, komisia, koncern, kraj, ľavicová strana, manažment, materská spoločnosť, mesto, mestská štvrť, nadácia, Národná rada Slovenskej republiky, ne-*

mocnica, obchodná firma, organizácia, podnik, Prvá komunálna banka, príspevková organizácia, rada, Rada STV, redakcia, regionálna samospráva, RTVS, samospráva, samosprávny kraj, Slovan, spoločnosť, správca bytov, strana, štátna inštitúcia, štátna organizácia, štátny podnik, tím, tretí partner, vedenie finančnej správy, vedenie mesta, verejná inštitúcia, vláda, výbor, záchranná služba a i.:

(49) My ako mesto by sme určite nesúhlasili so zvýšením ceny tepla, skôr naopak.

Reliefizáciou výpovede komponent *ako N* nadobúda charakter komentárovej poznámky v pozícii voľne pripojeného vetného člena (doplňku). V hovorenom prejave je vyčlenený zvukovo (iný hlasový register, semikadencia a pod.), v písanom texte graficky, najčastejšie čiarkami:

(50) My, ako organizácia, sme podali trestné oznámenie na konkrétneho páchatel'a.

3.7. My s N

Prezentácia sociálnej participácie má v slovanských jazykoch formu komitatívnej konštrukcie. Tým, že konštrukcia fakticky označuje *ja a N spolu*, sa zaraďuje do typu **koordinatívneho komitatívu** (Arkhipov, 2009).¹⁹

V konštrukcii *my s N* sa uplatňujú princípy (a) egoprojekcie hovoriaceho, ktorý v nej vystupuje ako inkorporovaný participant₁, (b) upozadovania personálneho participanta₂ a (c) zdieľanej činnosti²⁰ oboch participantov. Ako komitatív v užšom chápaní anticipuje dvoch personických účastníkov – participanta₁ (*ja*) a participanta₂ (*N*). Jeho intenciou je „zvýznamnenie“ rolovej nerovnocennosti druhého agensa. Od komitatívu sa odlišuje v troch ohľadoch: (i) v syntakticky kontaktnom postavení deiktika a mena, (ii) slovesa majúceho tvar plurálu a (iii) uplatnenia sa vo vete nepredpokladajúcej transformáciu do abesívu. Koordinatívny komitatív inferuje nižší stupeň kontroly participanta₁ nad participantom₂, nižší stupeň autonómnosti participanta₂ a identickú priestorovú lokáciu oboch participantov. Asociuje egoprojekčnú motiváciu a možnosť reflexie osobnej sféry hovoriaceho. Fakticky je to konštrukcia duálovej egoprezentácie, v ktorej zdvojenosť neprotirečí jazykovému prejavu plurálnosti. Formálne konštrukcia najprv uvádza, že počet účastníkov je viac ako jeden, t. j. hovoriaci a participant₂ a potom lexikálne konkretizuje len participanta₂, ktorý je započítaný akoby dvakrát – raz v *my* a raz v podobe *N*. Dochádza tak k javu, ktorý

¹⁹ Prípád, keď *my* v danej konštrukcii má interpretáciu *ja + iná osoba a N spolu*, si vyžaduje explicitnú diskurzívnu konkretizáciu, porov. (51) *Otec ostal v našom dome v Bratislave a naďalej pracoval a my s mamou – ja jedenásťročný a sestra, vtedy osemročná, sme sa na čas uchýlili do bezpečia v Čas-tej*. Na vhodnosť doplnenia interpretácie ma upozornil(a) recenzent(ka) tejto štúdie.

²⁰ Zdieľaná činnosť znamená, že činnosti vykonávané účastníkmi udalosti sa konceptualizujú ako jedna spoločná činnosť, ktorú realizuje participant₁ a participant₂ na nej participuje.

M. A. Daniel' (2000) nazval „pohltenie referenta“ (rus. pogloščeniye referenta), keď referent participanta₂ je „pohltený“ plurálovým referentom deiktika *my*. *My* je tu aliančným deiktikom.

Konštrukcia *my s N* nemá v lingvistike jednoznačné vymedzenie. Nazýva sa **sociatív** (Tibenská, 2004), **sociatívny inštrumentál** (Vaňko, 2010), **inclusory construction** (Moravcsik, 2003), **plural pronoun construction/PPC** (Schwartz, 1988; Vassilieva – Larson, 2005), **inclusive plural pronoun construction** (Feldman, 2002), **inclusory pronominal** (Lichtenberk, 2000) a pod.

Ako už bolo spomínané, v slovenčine je *N* pomenovaním (a) rodinného príslušníka (doklad 52), (b) individuálnej osoby pomenovanej vlastným menom (53) a (c) okazionálneho personálneho participanta (54):

(52) **My s manželom** by sme aj chceli odkúpiť túto chatku, len váhame.

(53) Mama prišla domov až neskoro, a tak sme si **my s Emmou** spravili príjemný večer.

(54) **My s profesorom** sme zostali sedieť. Cítili sme sa povznesení nad tú výtržnosť.

4. ZÁVER

Konštrukcie KI sú egocentriká vyjadrujúce fakty z osobnej sféry hovoriaceho. Majú hľadiskovú podstatu a ich zmyslom je extrapolácia individuálnej jedinečnosti (*ja*) na viac osôb, t. j. zdieľanie kolektívnej jedinečnosti v podobe lokútorského, kolektívneho a aliančného *my*. V podobe kondenzovaných formovo-významových celkov sú disponované fungovať ako indikátory a konštituenti KI, posudzovanej na základe skutočných a aktuálnych alebo hypotetických skúseností. Zapojenosť hovoriaceho reflektujú v rámci koexistencie dorozumievacej, tematizačnej, sociálnovzťahovej, influenčnej a sebareprezentačnej funkcie.

V slovenčine sa sformovali dve perspektívy, ktoré tematizáciu kolektívnej sebareprezentácie rozvíjajú po línií: (a) faktu kolektívnej identity hovoriaceho a (b) faktu spoluúčasti hovoriaceho v pozícii dominujúceho participanta komunikačnej udalosti. Členenie korešponduje s ponímaním kumulatívnej a distributívnej početnosti. Podľa postoja hovoriaceho k faktom komunikačnej udalosti sa rozlišujú dve základné formy sebareprezentácie: potvrdenie a odmietnutie KI hovoriaceho, ktoré korešpondujú s asertívnou a defenzívnou sebareprezentáciou v sociológii. Uplatnenie epistemicko-sémantického usudzovania v zmysle klasifikácie zakladajúcej sa na enumeratívnej indukcii a kvalifikácie vychádzajúcej z eliminačnej indukcie je analogické s rozlišovaním sebareprezentácie v podobe „self-promotion“ a „exemplification“ v sociológii.

Konštrukcie KI sú výsledkom významovo-pragmatického členenia výpovedí. Reflektujú aj vyhranený (*my sme N*, *my N*) aj relativizovaný, akoby kompromisný,

postoj hovoriaceho ku KI (*my sme ako N, my ako N*). Vznikali v dôsledku presúvania dôrazu, ktorým sa upozorňuje na dôležitosť buď faktu kolektívneho *my*, alebo faktu sociálneho statusu *N*: *my sme N, my sme ako N; my N, my ako N*. V slovenčine tvoria symetricky komplementárne štruktúrne a diskurzívne útvary, ktoré sú otvorené pre uplatňovanie fakultatívnych sociálno-korekčných a diskurzno-korekčných významov.

Literatúra

- APRESIAN, Jurij Derenikovič: Lingvističeskaja terminologija Slovaria. In: Novyj objasnitel'nyj slovar sinonimov russkogo jazyka. Izd. 2-oje, ispravlen. i dopolnen. Moskva: Škola Jazyki slavianskoj kul'tury 2003, s. 22 – 57.
- ARKHIPOV, Aleksandre: Comitative as a cross-linguistically valid category. In: New Challenges in Typology: Transcending the Borders and Refining the Distinctions. Berlin: Mouton de Gruyter 2009, s. 223 – 246.
- DOLNÍK, Juraj: Jazyk v pragmatike. Bratislava: Veda, 2018. 198 s.
- GREPL, Miroslav – KARLÍK, Petr: Skladba češtiny. Olomouc: Votobia 1998. 503 s.
- HORECKÝ, Ján: Systém konceptualizátorov. In: Slovenská reč, 1987, roč. 52, č. 4, s. 207 – 214.
- IVANOVÁ, Martina: Modálnosť a modálne verbá v slovenčine. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove 2017. 312 s.
- IVANOVÁ, Martina: Syntax slovenského jazyka. 2. upr. a dopln. vyd. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove 2016. 284 s.
- KAČALA, Ján: Zložené útvary v jazyku. Martin: Matica slovenská 2010. 133 s.
- LICHTENBERK, Frantisek: Inclusive pronominals. In: Oceanic Linguistics, 2000, roč. 39, č. 1, s. 1 – 32.
- NAKONEČNÝ, Milan: Sociální psychologie. 2. rozšíř. a přeprac. vyd. Praha: Academia 2009. 498 s.
- NORMAN, Boris Justinovič: Russkoje mestoimenije my: vnutrennjaja dramaturgija. In: Russian Linguistics, 2002, roč. 26, č. 2, s. 217 – 234.
- Personálna a sociálna deixa v slovenčine. Ed. J. Kesselová. Bratislava: Veda 2019. (v tlači).
- PLUNGIAN, Vladimir Aleksandrovič: Obščaja morfologija: Vvedenije v problematiku. Moskva: Editorial URSS 2000. 384 s.
- SCHWARTZ, Linda: Conditions for verb-coded coordinations. In: Studies in Syntactic Typology. Eds. M. Hammond – E. A. Moravcsik – J. R. Wirth. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins 1988, s. 53 – 73.
- Sociální psychologie. Eds. Jozef Výrost – Ivan Slaměnik. 2., přeprac. a rozšíř. vyd. Praha: Grada 2008. 416 s.
- SOKOLOVÁ, Jana: Egocentriká – výrazy so sémanticko-pragmatickou orientáciou na hovoriaceho. In: Slovenská reč, 2019, roč. 84, č. 1, s. 10 – 25.
- SOKOLOVÁ, Jana: Sémantika a pragmatika konštrukcií egoprezentácie. In: Slovenská reč, 2018a, roč. 83, č. 3, s. 261 – 276.
- SOKOLOVÁ, Jana: Egoprezentácia z aspektu *my*. In: Slavica Nitriensia, 2018b, roč. 7, č. 2, s. 35 – 49.
- TIBENSKÁ, Eva: Eugen Pauliny a rozvíjanie jeho teórie intencie slovesného deja. In: Studia Academica Slovaca, 2004, roč. 33, s. 128 – 136.
- TRAUGOTT, Elizabeth C. – DASHER, Richard B.: Regularity in Semantic Change. Cambridge: Cambridge University Press 2005. 364 s.
- VAŇKO, Juraj: Fixátory dependencie. In: Morfologické aspekty súčasnej slovenčiny. Ed. J. Dolník. Bratislava: Veda 2010, s. 265 – 325.
- VASSILIEVA, Masha – LARSON, Richard: The Semantics of the Plural Pronoun Construction. In: Natural Language Semantics, 2005, roč. 13, č. 2, s. 101 – 124.

Internetové zdroje

- [1] DANIEL, Michail Aleksandrovič: Tipologija asociativnoj množestvennosti. Moskva: Moskovská štátna univerzita 2000. Avtoreferat dissertacii na soiskanie učenoj stepeni kandidata filologičeskich nauk. Dostupný na: <http://www.philol.msu.ru/~otipl/new/main/articles/daniel/Daniel%20avtoreferat.pdf> [cit. 15. 11. 2018].
- [2] DOČEKAL, Mojmir: Počítateľné a nepočítateľné jméno. In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/POČÍTATELNÉ A NEPOČÍTATELNÉ JMÉNO> [cit. 10. 7. 2019].
- [3] FELDMAN, Anna: Comitative and Plural Pronominal Constructions. In: Proceedings of the 17th Annual Meeting of the Israeli Association of Theoretical Linguistics. MIT Working Papers in Linguistics, 2002, s. 1 – 31. Dostupný na: <http://linguistics.huji.ac.il/IATL/17/Feldman.pdf> [cit. 12. 1. 2019].
- [4] GENETTE, Gerard: Narrative Discourse. An Essay in Method. New York: Cornell University Press 1980. 285 s. Dostupný na: https://archive.org/stream/NarrativeDiscourseAnEssayInMethod/NarrativeDiscourse-AnEssayInMethod_djvu.txt [cit. 23. 02. 2019].
- [5] KARLÍK, Petr: Sugerovaná inference. In: CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny. 2017. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Dostupný na: <https://www.czechency.org/slovník/SUGEROVANÁ INFERENCE> [cit. 7. 8. 2019].
- [6] MORAVCSIK, Edith A.: A Semantic Analysis of Associative Plurals. In: Studies in Language, 2003, roč. 27, č. 3, s. 469 – 503. Dostupný na: <https://wals.info/refdb/record/Moravcsik-2003> [cit. 01. 10. 2018].
- [7] Slovenský národný korpus – prim-8.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2018. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk> [cit. 23. 02. 2019].

(NIELEN) LINGVISTICKÝ POHĽAD NA STROJOVÝ PREKLAD (NA PRÍKLADE PREKLADOV TEXTOV TECHNICKEJ DOKUMENTÁCIE Z ANGLIČTINY DO SLOVENČINY)¹

Patrik Petráš – Daša Munková

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Nitra*

PETRÁŠ, Patrik – MUNKOVÁ, Daša: (Not only) Linguistic View on Machine Translation (Following the Example of the Translations of Technical Documentation Texts from English to Slovak). *Slovak Language*, 2019, Vol. 84, No 3, pp. 258 – 287.

Abstract: Machine translation is currently a very widespread translation technology, translating from one language to another. In the first part of the paper, we explain the basic principles of the machine translation process, we also identify the reasons behind their error rate, and the influence of grammatical differences of the translated languages and type of translated texts on the error rate. In the second, exemplification part of the paper, we categorize and analyze errors that have occurred in the machine translation of technical documentation from English to Slovak. We believe that our analysis will prove the perspective and usability of machine translation, especially in texts that are not difficult to translate (texts with stereotyped expressions using schematic constructions, sentences, such as technical documentation), despite the errors which occurred in translations (the analysis of the machine translation output showed that not every error is equally serious with regard to its influence on the adequate transfer of the meaning of the source text into the target text).

Keywords: machine translation, grammatical errors, lexical errors, technical documentation, English language, Slovak language

ÚVOD

V posledných desaťročiach sa dopyt po preklade rozšíril do takej miery, že dnes translácia čelí situácii, keď dopyt významne prevyšuje možnú ponuku. V prekladateľskom odvetví na celom svete pôsobí približne 330 000 prekladateľov a tlmočníkov (Pym et al., 2012, s. 137). Vznikla potreba veľkého množstva prekladov, t. j. rýchleho viacjazyčného prekladu nielen produktov, s ktorými sa chcú firmy prezentovať alebo presadiť na medzinárodnom trhu, ale aj rôznych legislatívnych a obchodných dokumentov. Dôvodov je niekoľko. Medzi hlavné patrí v prvom rade rastúci medzinárodný obchod, nárast počtu migrantov, globalizácia, uznanie jazykových menšín, ich právo na rozvoj kultúry a jazyka a v neposlednom rade dostupnosť

¹ Táto práca bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-14-0336 *Typológia chýb strojového prekladu do slovenčiny ako flektívneho typu jazyka* a projektmi VEGA č. 1/0809/18 *Model hodnotenia kvality strojového prekladu a typológia chýb* a UGA UKF v Nitre č. III/16/2019 *Strojový preklad odborných textov z angličtiny do slovenčiny*.

internetu, masovokomunikačných prostriedkov a technológií. Technologické inovácie urýchlili nielen šírenie informácií (prekladov), ale aj ich efektívne sprostredkovanie v globalizovanom svete, čo zásadne zmenilo aj spôsob komunikácie medzi ľuďmi. Hoci jazykové a prekladateľské technológie sú relatívne novodobým vynálezom, „stroje“ patria do nášho života už niekoľko desaťročí. V súčasnej epoche informatizácie spoločnosti môžeme povedať, že stroje a s nimi súvisiace technológie sú neodmysliteľnou súčasťou človeka a hlavne nevyhnutným doplnkom ľudstva.

Strojový preklad nemusí byť dokonalý, aby mal svoje uplatnenie (hlavne v oblasti komunikácie, napr. preklad e-mailov, SMS správ, diskusných fór, obchodnej komunikácie a i.). Počas štyroch rokov (2012 – 2016) spoločnosť Google zaznamenala skoro dvojnásobný nárast používania svojho prekladača, t. j. v roku 2012 prostredníctvom služby Google prekladač bolo denne preložených 75 miliárd slov a v roku 2016 to už bolo okolo 143 miliárd slov denne v rámci 100 ponúkaných jazykových párov. Podobne šokujúce čísla uvádza aj spoločnosť Facebook: v roku 2016 skoro 1 miliarda ľudí (používateľov) dennodenne strojovo prekladala 2 miliardy slov (Way, 2018, s. 161).

Pokrok v oblasti strojového prekladu sa úplne spolieha na hodnotenie kvality novovyvinutého systému strojového prekladu prostredníctvom jeho evalvácie s cieľom ukázať vyššiu efektívnosť, než majú už existujúce systémy.

I keď kvalita strojového prekladu nedosahuje kvalitu humánneho prekladu, v zásade by sa kritériá jej hodnotenia nemali odlišovať. Obidva preklady by mali mať rovnaký cieľ, t. j. vygenerovaný strojový preklad by mal byť rovnako dôveryhodný, prístupný (priateľný, resp. pochopiteľný) a stylisticky „uhladený“ ako preklad vytvorený prekladateľom. Z tohto dôvodu by mali byť rovnaké kritériá a požiadavky na kvalitu a hodnotenie prekladu či už strojového, alebo humánneho. K evalvácii strojového prekladu môžeme pristupovať dvoma spôsobmi: **Glass box evalvácia** meria kvalitu systému založeného na systémových vlastnostiach a **Black box evalvácia** meria kvalitu systému na základe vygenerovaného textu strojového prekladu. V predkladanom príspevku sme sa zamerali na Black box evalváciu, ktorá pomocou vnútorných a vonkajších metód hodnotí presnosť a použiteľnosť strojového prekladu. V našom prípade pomocou analýzy chýb hodnotíme kvalitu prekladu z pohľadu presnosti a použiteľnosti.

Problematickou strojového prekladu sa na Slovensku zaoberá veľmi málo odborníkov aj preto, že si to vyžaduje (1.) odborné poznanie slovenskej jazykovedy, (2.) používateľskú znalosť informačných technológií a v neposlednom rade (3.) prekladateľskú kompetenciu. Nie je veľa výskumníkov, ktorí by disponovali všetkými tromi kompetenciami súčasne. Odborníci z oblasti IT sa venujú problematike strojového prekladu iba z pohľadu funkčnosti systému a prekladateľa zasa iba z pohľadu efektívnosti spôsobu prekladu. Preto si výskum strojového prekladu vyžaduje

úzku kooperáciu odborníkov z oblasti translatológie, informatiky a jazykovedy. Ďalším dôležitým faktorom je samotná oblasť skúmania, ktorá je veľmi rozsiahla, od skúmania samotného procesu prekladu, hodnotenia kvality prekladu ako produktu tohto procesu až po výsledné vnímanie prekladu nielen samotnou spoločnosťou (koncovými používateľmi), ale aj prekladateľmi.

Týmto príspevkom sa okrem iného snažíme poukázať na skutočnosť, že výskum strojového prekladu má značný interdisciplinárny charakter. Pravda, kvalita strojového prekladu je rôzna v závislosti od typu textu, no najmä je determinovaná typom východiskového (prekladaného) a cieľového jazyka. Pokúsime sa nájsť odpovede na otázky, aké faktory determinujú kvalitu strojového prekladu a aké typy gramatických a lexikálnych (sémantických) chýb sa vyskytujú v strojovom preklade z angličtiny do slovenčiny. Prirodzene, na zodpovedanie týchto otázok je potrebné uvedomiť si, na akom princípe je systém strojového prekladu založený. Tejto problematike sa venuje prvá časť príspevku.

Druhá, exemplifikačná časť je aplikačnou časťou štúdie. V úvode tejto časti uvádzame základné poznámky o gramatických rozdieloch medzi prekladanými jazykmi, v našom prípade medzi angličtinou a slovenčinou, ako aj o jazykovo-štylistickej výstavbe prekladaných typov textov, konkrétne technickej dokumentácie k rôznym výrobkom (návody na používanie domácich spotrebičov), ktorá sa najčastejšie strojovo prekladá. Práve technickú dokumentáciu považujeme za prototyp textov vhodných na strojový preklad najmä z dôvodu výskytu mnohých stereotypných a schematických vetných konštrukcií, ustálených vetných spojení a pod. Tieto texty majú podľa nášho názoru vysoký potenciál sémanticky adekvátneho a gramaticky korektného strojového prekladu ako výsledného produktu. Jadrom exemplifikačnej časti štúdie je gramaticko-sémantická analýza strojovo preložených textov, ktorej cieľom má byť vytypovanie najbežnejších okruhov chýb pri strojovom preklade z angličtiny do slovenčiny.

1. TEORETICKÁ ČASŤ

1.1. Prvotné myšlienky strojového prekladu

Históriu strojového prekladu nazval Koehn (2010, s. 125) obdobím veľkých nádejí a sklamaní zároveň. Písali o nej mnohí autori, medzi najznámejších patria Hutchins (1986) alebo Arnold a kol. (1994).

V 30. rokoch 19. storočia Babbage, nazývaný aj otec moderného výpočtu, navrhol diferenčný stroj, ktorý znamenal prechod od mechanických strojov k programovateľnému počítaču. Predniesol myšlienku analytického stroja, ktorý okrem iných funkcií bude schopný uchovávať rozsiahle slovníky.

Prvé reálne pokusy o mechanický/strojový preklad patria Petrovi P. Smirnov-Trojanskému (1933), Georgesovi Artsrounimu (1933) a Warrenovi Weaverovi

(1949). Dokonca Trojanskij a Artsrouni si v tom istom roku (1933) dali patentovať svoje návrhy, Trojanskij v Rusku a Artsrouni vo Francúzsku. Trojanskij nadviazal na myšlienku Babbageho naprogramovania stroja a v roku 1933 predstavoval členom akadémie v ZSSR stroj, ktorý vyberal a tlačil slová po preklade z jedného jazyka do druhého alebo viacerých jazykov naraz (v tom čase to boli iba štyri jazyky). Princíp fungovania bol jednoduchý, obsahoval karty v štyroch rôznych jazykoch, písací stroj a fotoaparát. Od mechanických slovníkov sa posunul k univerzálnym symbolom popisujúcim jazyk vrátane jeho gramatiky, pričom rovnakú váhu prikladal nielen univerzálnym logickým symbolom, ale aj viacjazyčnému slovníku (porov. Hutchins, 2004; Hutchins – Lovtskii, 2000, s. 199 – 201). Translačný proces bol rozdelený do troch samostatných operácií: monolingválna operácia, obsahujúca transformáciu východiskového textu do logickej syntaktickej podoby (realizovaná editorom/človekom, ktorému stačia vedomosti východiskového jazyka); bilingválna operácia, nahradenie jednej logickej formy druhou v cieľom jazyku (táto operácia je realizovaná strojom); a nakoniec monolingválna operácia v cieľom jazyku, pozostávajúca z transformácie logickej formy do prirodzene znejúcej podoby cieľového jazyka (opäť realizovaná editorom/človekom so znalosťami cieľového jazyka). Trojanského návrh translačného procesu bol rozdelený v podstate na preeditáciu východiskového textu, samotný strojový preklad a posteditáciu cieľového textu, pričom tvrdil, že hrubý strojový preklad je zrozumiteľný pre čitateľov, ktorí poznajú danú problematiku.

Za prvého oficiálneho priekopníka strojového prekladu sa však považuje Warren Weaver (1949), ktorý vnímal preklad ako úlohu rozlúštenia kódu použitím sofistikovaných, kryptografických a štatistických metód. Počas riešenia úlohy objavil základnú logiku a univerzálne črty jazyka. V roku 1949 vo výročnej správe Rockefellerovej nadácie Weaver napísal: „Keď sa pozriem na článok písaný v ruštine, poviem si: Toto je skutočne napísané po anglicky, ale je to zakódované nejakými zvláštnymi symbolmi. A teraz budem pokračovať v dekódovaní“ (Weaver, 1949, s. 4, prel. D. M.).

Významným medzníkom v histórii strojového prekladu bol rok 1954, keď sa realizoval známy Georgetownský experiment, v ktorom sa pomocou strojového prekladu automaticky preložilo vyše 60 viet z ruštiny do angličtiny. V nasledujúcich rokoch sa vedci a filozofovia zamýšľali nad otázkou, či je strojový preklad „životaschopný“. V roku 1966 bola publikovaná ALPAC správa, v ktorej odborníci zhodnotili výsledky výskumných tímov strojového prekladu ako málo prínosné, pričom strojový preklad bol charakterizovaný ako extrémne náročná aplikácia a kritizovaný za zlyhanie v kvalite prekladu. Napriek tomu, že bola oficiálne zverejnená správa o nevyužitelnosti strojového prekladu a projekty zamerané na rozvoj systémov strojového prekladu sa prestali podporovať, existovala skupina nadšencov, ktorá naďalej vynakladala úsilie na vývoj systémov strojového prekladu. Tvrdili, že strojový preklad dobre funguje vo firmách, ktoré majú veľké množstvo opakujúcich sa textov,

štandardnej terminológie, čím sa v dostatočnej miere kontrolujú (preeditujú) vstupné texty. Toto úsilie vyústilo v roku 1976 do plne funkčného systému Météo, určeného na prekladanie správ o počasí (v Kanade systém funguje dodnes). Ďalšou významnou etapou v rozvoji strojového prekladu bol vznik Európskej únie (EÚ), ktorá dodnes patrí k najväčším finančným podporovateľom výskumu v tejto oblasti. Princíp fungovania strojového prekladu je založený na rozsiahlych textových dátach či už paralelných, alebo porovnateľných korpusov, alebo v súčasnosti preferovaných tzv. webových korpusov. Z tohto dôvodu je pochopiteľné, že najviac rozvíjajúce sa translačné smery v strojovom preklade boli a sú medzi „veľkými“ jazykmi.

1.2. Strojový preklad v kontexte prekladateľských technológií

Prekladateľské technológie môžeme chápať ako stupne automatizácie translačného procesu. Vo všeobecnosti tieto technológie rozdeľujeme na nástroje automatického prekladu, ku ktorým patria systémy strojového prekladu (ďalej len MT)², a na nástroje počítačom podporovaného prekladu (ďalej len nástroje CAT), obsahujúce prekladateľské, lingvistické a lokalizačné nástroje. Ke Ping (2009, s. 162) rozlišuje strojový preklad podľa stupňa intervencie na plne automatický strojový preklad (bez intervencie a zásahu človeka) a podporovaný strojový preklad (s určitým stupňom intervencie), ku ktorému patria strojom podporovaný ľudský preklad (MAHT) a človekom podporovaný strojový preklad (HAMT), často označovaný ako interaktívny strojový preklad. HAMT pracuje na princípe, že stroj urobí väčšinu prekladu a pri probléme sa obráti na prekladateľa. V prípade MAHT je preklad vykonaný prekladateľom a stroj/počítač ponúka navrhované riešenia na základe svojej pamäte/databázy/korpusu/slovníka/glosára. Jeho veľmi populárnou formou je počítačom podporovaný preklad (CAT), ktorý v súčasnosti predstavuje dominantnú používateľskú prekladateľskú technológiu. S nástupom neurónových sietí do procesu prekladu vzniká aj enormný záujem o nástroje CAT, ktoré majú integrované vlastné strojové prekladače.

Tabuľka 1: Vzťah medzi intervenciou človeka a automatizáciu prekladu

Žiadna (-) Úplná (+)	Intervencia človeka Automatizácia		Úplná (+) Žiadna (-)
FAHQMT	HAMT	MAHT	HT
Plne automatizovaný strojový preklad	Človekom podporovaný strojový preklad	Strojom podporovaný ľudský preklad	Ľudský/humánny preklad
Strojový preklad		Ľudský preklad	
	Počítačom podporovaný preklad		

² Zoznam skratiek uvádzame v závere príspevku.

V kontexte prekladu textu z/do cudzieho jazyka môžeme spomenúť dva najviac používané prekladače. Jeden je všeobecný, voľne dostupný Google prekladač (<https://translate.google.sk/?hl=sk>), ktorý ponúka dve možnosti prekladu zo/do slovenčiny: prvou je online rozhranie, do ktorého sa nakopíruje text (obmedzenie je však na 5000 znakov); druhou možnosťou je nahráť súbor v niektorom z bežne dostupných formátov súborov (napr. doc, docx, odf, pdf, ppt, pptx, rtf a pod.) – v tomto prípade už neplatí obmedzenie počtu znakov. Druhý, špecifický prekladač, používaný na preklad administratívnych textov, je CEF eTranslation, vytvorený Generálnym riaditeľstvom Európskej komisie pre preklad, ktorý však nie je voľne dostupný, ale po zaregistrovaní je prístupný pre univerzity a verejné inštitúcie (<https://ec.europa.eu/cefdigital/wiki/display/CEFDIGITAL/Machine+translation>). CEF eTranslation funguje podobne ako Google prekladač.

Pre profesionálnych, ale aj amatérskych prekladateľov používajúcich programy CAT je už v nich v súčasnosti integrovaný strojový preklad, napr. Memsource (<https://www.memsource.com/>) alebo SDL Trados (<https://www.sdltrados.com/>).

Strojový preklad je dnes voľne dostupný a rozšírený aj vďaka aplikáciám ako napríklad spomínaný Google prekladač či Bing, ktoré umožňujú hocikomu používať služby svojho prekladača. Dokonca strojový preklad používajú rôzne spoločnosti v rôznom rozsahu a v rôznych oblastiach (napr. právo, výroba, informačné technológie, spotrebné produkty alebo aj financie). Motiváciou pre spoločnosti je cena za preklad a rýchlosť distribuovania správ, za predpokladu, že vysoká kvalita prekladu nepatrí medzi priority spoločnosti (je málo pravdepodobné, že stroj dokáže vytvoriť rovnako verný preklad ako prekladateľ). Avšak aj také veľké organizácie alebo spoločenstvá ako EÚ používajú strojový preklad na rýchly preklad veľkého množstva dokumentov alebo menej formálnej korešpondencie či emailov, aby zistili, ktoré dokumenty sú dôležité a ktoré nevyžadujú pozornosť urgentne.

V novembri 2016 prišla spoločnosť Google so správou týkajúcou sa svojej webovej služby automatického prekladu (Schuster – Johnson – Thorat, 2016).³ Radikálne prechádza zo štatistického strojového prekladu založeného na frázach na neurónový strojový preklad, t. j. strojový preklad založený na neurónových sieťach – najprv pre osem jazykov a v súčasnosti ponúka preklad pre 103 jazykov (pre slovenčinu a ďalšie jazyky je táto nová technológia aktívna od júla 2017) (Wikipedia). Neurónový strojový preklad chápe vetu ako celok a vytvára asociácie medzi frázami aj v dlhších vetách, t. j. prečíta si všetky východiskové slová až po koniec vety a až potom naraz začne „vysielať“ jedno cieľové slovo. Neurónová sieť sa učí (trénuje) na východiskových (trénovacích) textoch a spätnej väzbe. Neurónové siete sa neučia jazyk, ale učia sa prekladať texty, aby sa čo najviac podobali tréningovým (výcho-

³ Hoci správa pochádza z novembra 2016, spoločnosť Google prešla na systém neurónového prekladu už v septembri daného roka.

diskovým) textom. Neurónová sieť sa dokáže „učiť“ niekoľko jazykov naraz, čo využíva na preklad z/do jazyka, ktorý nedisponuje rozsiahlymi tréningovými textami, teda preklad do slovenčiny sa môže zlepšiť, ak sa použije neurónová sieť natrénovaná napr. na vietnamských textoch; alebo natrénovanie neurónovej siete na zoskupených slovanských jazykoch môže tiež vylepšiť preklad do slovenčiny na základe podobných dát.

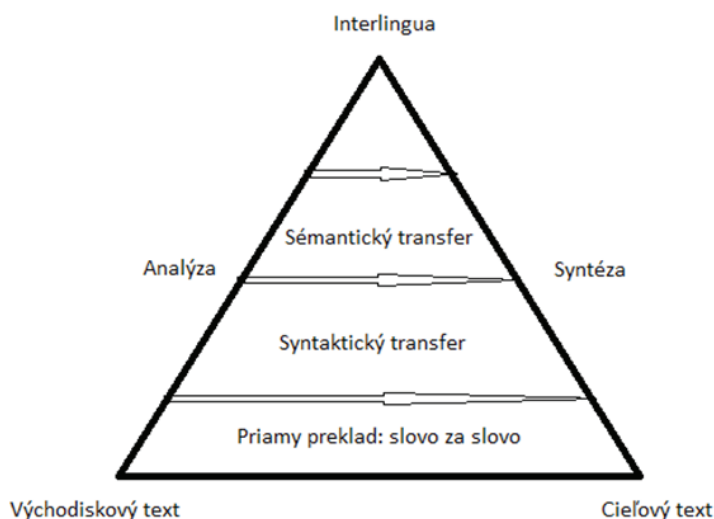
Hlavnou úlohou strojového prekladu je efektívne (rýchlo a lacno) produkovať kvalitný výstup, t. j. automatický preklad z východiskového jazyka do cieľového bez intervencie človeka (porov. napr. Munková – Munk, 2016, s. 17; Munková, 2013, s. 10). Vo všeobecnosti platí pravidlo, že ak je intervencia (zásah) prekladateľa nutná, vykoná sa predovšetkým počas kontroly kvality cieľového textu formou jeho posteditovania. Niekedy sa zásah prekladateľa môže vykonať aj hneď na začiatku translačného procesu, a to preeditovaním východiskového textu, napr. zvýšením porozumenia textu alebo redukovaním viacvýznamových slov.

K architektúre strojového prekladu možno pristupovať z dvoch pohľadov: z lingvistického a výpočtového. V rámci lingvistickej architektúry strojového prekladu existujú tri prístupy: priamy, transfer a interlingua. Pri výpočtovej architektúre vo všeobecnosti možno hovoriť o prístupoch založených na pravidlách (strojový preklad založený na pravidlách: RBMT) a prístupoch založených na korpusoch (strojový preklad založený na korpusoch: CBMT).

1.3. Lingvistická architektúra strojového prekladu

Existuje niekoľko spôsobov, ako realizovať samotný strojový preklad, avšak všetky vychádzajú z princípov lingvistického analyzovania jazyka, t. j. od úplnej jazykovej reprezentácie až po priamy preklad. Bernard Vauquois (1968) ich znázornil vo svojom známom trojuholníku, ktorý sa nazýva aj pyramída prekladu (obr. 1).

Prvý prístup predstavuje priamy spôsob prekladu, ktorý je lexikálne orientovaný. Východiskový text najprv podstúpi jednoduchú morfológickú analýzu, pričom sa určia prípony slov a zredukujú sa ohybné formy slov na základný tvar. Potom nasleduje vyhľadávanie ekvivalentov v slovníku cieľového jazyka. Komponenty takéhoto MT systému pozostávajú z rozsiahleho viacjazyčného slovníka a programov na lexikálnu a morfológickú analýzu a generovanie textov.

Obrázok 1: Pyramída prekladu – Vauquoisov trojuholník (1968)

Druhý prístup je transferový preklad, ktorý sa realizuje na troch úrovniach: 1. analýza: transformuje sa vonkajšia forma východiskovej vety do abstraktnej podoby v závislosti od lingvistických črt východiskového jazyka, t. j. do vhodnej reprezentácie; 2. transfer: priradí sa abstraktná reprezentácia východiskového textu cieľovému textu; 3. syntéza: transformuje sa abstraktná reprezentácia vety cieľového jazyka do vonkajšej podoby.

Pre každý jazykový pár je potrebné vytvoriť jazykovo nezávislú reprezentáciu, ktorá opisuje zodpovedajúce lingvistické vlastnosti textu medzi východiskovým a cieľovým jazykom.

Tretí prístup k prekladu je interlingua. Zameriava sa na relatívne hlbšiu analýzu jazyka, pokiaľ ide o význam textu. Reprezentuje význam textu nezávisle od konkrétneho jazyka (napr. prostredníctvom PIVOT jazyka). Pri tomto spôsobe prekladu neexistuje transfer a nevyžaduje sa veľké množstvo komponentov pri tvorbe jazykových párov. Predstavuje sofistikovanejší prístup, ktorý zahŕňa reverzibilnú (obojsmernú) gramatiku pre konkrétne jazyky.

1.4. Výpočtová architektúra strojového prekladu

Z pohľadu výpočtovej architektúry existujú dve základné skupiny prístupov k strojovému prekladu: prístupy založené na pravidlách (RBMT) a prístupy založené na korpusoch (CBMT). Lingvistická architektúra súvisí so strojovým prekladom

založeným na pravidlách, naopak, výpočtová architektúra súvisí s prístupom založeným na korpusoch.

Strojový preklad založený na pravidlách (RBMT) je postavený na dvojazyčnom slovníku a k nemu prislúchajúcej širokej škále manuálne napísaných gramatických pravidiel podliehajúcich Zipfovmu zákonu (čím je nižší rank slova, t. j. jeho poradové číslo vo frekvenčnom slovníku, tým je jeho frekvencia v analyzovanom texte vyššia a naopak, pričom ich súčin je približne rovnaký). Prístup si vyžaduje analýzu a reprezentáciu významu východiskového textu a tiež syntézu (vygenerovanie) jeho ekvivalentu v cieľovom jazyku. Dôležitým kritériom je vytvorenie reprezentácie textu, ktorá je po lexikálnej aj štrukturálnej stránke jednoznačná. RBMT zahŕňa v sebe priamy prístup k prekladu slova ku slovu, transfer na rôznych lingvistických úrovniach a prístup interlingua, ktorý sa značne spolieha na abstrakciu jazyka a jeho nezávislú reprezentáciu.

Základom strojového prekladu založeného na korpusoch (CBMT) nie sú pravidlá a gramatika, ale paralelný korpus (zarovnaný dvojazyčný korpus). CBMT systém obsahuje v sebe korpusy v strojovo čitateľnej forme, ktoré sú písomného alebo hovoreného charakteru. CBMT si taktiež vyžaduje prekladové znalosti z dvojazyčných korpusov. K systémom strojového prekladu založeným na korpusoch patrí strojový preklad založený na príkladoch (EBMT) a štatistický strojový preklad (SMT).

EBMT ako predchodca SMT strojového prekladu vychádzal z myšlienky použitia dopredu preložených a spárovaných fráz namiesto stále sa opakujúcich prekladov. Štatistický strojový preklad (SMT) je podobný EBMT strojovému prekladu. Oba prístupy vyžadujú rozsiahle bilingválne korpusy, avšak rozdiel medzi nimi je v tom, že systémy EBMT „sa učia“ na základe príkladov a systémy SMT na základe štatistiky. SMT pozostáva z dvoch častí: v získaní translačného modelu, ako aj jazykového modelu cieľového textu a v dekódovaní východiskovej vety, t. j. v nájdení cieľovej vety (c) k východiskovej (v) s čo najväčšou pravdepodobnosťou $p(c|v)$. Translačný model, charakterizujúci adekvátnosť prekladu, poskytuje informáciu o tom, aká je pravdepodobnosť, že reťazec (slovo/fráza) je prekladom iného reťazca, ktorý je natrénovaný na paralelných textoch bilingválneho korpusu. Jazykový model zasa charakterizuje plynulosť prekladu, poskytuje informáciu o tom, aká je pravdepodobnosť, že reťazec (slovo/fráza) je dobre formovaný (štruktúrovaný), pričom je natrénovaný na monolingválnom korpuse cieľového jazyka.

1.5. Príčiny chybovosti strojového prekladu

Arnold (2003, s. 117 – 118) píše o štyroch možných príčinách chybovosti strojového prekladu (prvé tri považuje za prejav vnútorných /intrinsic/ vlastností jazyka a poslednú za problém opisu jazyka):

1. Forma jazyka úplne neurčuje obsah, čoho dôsledkom je, že vety môžu mať viacero interpretácií) – MT systémy sa rozhodujú podľa naprogramovaných a výpočtových procesov a prekladatelia naopak na základe kontextu a vlastných vedomostí a znalostí (problém analýzy).

2. Obsah úplne neurčuje formu jazyka, čoho dôsledkom je, že jedna veta môže mať viacero foriem. Existuje niekoľko spôsobov, ako vyjadriť ten istý význam (problém syntézy).

3. Rôzne jazyky používajú rôzne štruktúry na vyjadrenie rovnakej interpretácie (problém transferu).

4. Súčasné teórie prekladu nevedia vyjadriť, resp. opísať všetky mechanizmy prirodzeného jazyka a mentálne procesy zahrnuté v ňom (problém opisu jazyka).

Tieto príčiny sa dajú zredukovať, ak (1.) sa prekladá medzi jazykmi, ktoré sú morfológicky, syntakticky alebo sémanticky blízke, alebo (2.) ak sa prekladajú texty, ktoré nie sú zložité na preklad, ako technická dokumentácia, obchodná korešpondencia, predpoveď počasia a iné. Práve preto sa v exemplifikačnej časti príspevku venujeme analýze strojového prekladu návodov na používanie, ktoré podľa nášho názoru spĺňajú aj druhú uvedenú podmienku.

Doherty (2016, s. 962) tvrdí, že súčasné aj budúce príčiny chybovosti strojového prekladu spočívajú v dvoch oblastiach: (1.) v kvalite prekladových dát (paralelných textov alebo prekladových pamätí), z ktorých sa systém učí, a (2.) vo vyvážení kompromisu medzi množstvom dát použitých na naučenie stroja a času potrebného na naučenie a preloženie textu. Viac textových dát zvyšuje kvalitu prekladu, avšak zároveň si vyžaduje viac času na samotný proces prekladu (niekedy sa zo sekúnd a minút stávajú hodiny a dni v závislosti od výpočtovej náročnosti dostupných zdrojov).

2. EXEMPLIFIKAČNÁ ČASŤ

2.1. Úvodné poznámky

Pri analýze chýb strojového prekladu z angličtiny do slovenčiny je potrebné vychádzať zo skutočnosti, že východiskový jazyk (angličtina) a cieľový jazyk (slovenčina) patria do dvoch odlišných gramatických typov. Táto gramatická odlišnosť, ako sme uvádzali v predchádzajúcej časti, ovplyvňuje kvalitu strojového prekladu.

Slovenčina sa v gramatických prácach charakterizuje ako prevažne flektívny jazyk (Ružička a kol., 1966, s. 51), pričom flektívnosť je najvýznamnejšia najmä v oblasti skloňovania. Slovenčina, ako i väčšina slovanských jazykov (s výnimkou macedónčiny a bulharčiny), vyjadruje vzťahy medzi slovami prostredníctvom gramatických tvarov, t. j. pomocou pádových koncoviek. Pokiaľ ide o zloženosť slovných tvarov, prevažujú tu syntetické, t. j. jednoslovné tvary. Väčšie zastúpenie ana-

lytických (viacslovných) tvarov nachádzame predovšetkým v paradigme slovesných tvarov (napr. *preložil som, bol by som preložil...*). Vzhľadom na vyjadrovanie vzťahov medzi slovami prostredníctvom koncoviek nemá slovenčina pevný slovosled, ako to poznáme z angličtiny. Explicitné vyjadrenie podmetu nie je povinné (hoci v uvedených analyzovaných príkladoch sa podmet explicitne vyskytoval), pretože dostatočným signalizátorom osoby, čísla a menného rodu (v prípade kondicionálnych tvarov a tvarov minulého času) je tvar slovesa, resp. predikátu vo vete (napr. *prekladateľ/stroj preložil-0*, ale *prekladateľka preložila* či *prekladatelia preložili*).

Pre analytické jazyky, akým je aj angličtina (Ružička a kol., 1966, s. 50), je typické vyjadrovanie gramatických významov pomocou osobitných pomocných slov, napr. *he did not write – nepísal*. Vzťahy medzi slovami sa tu nevyjadrujú pomocou pádových koncoviek, ale pomocou slovosledu (angličtina má teda slovosled záväzný), predložiek a členov, napr. *days of the year – dni roka*. Z oblasti verbálnej flexie možno uviesť, že slovesné tvary sú tu unifikované v rámci jednotlivých čiastkových paradigiem vyjadrujúcich kategóriu času, porov. napr. prítomníkové tvary *I/you/we/they translate* (hoci v 3. os. sg.: *he/she/it translates*), s čím súvisí aj explicitné vyjadrovanie podmetu, napr. *translator/he translates; machine/it translates* (v slov. *prekladateľ preložil; stroj preložil*, ale pokiaľ je podmet známy z kontextu alebo zo situácie, vyjadríme iba *preložil*, nie *on preložil*). Na ďalšie odlišnosti medzi flektívnou slovenčinou a analytickou angličtinou parciálne upozorníme v rámci analýzy jednotlivých chýb strojového prekladu.

Okrem príslušnosti východiskového a cieľového jazyka k odlišnému morfológickému typu je potrebné pri analýze chýb strojového prekladu zohľadniť aj typ prekladaného textu. Ako sme uviedli, jednou z možností redukcie chýb strojového prekladu je prekladať texty, ktoré nie sú zložené na preklad. Takýmito textami sú aj návody na používanie, a to najmä vďaka relatívne vysokej miere stereotypnosti vo vyjadrovaní, resp. využívaní schematických konštrukcií a viet. Zo štylistického hľadiska možno návody zaradiť medzi opisné žánre náučného štýlu (Mistrík 1997, s. 436). Náučný štýl podľa J. Mistríka (ibid., s. 427) charakterizuje písomnosť, monologickosť, verejnosť, pojmovosť, presnosť, zreteľnosť a odbornosť. J. Findra (2004, s. 181) tieto faktory dopĺňa o oficiálnosť, neprítomnosť adresáta a komunikatívnu funkciu. Pracovné návody považuje J. Mistrík (1997, s. 446) za najjednoduchšie žánre náučného štýlu. Manuály sa dodávajú tak k rôznym výrobkom a technickým zariadeniam, ako aj k spotrebnému tovaru, akým sú napríklad drogistické výrobky, lieky, krmivá pre zvieratá a pod. Podľa citovaného autora je návod rozsahom malý, nepatrne, takmer vôbec nečlenený text (ibid.). Táto charakteristika návodu však nemusí platiť vždy. Manuál skutočne môže mať rozsah niekoľkých viet uvedených na obale produktu, ale môže mať aj formu rozsiahlej brožúry. Dĺžka textu obyčajne závisí od charakteru produktu, oblasti jeho použitia, ako aj od jeho technologickej zložitosti.

V náučnom štýle sa uplatňuje výkladový a opisný slohový postup, pričom J. Mistrík (ibid., s. 432) považuje výklad za častejší a pre tento typ textov typický. Návodov však považujeme za špecifickú skupinu textov, kde najdominantnejším postupom je opis, pretože sa tu opisujú rôzne postupy (inštalácia produktu a jeho používanie atď.). Okrem toho sa v manuáloch môžeme stretnúť aj s informačným slohovým postupom, napr. pri informovaní o možnostiach reklamácie, poskytnutí kontaktov na predajcu či výrobcu a pod.

I keď štruktúrovanosť návodu na používanie nemusí byť taká zložitá ako v iných žánroch náučného štýlu, v istej forme je tu prítomná. Text býva rozdelený na niekoľko častí, resp. kapitol (napr. úvod, návod na montáž, prehľad funkcií produktu a pod.). V kompozícii textu sa tiež prejavuje istá schematickosť, a to v závislosti od typu produktu, pre ktorý je manuál určený. Keďže v tomto príspevku budeme analyzovať chyby strojového prekladu návodov na používanie prístrojov, konkrétne pôjde o návody na používanie digitálneho fotoaparátu, kávovaru a LED televízora, opíšeme všeobecnú štruktúru návodov k technickým zariadeniam: v úvode manuálu sa obyčajne nachádza poďakovanie za kúpu produktu a informácie o technickej podpore. Ďalej nasleduje prehľad dodaného príslušenstva k prístroju (káble, konektory...), návod na montáž, opis obsluhy produktu a uvedené spôsoby riešenia možných problémov so zariadením.

Z gramatického hľadiska možno návody charakterizovať ako adresné texty písané v 2. alebo 1. osobe plurálu. V takýchto textoch sa nachádza množstvo slovies, ktoré sú často v imperatívne alebo v indikatíve s imperatívnou funkciou (ibid., s. 446 – 447). V analyzovaných návodoch na používanie sa uplatňovali imperatívne a indikatívne tvary v 2. osobe plurálu. Možno tu hovoriť o istej stereotypnosti, vznikajú schematizované (nielen imperatívne) výpovede typu:

- *Uistite sa, že (káble sú správne zapojené/používate správny konektor...)*
- *Používajte produkt len v súlade s určením...*
- *Nedodržanie týchto upozornení môže mať za následok...*
- *Ikona XY znamená/znázorňuje...*

V oblasti lexiky je pre texty náučného štýlu, manuály nevynímajúc, typické používanie odbornej terminológie, čo zodpovedá cieľu čo najpresnejšie a najjednoduchšie vyjadriť myšlienkový obsah (Findra, 2004, s. 182). V manuáloch k technickým zariadeniam ide o terminológiu z danej oblasti, v ktorej sa prístroj využíva (informačno-komunikačné technológie, automobilový priemysel, spotrebná elektronika a pod.).

2.2. Metodológia

Východiskový text bol preložený v decembri 2016 prostredníctvom programu Trados, ktorý mal v tom čase aktívne programové rozhranie pre strojový pre-

klad ponúkaný spoločnosťou Google. Skúmaný text bol strojom prekladaný ako celok, nie po častiach. Vo februári 2017 bol rozdelený do segmentov a implementovaný do nášho virtuálneho prostredia OSTPERE – Online systém na preklad, posteditáciu, revíziu a manuálnu evalváciu (Munková – Kapusta – Drlík, 2016). Následne podľa kategoriálneho rámca na hodnotenie chýb strojového prekladu vypracovaného J. Vaňkom (2017, s. 83n) odborníci na slovenský jazyk identifikovali a klasifikovali chyby strojového prekladu. Ako pomôcku mali evalvátori k dispozícii posteditovaný strojový preklad vytvorený profesionálnymi prekladateľmi. Okrem manuálnej evalvácie strojového prekladu pomocou analýzy chýb sme realizovali aj automatickú evalváciu MT, avšak jej výsledky v tomto príspevku neuvádzame.

V nasledujúcej časti prezentujeme príklady chýb zaznamenaných v rámci analýzy jednotlivých preložených segmentov (viet/súvetí). Z dôvodu zachovania prehľadnosti postupujeme podľa uvedeného rámca na hodnotenie chýb strojového prekladu (ibid.), v ktorom sa rozlišujú tieto kategórie chýb: (1.) predikatívnosť vety, (2.) modálny a komunikačný rámec vety, (3.) syntakticko-sémantická korelatívnosť, (4.) súvetná syntax a (5.) lexikálna sémantika.

Dôležité je upozorniť, že pri analýze vychádzame z textov preložených štatistickým strojovým prekladom založeným na frázach (veta sa neprekladá ako celok, ale po frázach vo vete) napriek tomu, že v súčasnosti funguje strojový preklad na princípe neurónových sietí (veta sa prekladá ako celok). V prípade neurónového strojového prekladu kvalita prekladu nie je stabilná (po určitom časovom úseku sa neurónové siete „natrénujú“ na inom texte, čím sa potom líši výsledný preklad). Pri neurónovom strojovom preklade sa síce zvyšuje plynulosť prekladu, avšak na úkor adekvátnosti (preložená veta pôsobí plynulo, resp. gramaticky korektne, avšak jej význam je iný ako v origináli). Toto bol jeden z dôvodov, prečo sa v tomto príspevku zameriavame práve na frázový štatistický strojový preklad. Ďalšou úlohou v rámci pokračovania nášho dlhodobého výskumu bude preloženie rovnakých textov v prekladači natrénovanom pomocou neurónových sietí a komparácia oboch výstupov. Dôvodom výberu textov preložených štatistickým strojovým prekladom bol aj fakt, že na Slovensku sa doteraz tejto problematike nevenovala pozornosť. Z logických príčin teda začíname práve od štatistického strojového prekladu založeného na frázach, ktorý patrí medzi prelomové technológie v translatológii. Zároveň takto môžeme oboznámiť odbornú verejnosť s jednotlivými prístupmi k prekladu. Takýto postup zároveň vytvorí vhodné pole, na ktoré bude možné nadviazať výskumom neurónového strojového prekladu. Štatistické údaje o početnosti jednotlivých typov chýb vzhľadom na stále pokračujúcu evalváciu textov neuvádzame, ide teda o priebežné výsledky. V rámci jednotlivých kategórií uvádzame reprezentatívne príklady, ktoré sa v analyzovaných textoch vyskytovali s istou mierou pravidelnosti. Na zvý-

šenie prehľadnosti analyzované chyby v uvedených príkladoch vyznačujeme tučným písmom.⁴

2.3. Kategórie chýb vyskytujúce sa v strojovom preklade

2.3.1. Predikatívnosť vety

Predikatívnosť považuje J. Vaňko (2017, s. 57) za nosnú syntaktickú kategóriu v rámci gramatickej stavby vety. V analýzach sme zaznamenali chyby, keď nebola správne identifikovaná niektorá z predikačných kategórií času či spôsobu, príp. kongruenčných kategórií osoby, čísla alebo menného rodu (v prípade tzv. *I-ového* príchastia) slovesa vo vete. Vyskytovali sa aj kombinácie viacerých nesprávne identifikovaných slovesných kategórií. Potrebne je však upozorniť, že takéto chyby nemusia mať vplyv na správne pochopenie významu textu, a to najmä v textoch, kde sa opisuje činnosť chápaná mimočasovo (Mistrík, 1997, s. 355). Nasledujúce príklady demonštrujú prípady s nesprávne identifikovanými slovesnými kategóriami, pričom však tieto chyby nemajú vplyv na správne pochopenie textu:

Príklad č. 1:

VT: *The recycling of materials will help to conserve natural resources.*

MT: *Recyklácia materiálov **pomáha** šetriť prírodné zdroje.*

PEMT: *Recyklácia materiálov **pomôže** šetriť prírodné zdroje.*

Hoci text MT v príklade č. 1 dáva zmysel, ak si tento preložený text porovnáme s východiskovým anglickým textom, kde sa nachádza analytický tvar *will help*, zisťujeme, že týmto tvarom sa vyjadruje budúci čas. V slovenčine kategória slovesného času veľmi úzko súvisí s lexikálno-gramatickou kategóriou vidu, pretože dokonavým tvarom slovesa zároveň dokážeme vyjadriť gramatický význam budúceho času. V danom kontexte mala byť použitá dokonavá forma slovesa (*pomôže*), ktorá by zároveň vyjadrila budúci čas. Môžeme teda skonštatovať, že uvedený problém je skôr otázkou vernosti prekladu než jeho zrozumiteľnosti. Požadovanú informáciu dokáže odovzdať aj strojovo preložený text.

Príklad č. 2:

VT: *Before You Begin*

MT: *Predtým ako **začneš***

PEMT: *Predtým ako **začnete***

⁴ Upozorňujeme, že v jednom segmente/vete/súvetí sa mohlo nachádzať aj viacero chýb rôzneho druhu. Keďže však pri analýze postupujeme podľa jednotlivých kategórií chýb vymedzených v uvedenom rámci na hodnotenie chýb strojového prekladu (Vaňko, 2017, s. 83n; o. c.), kvôli prehľadnosti vyznačujeme len tie chyby, ktorými sa v rámci danej kategórie zaoberáme.

Príklad č. 2 demonštruje prípad nevhodne použitého čísla; namiesto očakávaného plurálu, ktorým v slovenčine vyjadríme vykanie, bol v tomto prípade použitý singulár, ktorý môžeme s ohľadom na typ a funkciu textu hodnotiť ako príznakový. Príčinu tejto chyby možno vidieť jednak v unifikovaných tvaroch slovesa *begin* (*I/you/we/they begin*), jednak v rovnakom zámene *you*, vyjadrujúcom 2. osobu singuláru i plurálu.

Správna identifikácia predikačného vzťahu vo vete (t. j. prísudku a podmetu v prípade dvojčlenných slovesných viet a vetného základu v prípade jednočlenných slovesných viet), resp. správna identifikácia predikačných kategórií je dôležitá aj z toho hľadiska, že práve členy gramatického jadra vety sú tými stavebnými komponentmi vety, ktoré bývajú rozvíjané ďalšími vetnými členmi. Pokiaľ teda nebudú v správnych tvaroch hlavné vetné členy vo vete, nemusia byť v správnych tvaroch ani rozvíjacie vetné členy, ktoré od nich závisia. Takýto prípad demonštruje príklad č. 3:

Príklad č. 3:

VT: *Do not aim the electronic viewfinder at the sun.*

MT: **Nemajú za cieľ** elektronický hľadáčik na slnku.

PEMT: **Nemiete** elektronickým hľadáčikom na slnko.

V uvedenom príklade si môžeme všimnúť, že anglický analytický tvar *do not aim* bol preložený ako *nemajú za cieľ* (porov. správ. slovenský syntetický tvar *nemiete*). Namiesto žiadanej 2. osoby imperatívu však stroj vybral 3. osobu indikatívu, navyše v kombinácii so sémanticky nesprávnym prekladom slovesa (*nemajú za cieľ*). V uvedenom príklade môžeme pozorovať aj chyby v oblasti nesprávnych väzobných spojení so slovesom: pri slovese *nemiete* by totiž nasledujúce substantívum malo byť v inštrumentálovom tvare, pretože ide o vyjadrenie nástroja, čiže „nemierne čím“ – *nemiete (elektronickým) hľadáčikom* (bezpredložková väzba) a ďalej „nemiete na čo“ – *nemiete na slnko* (predložková väzba); dané sloveso sa tu teda nachádza v dvojitej väzbe: „nemiete čím na čo“ – *nemiete (elektronickým) hľadáčikom na slnko*.⁵ Avšak stroj analytický tvar *do not aim* preložil ako *nemajú za cieľ*, teda v tomto prípade tu už vzniká nová väzba – „nemať za cieľ koho/čo“, čiže *nemať za cieľ (elektronický) hľadáčik*, a ďalší člen *na slnku* sa tu už javí iba ako fakultatívne príslovkové určenie miesta, kým v prípade **Nemiete elektronickým hľadáčikom na slnko** mal člen *na slnko* syntaktickú funkciu predmetu. V tomto prípade

⁵ Väzbou na účely tohto výskumu chápeme širšie, než je to v tradičnej lingvistickej literatúre (porov. napr. Oravec – Bajziková, 1986, s. 17 – 21). Za väzbu považujeme každé spojenie členov v determinatívnej syntagme, v ktorej nadradený člen (najčastejšie sloveso) predurčuje podradenému členovi pád. Podradeným členom však nemusí byť len predmet, ale môžu to byť aj príslovkové určenia (*nemiete (elektronickým) hľadáčikom...*) či nezhodné prívlastky (*standard vyžarovania*).

sa smerový, dynamický význam predložky *na* (*na slnko*) mení na miestny, statický (*na slnku*).⁶ Nevhodný preklad predikátu v tejto vete mohol iniciovať ďalšie chyby, a to nesprávne pádové tvary členov, ktoré sa na predikátové sloveso viažu.

Pomerne častou chybou bola absencia predikatívneho vzťahu, a to z dôvodu použitia neurčitého slovesného tvaru, prípadne aj iného slovného druhu namiesto slovesa v určitom tvare (verba finita), ktoré by malo prostredníctvom predikačných a kongruenčných slovesných kategórií vyjadrovať vzťah ku gramatickému podmetu vety, resp. v prípade jednočlenných viet by malo vyjadrovaný dynamický príznak časovo i modálne zaradiť (v návodoch na používanie však výraznou mierou dominovali predovšetkým dvojčlenné vety). Išlo teda o prípady nerealizovanej predikácie (príklady č. 4 – 7). Opačným prípadom bola redundantná predikácia (príklad č. 8), teda stroj v niektorých prípadoch menný tvar preložil ako sloveso v určitom tvare. Príčinou týchto chýb je práve unifikovanosť tvarov slov, kde rovnaká forma slova môže vyjadrovať nielen sloveso v určitom tvare, ale napríklad aj substantívum.

Príklad č. 4:

VT: **Connect** a USB Hard Drive and **pause** a TV broadcast or **record** your favourite show.

MT: **Prípojenie** pevného disku USB a **pozastavenie** vysielania alebo **nahráť** svoj obľúbený program.

PEMT: **Prípojte** pevný disk USB a **pozastavte** TV vysielanie alebo **nahrajte** svoj obľúbený program.

Príklad č. 5:

VT: **Press** Home > Setup > Watch demos (on the second page of the Setup menu).

MT: **Stlačením** tlačidla Home> Nastavenie> Sledovať ukážky (na druhej stránke ponuky Konfigurácia).

PEMT: **Stlačte** tlačidlo Domov > Nastavenie > Sledovať ukážky (na druhej stránke ponuky Nastavenie).

Príklad č. 6:

VT: **Contact** Consumer Care to have the TV checked before use.

MT: **Kontaktné** centrum starostlivosti o zákazníkov televízor pred ďalším užívaním skontrolovať.

PEMT: **Kontaktujte** centrum starostlivosti o zákazníkov a dajte si televízor pred ďalším používaním skontrolovať.

⁶ Viac o chybách vo väzobných spojeniach porov. v časti 2.3.3. *Syntakticko-sémantická korelatívnosť*.

Príklad č. 7:

VT: *If your equipment **contains** easy removable batteries or accumulators please dispose these separately according to your local requirements.*

MT: *Ak vaše vybavenie [**obsahuje**] ľahko vyberateľné batérie alebo akumulátory, zlikvidujte ich samostatne podľa miestnych požiadaviek.*

PEMT: *Ak vaše zariadenie **obsahuje** ľahko vyberateľné batérie alebo akumulátory, zlikvidujte ich samostatne podľa miestnych požiadaviek.*

Príklad č. 8:

VT: ***Position** the TV*

MT: ***Umiestnite** televízor*

PEMT: ***Umiestnenie** televízora*

V príklade č. 4 si môžeme všimnúť, že imperatívne slovesá *connect* a *pause* boli preložené ako verbálne substantíva *pripojenie* a *pozastavenie* namiesto určitých slovesných tvarov *pripojte* a *pozastavte* a slovesný tvar *record* bol preložený ako neurčitok *nahrat'* namiesto imperatívu *nahrajte*. V tomto prípade teda neurčité slovesné tvary nevyjadrujú ani kategóriu osoby, ani čísla, zároveň tu však absentujú aj gramatické významy slovesného spôsobu a času. Príčinu týchto chýb môžeme vidieť jednak vo veľkej miere unifikovanosti slovesných tvarov, ale aj v nepoužívaní osobného zámena pri imperatívne.

V príklade č. 5 bol imperatívny tvar slovesa *press* opäť preložený ako verbálne substantívum *stlačenie* (tento tvar bol dokonca uvedený v inštrumentáli) namiesto verba finita *stlačte*. Inštrumentálový tvar *stlačením* sa však v prekladoch vyskytoval pomerne často, a to najmä v konštrukciách typu „stlačením vykonajte...“, napr. *Vypnite zariadenie **stlačením** tlačidla ON/OFF...* (v tomto prípade ale išlo o preklad tvaru *by pressing*: *Turn off the machine by pressing the ON/OFF button...*). Avšak tvar *stlačením* sa často vyskytoval aj v defektných konštrukciách typu „stlačením... pre vykonanie určitej činnosti“, napr. preklad vety ***Press** V (Volume) - or + to adjust the volume* ako ***Stlačením** tlačidla V (Hlasitosť) - alebo + pre nastavenie hlasitosti* namiesto *Stlačením tlačidla V (Hlasitosť) - alebo + nastavte hlasitosť*. Príklady č. 4 a 5 reprezentujú najčastejšie tvary, ktorými boli nesprávne nahrádzané určité slovesné tvary, išlo teda najmä o verbálne substantíva a neurčitky.

V príklade č. 6 bol dokonca slovesný tvar *contact* (očakávaný preklad *kontaktujte*) preložený ako adjektívum *kontaktné*. Tento jav bol zrejme spôsobený najmä pozíciou slova, pretože v angličtine je typická pozícia adjektív pred substantívom. A keďže nasledujúcim slovom bolo substantívum *centrum* a identickosť tvaru neumožnila rozlíšenie slovesa od adjektíva, bola lexéma *contact* nesprávne preložená ako adjektívum *kontaktné*. Navyše v prípade angličtiny je pozícia slovesa (ak nebe-

rieme do úvahy imperatív) na druhom mieste, t. j. po gramatickom podmete, ktorý v tejto vete tiež nebol vyjadrený, pretože v angličtine sa pri vyjadrení imperatívu podmet nepoužíva.

V príklade č. 7 dokonca sloveso absentuje úplne (naznačujeme ho v hranatých zátvorkách), takže okrem predikačných a kongruenčných kategórií tu nie je vyjadrený ani obsahový komponent, t. j. dynamický príznak. I keď v tomto prípade sa dá z kontextu dané sloveso domyslieť, v iných prípadoch to nemusí byť také jednoznačné. V rámci analýz sme zaznamenávali nepreloženie, resp. vynechanie nielen sloves, ale aj iných slovných druhov.

V príklade č. 8 sa stretávame s opačným prípadom, anglický tvar *position* nebol identifikovaný ako verbálne substantívum *umiestnenie*, ale ako určitý slovesný tvar v imperatíve *umiestnite*. Príčinu tohto javu môžeme opäť vidieť vo veľkej miere unifikovanosti slovesných tvarov, ale aj v nepoužívaní osobného zámena pri imperatíve. Hoci v inom kontexte by takýto preklad bol akceptovateľný, vzhľadom na to, že stroj prekladal text ako celok, v súvislosti s požiadavkou kvality prekladu je oprávnené očakávať, aby systém dokázal identifikovať nadpis/podnadpis, a teda by mal použiť tvar vhodný pre nadpis/podnadpis, čiže tu ide aj o otázku štylistickej vhodnosti zvoleného prekladu.

Analyzované chyby v príkladoch č. 4 – 6 a 8 (preklady určitých slovesných tvarov ako neurčité či menné tvary alebo naopak) zároveň reprezentujú pomerne často zaznamenanú chybu v strojovom preklade, a to nekorektné slovnodruhové transfery.⁷

2.3.2. Modálny a komunikačný rámec vety

Vzhľadom na to, že manuály majú odborný charakter, a teda nie je v nich prítomná emocionálna zložka, sú nocionálne, citovo bezpríznakové (Mistriek, 1997, s. 428), chyby z oblasti modality a komunikačného rámca vety sú zastúpené minimálne, čo potvrdzujú aj priebežné výsledky analýzy.

Ako problém sa tu javí najmä negácia, keďže v slovenčine používame tzv. dvojítu negáciu, ktorú angličtina nepozná, teda anglickým ekvivalentom vety *Nikto tam nebol* je *Nobody was there*, doslova *Nikto tam bol*.

V analýzach sme zaznamenali prípad, keď niektorým tvarom negácia chýbala (príklad č. 9) alebo, naopak, bola negácia realizovaná redundantne (príklad č. 10).

Príklad č. 9:

VT: **Do not** disassemble or **modify** the batteries or battery casing.

MT: Nerozoberajte ani **meniť** batérie ani kryt batérie.

PEMT: Nerozoberajte ani **nemeňte** batérie ani kryt batérie.

⁷ Nekorektným slovnodruhovým transferom sa venujeme v časti 2.3.3. *Syntakticko-sémantická korelatívnosť*.

V príklade č. 9 si môžeme všimnúť, že sa tu nachádzajú v koordinatívnom syntaktickom vzťahu slovesá *nerozoberajte* a *meniť*. Negácia však mala byť realizovaná na oboch slovesách, teda nielen na slovese *nerozoberajte*, ale aj na slovese *meniť*. Navyše druhé prísudkové sloveso nie je v určitom slovesnom tvare, ale v neurčitku, opäť tu teda možno hovoriť aj o nerealizovanom predikatívnom vzťahu. Analyzovaný príklad poukazuje na to, že správna identifikácia negácie je problémová najmä v koordinatívnych vzťahoch, kde sa negácia vzťahuje na oba (resp. všetky) členy syntagmy.

Nasledujúci príklad predstavuje presne opačný prípad. Tu bola realizovaná negácia redundantne:

Príklad č. 10:

VT: *The capacity of Ni-MH batteries may be temporarily reduced when new, after long periods of disuse, or if they are repeatedly recharged before being fully discharged.*

MT: *Kapacita batérií Ni-MH môže byť dočasne znížená, keď nový, po dlhšej dobe nepoužívania, alebo ak nie sú opakovane dobíjať predtým, než je úplne vybitá.*

PEMT: *Kapacita batérií Ni-MH môže byť dočasne znížená, keď sú nové, po dlhšej dobe nepoužívania alebo ak sa opakovane dobíjajú predtým, než sa úplne vybijú.*

Vo výpovedi sa hovorí o prípadoch, keď môže dôjsť k dočasnému zníženiu kapacity batérií. Jednou z podmienok vzniku takejto situácie je, ak sú tieto batérie opakovane dobíjané pred úplným vybitím. Problémom však je, že stroj túto časť preložil v negatívnej formulácii, čím sa význam zmenil na opačný (*ak nie sú opakovane *dobíjať*). Môžeme si všimnúť, že takáto chyba môže zásadne ovplyvniť zrozumiteľnosť výpovede, resp. aj zmeniť jej význam, pretože časť významu podmienkovej vedľajšej vety sa tu mení na opačný. Okrem tejto chyby tu však identifikujeme aj ďalšie problémy: jednak chýbajúci predikát a nesprávny tvar slovesno-menného prísudku vo vedľajšej vete **keď nový* (správ. *keď sú nové*), ale aj nevhodne použité opisné pasíva (*ak nie sú ... dobíjať* (**dobíjané*); *než je úplne vybitá*). Pri prebiehajúcich a opakovaných dejoch by sa totiž v slovenčine mala uprednostniť zvrtná podoba pasíva, t. j. *ak sa opakovane dobíjajú* a *než sa úplne vybijú*.⁸

2.3.3. Syntakticko-sémantická korelatívnosť

V rámci tejto skupiny môžeme identifikovať chyby v oblasti nominálnej, verbálnej, numerálnej, ako aj pronomínálnej morfosyntaxe, ale aj chyby v slovoslede

⁸ Zvrtné pasívum sa v slovenčine používa na pomenúvanie zvyčajných a opakovaných dejov, napr. *Tu sa vyrábajú nové batérie*, opisným pasívom sa obyčajne vyjadrujú jednorazové deje, napr. *Batérie boli vyrobené v roku 2017* (Oravec – Bajžiková, 1986, s. 66).

(príznačkový až chybný slovosled). V tejto časti sa zameriame najmä na najtypickejšie chyby, ktoré sa pri analýze vyskytovali opakovane. Išlo najmä o chyby z oblasti nominálnej a verbálnej morfosyntaxe, o chyby v slovoslede, ale aj o nekorektné slovnodruhovú transfery.

Z oblasti nominálnej morfosyntaxe sme často identifikovali narušenie zhody v determinatívnej syntagme, t. j. určujúci člen (adjektívium) nadradeného substantíva nepreberal niektorú z jeho menných kategórií (rod, číslo, pád), príp. i viac týchto kategórií alebo aj všetky (často bola narušená najmä zhoda v mennom rode). Prípad nedodržanej mennej zhody dokumentujú príklady č. 11 a 12:

Príklad č. 11:

VT: *Antenna **Discharge Unit***

SP: ***Vybíjací jednotky** antény*

PEMT: ***Vybíjacia jednotka** antény/Jednotka na vybíjanie antény*

V príklade č. 11 je adjektívum *vybíjací* v tvare nezhodujúcom sa v gramatickom rode s nadradeným substantívom, a keďže nadradené substantívum sa v texte MT nachádza v pluráli (hoci v porovnaní s anglickým textom by malo byť v singulári), analyzovaný prívlastok sa s nadradeným členom nezhoduje ani v čísle. I keby sme pripustili plurálový tvar substantíva *jednotka* (teda *jednotky*), adjektívum by bolo stále v nesprávnom tvare, pretože v takom prípade by malo mať tvar *vybíjacie*.

Pravidelne nesprávne boli tvary ukazovacieho zámena *tento/toto*, a to v prípadoch, ak sa uvedené zámeno spájalo s nadradenými substantívami typu *videovýrobok*, *videoprístroj*, *videoprodukt* a ďalšími zloženými lexémami s prvou časťou *video-*. Takýto prípad demonštruje nasledujúci príklad:

Príklad č. 12:

VT: ***This video product** should be operated only from the type of power source indicated on the marking label.*

MT: ***Toto video produkt** by mal byť prevádzkovaný len z typu zdroja energie uvedeným na štítku s označením.*

PEMT: ***Tento videoprodukt** by sa mal prevádzkovať len zo zdroja napájania uvedeného na výrobnom štítku.*

Problémom v tomto prípade je, že slovenská lexéma *videoprodukt* sa skladá z dvoch pôvodne samostatných častí s odlišným gramatickým rodom: *video* je stredného rodu a *produkt* mužského rodu. V anglickom texte sa však toto substantívum ortograficky zapisuje ako dve samostatné slová, t. j. *video product*, a takto toto spojenie aj stroj uvádza v slovenčine, teda vo forme akoby dvoch samostatných slov:

video a *produkt* (podobne sa aj v ďalších vetách nachádzali lexémy uvedené ako *video výrobok*, *video prístroj*). V slovenčine sa však prikláňame k zaznamenávaniu tejto lexémy vo forme jedného fonologicky samostatného slova. Oporu k takémuto zápisu nachádzame aj v *Slovníku cudzích slov* (2005), kde sa časť *video-* charakterizuje ako „1. v zloženinách prvá časť vyjadrujúca vzťah k obrazovému záznamu, jeho snímaniu a reprodukcii (napr. videomagnetofón, videotechnika, videotelefón)“ a „2. týkajúci sa obrazu, obrazových dát (napr. videoadaptér, videokarta, videodáta)“. Substantívum *videoprodukt* má potom gramatický mužský rod (na rozdiel od samostatného neutra *video*). Avšak vzhľadom na to, že stroj lexému transponoval ako dve slová, ukazovacie zámeno prebralo rod podľa prvého (kvázisamostatného) substantíva *video*, teda zámeno získalo tvar stredného rodu *toto*. Namiesto spojenia *tento videoprodukt* vzniklo spojenie *toto video produkt*. Okrem toho sa tu vyskytol aj terminologický problém nejednotného prekladu, pretože rovnaká lexéma (*video product*) sa v rovnakom texte (dokumente/manuáli) prekladá v rôznych variantoch (ako *video výrobok*, *video produkt* či *video prístroj*).

Nedodržané väzobné vzťahy sme zaznamenali v determinatívnych syntagmách s nadradeným nominálnym aj verbálnym slovným druhom. Nerealizovanú väzbu v oblasti nominálnej morfosyntaxe reprezentuje príklad č. 13:

Príklad č. 13:

VT: *The exposure standard for wireless device employs a unit of measurement known as the Specific Absorption Rate, or SAR.*

MT: *Štandard vyžarovanie pre bezdrôtové prístroje pracuje s mernou jednotkou uvádzanou ako Specific Absorption Rate alebo SAR.*

PEMT: *Norma vyžarovania pre bezdrôtové prístroje pracuje s mernou jednotkou známou ako špecifická miera absorpcie alebo SAR.*

Syntagma *norma vyžarovania* predstavuje typický príklad spojenia nadradeného substantíva a podradeného nezhodného prívlastku v genitive, ktorý však v tomto príklade zostal v základnom tvare (v MT navyše môžeme pozorovať nevhodný preklad anglickej lexémy *standard* ako *štandard* namiesto v slovenčine vhodnejšej alternatívy *norma*; typ syntagmy je však rovnaký bez ohľadu na terminologickú nevhodnosť prekladu). Analogických príkladov sme v analýze strojovo preložených textov zaznamenali viacero, napr. aj *type of power supply* preložil stroj ako *typ napájanie* namiesto očakávaného *typ napájania*.

Prípad nekorektnej realizácie väzby v rámci verbálnej morfosyntaxe sme mohli zaznamenať už v príklade č. 3, kde stroj výpoveď *Do not aim the electronic viewfinder at the sun* preložil ako *Nemajú za cieľ elektronický hľadáčik na slnku* namiesto očakávanej výpovede *Nemiete elektronickým hľadáčikom na slnko*. Sloveso *ne-*

mierte sa tu teda nachádza v dvojitej väzbe, raz v bezpredložkovej (*nemiete hľadáčikom*), raz v predložkovej (*nemiete na slnko*).

Nekorektnú bezpredložkovú väzbu dokumentuje aj nasledujúci príklad:

Príklad č. 14:

VT: *Operation is subject to the following two conditions:*

MT: *Prevádzkovanie podlieha [týmto] dvoch podmienok:*

PEMT: *Prevádzkovanie podlieha týmto dvom podmienkam:*

Význam slovesa *podliehať* v tomto príklade predurčuje gramatický pád datív podradeného člena *podmienka*, ktorý sa tu nachádza v pluráli a je navyše rozvíty určujúcou číslovkou *dva*. V texte MT sa toto substantívum síce nachádza v správnom čísle (v pluráli), ale nie v správnom páde (namiesto očakávaného datívu vyjadruje tvar *podmienok* genitív). Tomuto nesprávnemu pádovému tvaru sa prispôsobuje aj tvar číslovky *dva*, t. j. *dvoch*. Syntagma *dvoch podmienok* (správ. *dvom podmienkam*) by navyše mala byť rozvíta ďalším adjektíváliom, a to zámenom *týmto*, príp. adjektívom *nasledujúcim* (z ang. *following*), ktoré by sa takisto malo gramaticky prispôbiť tvaru členov v rozvíjanej determinatívnej syntagme. Tento rozvíjajúci člen však v texte MT absentuje, takže tu dochádza aj k vynechaniu lexémy.

Početné boli aj chyby v oblasti slovosledu, ktorý mohol byť niekedy príčinou ďalších chýb, napríklad v príklade č. 15 mohol iniciovať nedodržanie väzby:

Príklad č. 15:

VT: *Read these safety notes and the camera Owner's Manual carefully before use.*

MT: *Prečítajte si tieto bezpečnostné poznámky a fotoaparát návod na obsluhu pred použitím.*

PEMT: *Pred použitím si pozorne prečítajte tieto bezpečnostné poznámky a návod na obsluhu fotoaparátu.*

Väzobný vzťah v syntagme *na obsluhu fotoaparátu* sa tu nerealizoval zrejme z dôvodu, že substantívum, ktoré malo byť v pozícii nezhodného prívlastku (*fotoaparát*, v očakávanom tvare *fotoaparátu*), sa nenachádzalo pri svojom nadradenom člene, t. j. za substantívom *obsluha* (v danom tvare (*na*) *obsluhu*). Stroj dodržal slovosled z východiskového anglického textu, kde sa lexéma *the camera* nachádzala pred spojením *Owner's Manual*. Táto chyba bola spôsobená typickou črtou angličtiny, ktorá preferuje anteponovanie prívlastkov aj v pozíciách, kde slovenčina uprednostní nezhodný prívlastok, porov. napr. preklad angl. *Memory Card Capacity* do slovenčiny ako *Kapacita pamäťovej karty* (v tomto prípade úspešný preklad).

V iných výpovediach však takéto pozície spôsobovali pri preklade problémy najmä v rozvitejších syntagmách (príklady č. 16 a 17):

Príklad č. 16:

VT: *Metal strap clips* (x 2)

MT: *Kovový pásik spony* (x 2)

PEMT: *Kovové spony na popruh* (x 2)

V uvedenej zloženej determinatívnej syntagme môžeme zaznamenať nesprávne identifikované nadradené substantívum: v texte MT ako nadradené substantívum vystupuje lexéma *pásik* (ide tu aj o lexikálne nekorektný preklad)⁹ namiesto substantíva *spony* (substantívum by malo byť pluráli). Naopak, stroj požadované nadradené substantívum *spony* transponoval do pozície nezhodného prívlastku (*pásik spony*). V tomto prípade je však ťažké zhodnotiť, či sa v preklade slovo *spony* nachádzalo v tvare genitívu singuláru, alebo v tvare nominatívu plurálu, keďže sú tieto tvary v uvedených gramatických významoch formálne zhodné. Príčinou tohto javu je presne dodržaný slovosled anglického textu.

Aj preklad v nasledujúcom príklade presne kopíruje anglický slovosled:

Príklad č. 17:

VT: *Remove the body and rear caps.*

MT: *Vytiahnite telo a zadné kryty.*

PEMT: *Odstráňte kryt tela a zadný kryt.*

Príklad č. 17 je špecifický, pretože v jednom prípade slovenčina uprednostňuje postponovaný prívlastok (*kryt tela*) a v druhom prípade antepónovaný prívlastok (*zadný kryt*). V anglickom texte vlastne lexéma *body* predstavuje prívlastok (doslova *telový kryt*), došlo tu teda k nesprávnej identifikácii syntaktickej funkcie lexémy *body*, ktorá má v texte MT funkciu predmetu (*vytiahnite telo*). Pod vplyvom plurálového tvaru lexémy *caps* (*kryty*) bol dokonca zhodný prívlastok uvedený v plurálovom tvare (*zadné*). Preto by bolo potrebné namiesto použitého plurálu v anglickom texte (*caps*) použiť túto lexému dvakrát, prvý raz rozvitú nezhodným prívlastkom *tela*, druhý raz zhodným prívlastkom *zadný*. Pravda, možný (i keď pre slovenčinu menej typický) by bol aj doslovnejší preklad *telový a zadný kryt*. Pokiaľ ide o sémantiku, potrebné je uviesť, že namiesto prekladu lexémy *remove* ako *vytiahnite* by bol vhodnejší preklad *odstráňte*.

Početné chyby sa vyskytovali aj pri slovnodruhovými transferoch, teda pri určení príslušnosti lexémy použitej v anglickom texte k danému slovnému druhu v slo-

⁹ Lexikálne nekorektným prekladom sa venujeme v časti 2.3.5. *Lexikálna sémantika*.

venčine. Takéto chyby môžu vážne zneprehľadniť významovú štruktúru výpovedí. Patrí k nim aj zamieňanie určitých slovesných tvarov mennými tvarmi a naopak (príklady č. 4 – 6 a 8). Ako problémový sa javil aj transfer adjektív, pretože adjektíva nie sú v angličtine tvarovo fixované, ich slovnodruhovú funkciu sa identifikuje prostredníctvom pozície (nachádzajú sa pred substantívom), ako to dokumentuje aj nasledujúci príklad:

Príklad č. 18:

VT: *Observe all **location regulations** when using the device.*

MT: *Dodržiavať všetky **predpisy o polohe** pri používaní prístroja.*

PEMT: *Dodržiavajte všetky **miestne predpisy** pri používaní prístroja.*

V uvedenom príklade stroj syntagmu *local regulations* transponoval ako substantívum s nezhodným prívlastkom, t. j. *predpisy o polohe* namiesto substantíva s anteponovaným zhodným prívlastkom *miestne predpisy*. Lexéma *location* bola teda do slovenčiny nesprávne transformovaná ako substantívum *poloha* namiesto adjektíva *miestne*. Táto chyba má zásadný vplyv aj na správne pochopenie výpovede.

2.3.4. Súvetná syntax

Pre náučné texty je využívanie súvetí typické, pričom dominuje predovšetkým ich hypotaktický typ (Findra, 2004, s. 184). V rámci súvetnej syntaxe sa budeme venovať najbežnejším problémom, ktoré sme v tejto oblasti zaznamenali, predovšetkým išlo o problémy určenia počtu viet v súvetí a o nekorektné realizácie medzivetnej konektívnosti.

V niektorých prípadoch sa počet viet v anglickom súvetí nerovnal počtu viet v slovenskom súvetí. V tomto prípade však nemusí ísť o chybu, pretože pre angličtinu je typická silná tendencia ku kondenzovanosti vo vetnej stavbe, zatiaľ čo slovenčina častejšie využíva súvetia, resp. rôzne opisné konštrukcie.

Príklad č. 19 je ukážkou snahy o doslovný preklad anglického súvetia do slovenčiny:

Príklad č. 19:

VT: *By turning the dial knob clock wise you reduce the flow speed **resulting in a stronger coffee intensity and more crema.***

MT: *Otáčaním ovládača gombíka hodinových ručičiek znížite rýchlosť prúdenia **za následok silnejšiu intenzitu kávy a viac crema.***

PEMT: *Otočením otočného gombíka v smere hodinových ručičiek znížite rýchlosť toku/prekvapkávania, **čoho výsledkom bude silnejšia intenzita a vyššia hustota kávy.***

Samozrejme, hneď na prvý pohľad si môžeme všimnúť, že v uvedenom príklade sa nachádza viacero prekladových problémov (napr. neúplný preklad anglického spojenia *clock wise* ako *hodinových ručičiek* namiesto *v smere hodinových ručičiek*¹⁰ či *nepreloženie lexémy crema*), no zameriame sa na analýzu tohto príkladu iba z hľadiska súvetnej syntaxe. V anglickom texte sa nachádza kondenzovaná časť výpovede *resulting in a stronger coffee intensity and more crema*, realizovaná pomocou často sa vyskytujúceho tzv. *ing*-ového tvaru (*resulting*). Túto konštrukciu sa stroj pokúsil doslova transponovať do slovenčiny v podobe *za následok silnejšiu intenzity kávy a viac crema*. Navyše, ani preklad *resulting* ako *následok* namiesto *výsledok* nemožno v danom kontexte považovať za adekvátny. V tomto prípade je vhodnejšie nahradiť uvedenú kondenzovanú časť výpovede v slovenčine vetnou jednotkou *čoho výsledkom bude silnejšia intenzita a vyššia hustota kávy*.

V oblasti medzivetnej konektívnosti sme zaznamenali chýbajúcu interpunkciu oddeľujúcu jednotlivé vety súvetia, chýbajúce spojky/konektory či použitie nesprávnych spojok/konektorov. Osobitným prípadom narušenej medzivetnej konektívnosti bolo použitie nesprávnych tvarov odkazujúcich výrazov (najmä zámen), ktoré nekořespondovali s gramatickými kategóriami výrazov, na ktoré odkazovali:

Príklad č. 20:

VT: *Press the card in and release **it** slowly.*

MT: *Stlačte kartu a uvoľnite **ho** pomaly.*

PEMT: *Stlačte kartu a pomaly **ju** uvoľnite.*

V príklade č. 20 bola narušená medzivetná konektívnosť použitím zámena tretej osoby singuláru v nesprávnom (mužskom) rode, ktorý sa nezhoduje so substantívom *karta*, na ktoré odkazuje. Tento problém spôsobila skutočnosť, že angličtina pri neživotných substantívach nerozlišuje kategóriu menného rodu ako slovenčina a jednotne používa zámeno *it*, zatiaľ čo slovenčina rozlišuje gramatický rod substantíva vždy, kategória menného rodu je v slovenčine ako vo flektívnom jazyku imanentnou súčasťou substantív, a to aj nesklonných. Okrem analyzovaného javu môžeme slovosled v druhej vete súvetia charakterizovať ako príznakový (porov. pozíciu príslovky *pomaly* v texte MT a PEMT).

2.3.5. Lexikálna sémantika

Aj v rámci tejto oblasti by bolo možné opäť skúmať viac problémových otázok, napr. vynechanie, resp. nepreloženie lexém (porov. vynechanie prekladu slovesa

¹⁰ Problém neúplného prekladu *clock wise* ako *hodinových ručičiek* namiesto *v smere hodinových ručičiek* zrejme súvisí s chybným uvedeným zápisom vo VT: *clock wise* namiesto *clockwise*, v angličtine sa totiž adverbium *clockwise* píše dovedna. Tento chybný zápis vznikol pravdepodobne pri konverzii dokumentu do formátu, v akom sa vkladal do strojového prekladača.

contains (obsahuje) v príklade č. 7 a adjektívá *following* (týmto/nasledujúcim) v príklade č. 14). Ďalej by sa dali skúmať derivačné javy, napr. použitie nesprávnych slovotvorných predpôh, problémovou oblasťou boli aj preklady termínov a i.

Najzávažnejším problémom, vyskytujúcim sa veľmi často, boli najmä sémanticky nekorektné preklady lexém, aké sme zaznamenali napr. už v príklade č. 3 (preklad *do not aim* ako *nemajú za cieľ* namiesto *nemierť*), príklade č. 16 (preklad *strap* ako *pásik* namiesto *popruh*) či v príklade č. 17 (preklad *remove* ako *vytiahnite* namiesto *odstráňte*). Problémové boli z hľadiska prekladu najmä polysémantické, resp. homonymné anglické lexémy, pretože pri nich stroj často nebol schopný vybrať správny význam slova v slovenčine. Porov. nasledujúce príklady:

Príklad č. 21:

VT: *Do not disassemble (do not open **the case**).*

MT: *Nerozoberajte (neotvárajte **prípád**).*

PEMT: *Nerozoberajte (neotvárajte **kryt**).*

Príklad č. 22:

VT: *Cold batteries may recover some of their **charge** when warmed.*

MT: *Studené batérie môžu obnoviť niektoré zo svojich **poplatku** pri zahreje.*

PEMT: *Po zahriatí sa studené batérie môžu čiastočne **nabiť**.*

Príklad č. 23:

VT: *10. **Watch** satellite 24*

MT: *10. **Hodinky** so satelitným 24*

PEMT: *10. **Sledovanie** satelitného vysielania 24*

Takéto nesprávne preklady lexém (*case* ako *prípád* namiesto *kryt*; *charge* ako *poplatok* namiesto *nabiť*; *watch* ako *hodinky* namiesto *sledovanie*) môžu spôsobiť vážne problémy v porozumení správneho významu textu, pretože bežný používateľ daného prístroja číta už len preložený text, neporovnáva ho s pôvodným anglickým textom. Chyby z oblasti lexikálnej sémantiky preto predstavujú jedny z najzávažnejších chýb, ktoré majú dominantný vplyv na správne pochopenie vety, resp. textu.

ZÁVER

Príspevkom sme chceli poukázať na potrebu skúmania strojového prekladu, ktorý je jedným z možných riešení narastajúceho dopytu po prekladoch z jedného jazyka do iného. Skúmaná oblasť strojového prekladu má výrazný interdisciplinárny charakter, preto je potrebné, aby sa touto problematikou zaoberali nielen odborníci z oblasti IT, ale aj translatológovia a lingvisti. Zároveň by bolo vhodné rozvinúť intenzívnejšiu spoluprácu medzi uvedenými skupinami odborníkov.

V rámci analýzy sme často zaznamenali chyby z oblasti predikatívnej vety, pričom nie všetky sú rovnako závažné: porov. napríklad analyzované chyby v príkladoch č. 1 a 2, kde bola nesprávne použitá len jedna z gramatických kategórií sloves, ktorá navyše ani nemala vplyv na správne pochopenie výpovede, s chybami v príkladoch č. 3 – 8, kde sa už vyskytovali kombinácie viacerých nesprávnych gramatických kategórií či nesprávne transponovanie určitých slovesných tvarov ako neurčitých/menných tvarov alebo naopak, príp. sloveso absentovalo vo vete. Ak nie je v texte správne identifikované gramatické jadro dvojčlennej slovesnej vety, t. j. predikatívna syntagma, a vetný základ jednočlennej slovesnej vety, nemusia byť v správnych tvaroch ani ďalšie vetné členy rozvíjajúce podmet a prísudok, príp. vetný základ. Stráca sa tak významová štruktúra vety, čo sťažuje jej správne pochopenie.

V oblasti syntakticko-sémantickej korelatívnej sa ako problémové javia nedodržiavanie zhody (príklady č. 11 a 12) a väzobné spojenia v menných (príklad č. 13) i slovesných determinatívnych syntagmách (príklady č. 3 a 14). Dôsledkom takýchto chýb, ktoré sa niekedy vyskytujú i v kombinácii s chybným slovosledom (príklad č. 15), je významové zneprehľadnenie výpovedí. Niektoré chyby v strojovom preklade možno pripísať typickej črte angličtiny, ktorá preferuje anteponovanie prívlastkov aj v spojeniach, kde slovenčina uprednostňuje nezhodný prívlastok (príklady č. 16 a 17). Početnejšie sa vyskytovali i nekorektné slovnodruhovú transfery, ktoré takisto môžu zneprehľadniť významovú štruktúru textu (príklady č. 4 – 6, 8 a 18).

V rámci súvetnej syntaxe sa vyskytovali problémy so správnym určením počtu viet v súvetí, ako aj chyby v medzivetnej konektívnej (príklady č. 19 a 20).

Nesprávne preklady lexém sú závažným faktorom nesprávneho pochopenia textu, resp. nepochopenia významu. Ako problémové sa javia najmä polysématické, resp. homonymné lexémy, pri ktorých stroj nemusí byť schopný vybrať adekvátny význam slova v slovenčine, pričom jednotlivé významy môžu byť úplne odlišné (príklady č. 21 – 23).

Najmenej zastúpenou oblasťou, pokiaľ ide o chybovosť v strojovom preklade technickej dokumentácie, je modálny a komunikačný rámec vety, čo je aj logické, keďže vyjadrovanie v textoch odborného/náučného štýlu, kam zaradujeme aj manuály, možno charakterizovať ako nociónálne, citovo bezpríznačné (Mistrič, 1997, s. 428, o. c.). Problémy tu spôsobuje najmä negácia (príklady č. 9 a 10), a to predovšetkým preto, že slovenčina má tzv. dvojité negáciu, ktorú angličtina nemá.

Pri analýze niektorých chýb sme si mohli všimnúť, že nemali žiadny, resp. mali iba minimálny vplyv na adekvátny transfer významu východiskového textu do cieľového textu (príklady č. 1 a 2). Ale aj strojový preklad so závažnejšími chybami je užitočný, pretože môže používateľovi poskytnúť aspoň približnú orientáciu v texte a znížiť mieru entropie, prípadne môže naviesť na ďalšie možné riešenia. V tejto

súvislosti aj Koehn (2010, s. 125) tvrdí, že strojový preklad nemusí byť dokonalý, aby bol použiteľný.

Na druhej strane sme však zaznamenali aj viacero bezchybných prekladov, ako to dokumentujú nasledujúce príklady: *Basic Photography and Playback – Základné fotografovanie a prehrávanie; Follow Instructions – Postupujte podľa pokynov; This plug will fit into the power outlet only one way. – Túto zástrčku je možné zasunúť do zásuvky iba jedným spôsobom. – If the plug should still fail to fit, contact your electrician to replace your obsolete outlet. – Ak sa zástrčku stále nedarí zasunúť, požiadajte elektrikára o výmenu zastaranej zásuvky. Do not overload wall outlets and extension cords as this can result in a risk of fire or electric shock. – Ne-preťažujte elektrické zásuvky a predlžovacie šnúry, pretože to môže mať za následok riziko požiaru alebo úrazu elektrickým prúdom.*

Nazdávame sa, že týmto príspevkom sa nám podarilo dokázať užitočnosť, resp. až nevyhnutnosť používania strojového prekladu v súčasnosti. Analýza strojového prekladu návodov na používanie by mohla poukazovať na to, že práve takéto typy textov tvoria jednu z najperspektívnejších oblastí pre strojový preklad vzhľadom na relatívne stereotypné vyjadrovanie a s tým súvisiace často sa opakujúce konštrukcie či vetné schémy, čo vytvára predpoklad sémanticky i gramaticky správnych prekladov.

Vďaka neustálemu rozširovaniu paralelných, porovnateľných a webových korpusov každoročne dochádza k zlepšeniu kvality strojového prekladu. Pred piatimi rokmi sa nám zdalo nemožné bežne používať strojový preklad pre jeho veľmi nízku kvalitu, dnes je realitou, že si prekladatelia pomáhajú strojovým prekladom, ktorý následne posteditujú. Z tohto dôvodu sa treba upriamiť na skúmanie kvality strojového prekladu, analyzovať, s akými lingvistickými problémami sa posteditori stretávajú, a možno vytvoriť príručku posteditovania, v ktorej budú prekladatelia – posteditori upozornení na chyby, ktoré si majú všimnúť pri korigovaní strojového prekladu. Z tohto hľadiska je dôležité vychádzať zo základnej tézy, či stroj správne identifikoval gramatické jadro vety, tzn. podmet a prísudok, príp. vetný základ. Ďalej sa treba zamerať na správne tvary slov, korektnú realizáciu vzťahov medzi týmito slovami (syntagmy), slovosled, ako aj na určenie slovnodruhovej príslušnosti prekladaných lexém. Jednou z kľúčových otázok je, samozrejme, otázka adekvátneho prekladu lexikálnych jednotiek, osobitne dôležitý v prípade technickej dokumentácie je preklad odborných termínov. Toto sú kľúčové oblasti, v ktorých sme pri analýze chýb strojového prekladu odborných textov zaznamenali zásadné nedostatky.

Na záver treba pripomenúť, že náš výskum otvoril do budúcnosti aj ďalšie otázky, ktoré bude treba zodpovedať: Vytvárajú lepši predpoklad kvalitného prekladu z analytických jazykov do flektívnej slovenčiny strojové preklady založené na frázach, alebo neurónové strojové preklady? Ktorý z týchto dvoch prístupov spôsobuje

závažnejšie chyby, pokiaľ ide o adekvátny transfer významu východiskového textu do cieľového textu? Kým totiž neuronový preklad zabezpečuje vyššiu plynulosť prekladu, problémom stále zostáva jeho adekvátnosť. Vyššiu mieru adekvátnosti dosahuje systém strojového prekladu založený na frázach, ktorého výstupy sme analyzovali v tejto štúdii.

Literatúra

- ARNOLD, Doug: Why translation is difficult for computers. In: *Computers and Translation: A Translator's Guide*, Ed. H. Somers. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing 2003, s. 119 – 142.
- DOHERTY, Stephen: The Impact of Translation Technologies on the Process and Product of Translation. In: *International Journal of Communication*, 2016, roč. 10, s. 947 – 969. Dostupný na: <https://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/3499/0> [cit. 20. 2. 2019].
- FINDRA, Ján: *Štylistika slovenčiny*. Martin: Osveta 2004. 232 s.
- HOLMES, James S.: The Name and Nature of Translation Studies. In: *Translated!: Papers on Literary Translation and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi 1988. s. 66 – 80. Dostupný na: <http://www.tau.ac.il/tarbut/tirgum/holmes75.htm> [cit. 19. 2. 2019].
- HUTCHINS, John: *Machine translation: past, present, future*. Chichester: Ellis Horwood 1986. Dostupný na: <http://www.hutchinsweb.me.uk/PPF-TOC.htm> [cit. 19. 2. 2019].
- CHÉRAGUI, Mohamed Amine: Theoretical Overview of Machine translation. In: *Web and Information Technologies*. Eds. M. Malki – S. Benbernou – S. M. Benslimane – A. Lehireche, Sidi Bel-Abbes: 2012. s. 160 – 169. Dostupný na: <http://ceur-ws.org/Vol-867/Paper17.pdf> [cit. 27. 02. 2019].
- KOEHN, Philipp: *Statistical Machine Translation*. Cambridge: Cambridge University Press 2010. 488 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1997. 598 s.
- MUNDAY, Jeremy: *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. USA – Canada: Routledge 2008. 236 s.
- MUNKOVÁ, Daša – MUNK, Michal: *Evalvácia strojového prekladu*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa 2016. 173 s.
- MUNKOVÁ, Daša: Prístupy k strojovému prekladu (modely, metódy a problémy strojového prekladu). Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2013. 217 s.
- ORAVEC, Ján – BAJZÍKOVÁ, Eugénia: *Súčasný slovenský spisovný jazyk. Syntax*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1986. 272 s.
- PING, Ke: Machine Translation. In: *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Eds. M. Baker – G. Saldanha. New York: Routledge 2009. s. 162.
- PYM, Anthony et al.: *The Status of the Translation Profession in the European Union*. London – New York: Anthem Press 2012. 169 s.
- SCHUSTER, Mike – MELVIN, Johnson – NIKHIL, Thorat: Zero-Shot Translation with Google's Multilingual Neural Machine Translation System. Dostupný na: <https://ai.googleblog.com/2016/11/zero-shot-translation-with-googles.html> [cit. 25. 2. 2019].
- Slovník cudzích slov (akademický). Eds. L. Balážová – J. Bosák. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá 2005. 1054 s.
- VAŇKO, Juraj: Kategoriaľný rámec pre analýzu chýb strojového prekladu. In: *Mýliť sa je ľudské (ale aj strojové)*. Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre 2017. s. 83 – 100.
- VAŇKO, Juraj: Morfológické a syntaktické kategórie – väzby a súvislosti. In: *Slovenská reč*, 2017, roč. 82, č. 1, s. 52 – 64.
- VAUQUOIS, Bernard: A survey of formal grammars and algorithms for recognition and transformation in mechanical translation. In: *Information Processing 68. Proceedings of IFIP Congress 1968*. Ed. A. J. H. Morrell. Edinburgh: 1968. s. 1114 – 1122.

WAY, Andy: Quality Expectations of Machine Translation. In: Translation Quality Assessment: From Principles to Practice. Eds. J. Moorkens – Sh. Castillo – F. Gaspari – S. Doherty Cham: Springer 2018. s. 159 – 178.

WEAVER, Warren: Translation. In: Machine Translation of Languages: Fourteen Essays. Eds. W. N. Locke – A. D. Booth, New York: Technology Press of the Massachusetts Institute of Technology and Wiley 1949. s. 15 – 23.

Zoznam skratiek

CAT (Computer-Aided Translation) – počítačom podporovaný preklad

CBMT (Corpus-Based Machine Translation) – strojový preklad založený na korpusoch

EBMT (Example-Based Machine Translation) – strojový preklad založený na príkladoch

FAHQMT (Fully Automatic High Quality Machine Translation) – plne automatizovaný strojový preklad

HAMT (Human-Aided Machine Translation) – človekom podporovaný strojový preklad

HT (Human Translation) – ľudský/humánny preklad

MAHT (Machine-Aided Human Translation) – strojom podporovaný ľudský preklad

MT (Machine Translation) – strojový preklad

NMT (Neural Machine Translation) – neurónový strojový preklad

OSTPERE (Online System for Translation, Post-editing, Revision and Evaluation) – Online systém pre preklad, posteditáciu, revíziu a evalváciu

PIVOT – sprostredkované tlmočenie, t. j. jeden tlmočník tlmočí z menej používaného jazyka najprv do niektorého z väčších jazykov (najčastejšie anglický, francúzsky alebo nemecký jazyk) a následne ostatní tlmočníci takto pretlmočený prejav preberajú a tlmočia do svojich aktívnych jazykov

RBMT (Rule-Based Machine Translation) – strojový preklad založený na pravidlách

RNN (Recurrent Neural Network) – rekurentné neurónové siete

SMT (Statistical Machine Translation) – štatistický strojový preklad

VT – východiskový text

EXORCISTICKÝ KOMUNIKAČNÝ SUBREGISTER V KONTEXTE NÁBOŽENSKEJ KOMUNIKÁCIE A SLOVENSKEJ LINGVISTIKY¹

Martina Bodnárová

*Inštitút slovakistiky a mediálnych štúdií
Filozofická fakulta Prešovskej univerzity v Prešove*

BODNÁROVÁ, Martina: Exorcist Communication Subregister in the Context of Religious Communication and Slovak Linguistics. *Slovak Language*, 2019, Vol. 84, No 3, pp. 288 – 306.

Abstract: The study is a “pilot probe” into the issue of exorcisms and the language of exorcists, which we understand and define as a special microsocial communication subregister within the religious macrosocial communication register. In the practical part of the study we analyze the spoken monologue texts of the five most famous Slovak Greek Catholic and Roman Catholic exorcists. We try to define some of the features of the exorcist communication subregister on the content-thematic, compositional, pragmatic and lexical levels. Finally, we briefly outline a set of register-motivated lexemes, into which motivating cooperation and register polymotivation interfere.

Key words: communication register, communication subregister, exorcist, exorcism, register motivated vocabulary

ÚVOD

Fenomén exorcizmov sa v súčasnosti dostáva do výraznej pozornosti nielen vo svetovom kontexte, ale už aj v kontexte náboženskej komunikačnej sféry na Slovensku. Svedčí o tom kvantitatívny nárast odborných publikácií (najmä preklady kníh zahraničných exorcistov G. Amortha, F. Bamonteho, G. Siniho, E. Vellu; ďalej napr. Spirago, 2017; z domácej produkcie Degro, 2017; Mareta, 2012, 2017; a i.) a osobných svedectiev exorcistov (napr. Amorth, 2012; Haburaj, 2017, 2018) i exorcizovaných osôb (napr. Vaiasuso – Rodari, 2014) a takisto zvýznamnenie postáv exorcistov najmä formou medializácie (u nás najmä I. Degro, M. Marcin, J. Mareta, L. Petričko, v Čechách V. Kodet a i.). Exorcistami sú v zásade rímskokatolícki alebo gréckokatolícki kňazi menovaní do tejto funkcie biskupom. Súčasťou ich služby je priama komunikácia s negatívnym pólom sféry sacrum zvaným infernum (k pojmu porov. Gajda – Sobeczko, 1998, s. 33 – 48), ktorá je v podstate tabuizovaná a verejnosti prístupná len sprostredkovane, najmä cez osobné reflexie v spomínaných knižných publikáciách alebo v rámci monologických prednáškových či kazateľských vystúpení.

Aký je jazyk exorcistov, tejto špecifickej skupiny kňazov? Možno o ňom uvažovať ako o osobitnom štýle, presnejšie ako o individuálnom skupinovom štýle (k pojmu porov. Slančová, 2007), či ako o osobitnom komunikačnom registri (k poj-

¹ Štúdiá je výsledkom riešenia grantového projektu GaPU2/2019.

mu porov. Slančová, 1999, Slančová – Zajacová, 2007 a i.)? Ak áno, líši sa tento štýl či komunikačný register exorcistov od (všeobecného) kazateľského štýlu, resp. od komunikačného registra kazateľov?

Tieto otázky chceme aspoň čiastočne zodpovedať v predkladanej štúdii, ktorá prináša výsledky podrobného lingvistického výskumu hovorených monologických komunikátov mediálne exponovaných slovenských exorcistov.

1. Teoreticko-metodologické východiská výskumu a charakteristika výskumného materiálu

Tému a problematiku jazyka exorcistov, ktorú sme sa rozhodli skúmať, možno z lingvistického hľadiska (predovšetkým slovenskej lingvistiky) považovať za absolútne neprebádanú. Dôvodom je jednak nevýrazný záujem slovenských lingvistov o fenomén náboženskej komunikácie ako taký, jednak sústredenie výskumnej pozornosti skôr na teoretické otázky náboženskej komunikácie (porov. napr. Mlacek, 2012) či na problematiku náboženských žánrov, najmä homílie (porov. napr. Bieleková, 2016).

Naša výskumná cesta pri danej problematike má teoreticko-praktický ráz. V teoretickej rovine vedie cez koncept komunikačného registra, ktorý bol dosiaľ aplikovaný iba na niektoré komunikačné sféry a subsféry profánneho charakteru. Sociolingvistický pojem *komunikačný register* zaviedla do slovenskej lingvistiky podľa anglosaskej lingvistiky D. Slančová. Chápe ho ako „sociálne podmienené konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie“ (Slančová – Zajacová, 2007, s. 154). Rozlišuje sa sociálna podmienenosť na makrosociálnej a na mikrosociálnej úrovni. Tá prvá súvisí s komunikačnými sférami a subsférami, tá druhá so sociálnym statusom, rolou a vzdialenosťou. Autorke sa podarilo koncept komunikačného registra úspešne uplatniť pri výskume komunikácie s dieťaťom (napr. Slančová, 1999) a pri skúmaní leteckej (Slančová – Ghillányová, 2004) a športovej komunikácie (Slančová – Slančová, 2014). Podobným smerom sa však uberajú aj výskumy ďalších slovenských bádateľov, napr. A. Brestovičovej, A. Gálisovej, J. Krška, L. Palkovej, S. Zajacovej a i.

Praktická dimenzia nášho výskumu exorcistického jazyka je založená na práci s video- a audionahrávkami hovorených monologických prejavov mediálne známych slovenských exorcistov rímskokatolíckej (Imrich Degro, Leopold Jablonský) a gréckokatolíckej proveniencie (Jozef Mareta, Ľuboslav Petričko, Matúš Marcin) získanými z internetu (najmä zo stránky www.youtube.com)². U každého exorcistu sme – v závislosti od charakteru dostupného materiálu – pracovali buď s väčším počtom krátkych nahrávok (10- až 15-minútové prejavy, v niektorých prípadoch išlo žánrovo o videoblogy), alebo s menším počtom časovo rozsiahlych, spravidla polho-

² Prehľad skúmaných komunikátov jednotlivých exorcistov je uvedený v závere štúdie pod názvom *Internetové zdroje*.

dinových až hodinových prejavov (žánrovo by sme ich charakterizovali ako prednášky, katechézy alebo homílie).

Pri práci so získaným materiálom sme využili viacero metodologických postupov. V úvodnej výskumnej fáze pri prevádzaní zvukového záznamu z nahrávok do písanej podoby sme použili *transkripčnú metódu*.³ *Kvantitatívne (štatistické) metódy* sme využili pri výskume slovníka príslušného kazateľa exorcistu (frekvencia a distribúcia slovnej zásoby). *Klasickú lingvistickú analýzu* sme zamerali na jednotlivé roviny jazyka, primárne na rovinu morfológickú, syntaktickú a lexikálnu. Metodologické postupy *pragmalingvistiky* a *sociolingvistiky* sa uplatnili pri analýze komunikačných funkcií výpovedí a tiež v odraze stratifikácie národného jazyka v prejavoch jednotlivých exorcistov. Napokon sme siahli i po metódach a postupoch *kognitívnej lingvistiky*, keďže prejavy niektorých exorcistov mali bohatú rozvinutú obraznosť.

2. Vymedzenie exorcistického komunikačného subregistra

Vychádzame z už ustáleného sociologického chápania náboženstva ako osobitnej sociálnej inštitúcie (porov. napr. Kráľová, 2009). Tejto inštitúcii prislúcha komunikačný priestor, ktorý môžeme nazvať *náboženskou komunikačnou sférou*⁴. Konvencionalizované jazykové a parajazykové správanie sa ľudí preferované v náboženskej komunikačnej sfére potom identifikujeme ako **náboženský makrosociálny komunikačný register**. Keďže náboženstiev je v súčasnosti (podobne ako v minulosti) mnoho a keďže v našej kultúre a spoločnosti rovnako ako v rámci nášho výskumného materiálu je dominujúcim kresťanské katolícke náboženstvo⁵, na makro-

³ Transkripčná metóda bola založená na štandardných pravopisných princípoch, fonetickú transkripciu sme použili iba ojedinále, napr. v prípade osobitne vyslovených cudzích, prevzatých, nárečových slov alebo v prípade osobitne výrazných výslovnostných javov pri domácich slovách (*vlasne ňes-ka*). Na označenie intonačného priebehu výpovede alebo jej časti sme použili značky ↑ pre antikadenciu, ↓ pre konkluzívnu kadenciu a → pre semikadenciu. Posun do inej intonačnej línie, najmä pri citovaných a reprodukovanych pasážach, sme naznačovali podčiarknutím. Krátku pauzu sme označovali /, dlhú //, hezitačný zvuk @, dôraz veľkými písmenami, emfázu a predĺženie hlások dvojbodkou, nedopovedanie slova tromi bodkami. Výrazne zvolací ráz výpovedí sme signalizovali výkričníkom umiestneným na koniec zvolacej výpovede. Do zátvoriek () sme umiestňovali hlásky a slová, ktoré boli málo zrozumiteľné a len potenciálne dešifrovateľné. Úplne nezrozumiteľné pasáže sme označovali ----. Parajazykové prostriedky či iné nonverbálne prejavy kazateľov sme uvádzali v zátvorkách < >. Pri slabikovanej výslovnosti niektorých slov sme použili spojovník (napr. *MI-lo-sr-den-stvo*).

⁴ Pojem *náboženská komunikačná sféra* sa v slovenskej lingvistike objavuje aj mimo kontextu a konceptu komunikačného registra; niekedy pôsobí ako relativizujúcejšia alternatíva náboženského (funkčného) štýlu.

⁵ Napr. na stránke Wikipedia.org sa uvádza, že „z 18 registrovaných cirkví a náboženských spoločností na Slovensku je 14 kresťanských“ s primátom Rímskokatolíckej cirkvi (porov. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kres%C5%A5anstvo>). Treba tiež poznamenať, že vzťah pojmov *kresťan* a *katolík* je hyperonymicko-hyponymický, čo súvisí s tým, že v súčasnosti existuje veľa kresťanských denominácií: katolíci, evanjelici, kalvíni, baptisti, metodisti, cirkev bratská a pod. Katolicizmus patrí medzi tradičné kresťanské smery (porov. <https://sk.wikipedia.org/wiki/Kres%C5%A5anstvo>).

úrovni sa ukazuje opodstatnené vyčlenenie osobitného subregistra, ktorý by sme asi najadekvátnejšie pomenovali ako **(kresťansko)katolícky makrosociálny komunikačný subregister**. V rámci vymedzeného subregistra sa uplatňujú rôzne rolové a statusové mikrosociálne registre. Pravdepodobne za najdominantnejšiu i najuniverzálnejšiu možno považovať sociálnu *rolu kňaza*, resp. *kazateľa*.

Pôvod kňazstva možno hľadať už v Starom zákone. Postupne sa vyšpecifikovali dve základné služby kňaza: služba kultu a služba slova. V katolíckej cirkvi môžu rolu kňaza vykonávať len vysvätení muži, pričom do ich pôsobenia možno zahrnúť kázanie, spovedanie, vysluhovanie sviatostí, vyučovanie a katechézu, príp. aj angažovanie sa v sociálnej oblasti, čo je však už príznačnejšie pre rehoľných kňazov. V evanjelickej cirkvi i v kontexte pentekostálneho a charizmatického hnutia, zaraďovaného už medzi reformované (protestantské) kresťanské smery, je ako kňaz chápaný každý znovuzrodený veriaci.⁶ Pravdepodobne odtiaľ a azda v dôsledku tzv. novej evanjelizácie⁷ prenikla do katolicizmu prax, že kazateľskú službu nemusia vykonávať len vysvätení kňazi, ale aj laici (napr. na Slovensku takto už dlhodobo pôsobia katolícki laickí evanjelizátori Peter Lipták, Pavol Strežo, Branislav Škripek či Julo Slovák). Ak však vyjdeme z nepríznakovitej situácie, teda že katolícky kňaz je súčasne kazateľom, resp. že kazateľom je prototypicky len kňaz, pričom v rámci (kresťansko)katolíckeho makrosociálneho subregistra ide o osobitnú a relevantnú sociálnu rolu, potom v súvislosti s touto rolou môžeme vyčleniť **kazateľský mikrosociálny komunikačný register**. Tento termín preferujeme pred potenciálnym pojmom „kňazský mikrosociálny komunikačný register“, a to jednak z dôvodu značnej fluktuácie aj istej ustálenosti spojenia *kazateľský štýl* v slovenskej (porov. napr. Mlacek, 2012; Mistrík, 1997) i českej lingvistiky (napr. Karlík et al., 2012 – 2018); jednak s ohľadom na to, že rola kazateľa sa vďaka svojim špecifikám dá ďalej diferencovať⁸, na základe čoho môžeme podobne ako na makroúrovni uvažovať o osobitných mikrosociálnych subregistroch. Takýmto spôsobom sa dostávame i k **exorcistickému mikrosociálnemu subregistru**, ktorý stojí v centre našej výskumnej pozornosti. Tento subregister je viaza-

⁶ Porov. <https://sk.wikipedia.org/wiki/K%C5%88az>

⁷ Termín *nová evanjelizácia* prvýkrát použil Ján Pavol II. v roku 1979 v homílii v Novej Hute. Po ňom ho prevzal pápež Benedikt XVI., ktorý zvolal v októbri roku 2012 Biskupskú synodu o novej evanjelizácii. V intenciách novej evanjelizácie sa napokon nesie aj apoštolská exhortácia súčasného pápeža Františka s názvom *Evangelii gaudium* (2014). Ako uvádza poľská lingvistka Dorota Zdunkiewicz-Jedynak (2007) a ako je markantné aj z rozličných teologických dokumentov (napr. *Evangelii nuntiandi* (1975), *Ad gentes* (1965) a i.), adresátni novej evanjelizácie nie sú ani tak neveriaci, ako skôr pokrstení, u ktorých došlo k rozporu medzi vyznávaním viery a každodenným životom. Podobne sa prehodnotil status expedienta novej evanjelizácie – už ním nie je iba duchovenstvo, ale aj laici a cirkevné (často charizmatické) hnutia.

⁸ Pojem *kazateľ* možno, vzhľadom na vyššie uvedené charakteristiky, chápať nielen sakrálnu, resp. posvätnu (kňaz), ale aj profánnu (laik).

ný na špecifickú *sociálnu rolu exorcistu*, ktorú v Rímskokatolíckej a v Gréckokatolíckej cirkvi získavajú z poverenia biskupa niektorí kňazi. Každá diecéza má biskupa, ktorý súčasne zastáva aj funkciu exorcistu. Teda titul exorcista prislúcha okrem biskupa iba poverenému kňazovi (porov. Amorth, 2000, s. 28, 107). Vyskytujú sa ešte situácie, keď biskup deleguje službu exorcistu na kňaza len pre jednotlivé prípady (porov. Haburaj, 2017, s. 68). Najmä v teologickej literatúre sa môžeme stretnúť s odporúčaniami, aké vlastnosti a osobnostné predpoklady by mal mať kandidát na exorcistu. Okrem morálnych kvalít sa zvlášť akcentujú poznatky z oblasti psychológie (porov. Amorth, 2000, s. 108).

Keďže D. Slančová uvádza, že „komunikácia v príslušných komunikačných sférach sa realizuje prostredníctvom komunikačných udalostí v komunikačných situáciách“ (2014, s. 34), aj pôsobenie exorcistu, súčasťou ktorého je i jeho jazyková komunikácia, je späté s niekoľkými komunikačnými udalosťami, v ktorých iní, bežní kňazi a kazatelia nevystupujú. V prvom rade ide o *exorcizmus*, v druhom rade o *exorcistické semináre* a o *modlitby za uzdravenie a oslobodenie*.

Slovník súčasného slovenského jazyka (Kačala et al., 2006) definuje exorcizmus ako „rituálne vyhánanie zlého ducha z človeka alebo z iného miesta pomocou schválených modlitieb a iných prostriedkov“. V teologickej literatúre sa uvádza, že „cieľom exorcizmu je vyhnúť zlých duchov alebo oslobodiť od diabolského vplyvu, a to duchovnou autoritou, ktorú Ježiš zveril svojej Cirkvi“ (Katechizmus Katolíckej cirkvi, 1998, čl. 1673). V jednoduchšej forme sa exorcizmus vykonáva pri krste, slávnostný alebo tzv. veľký exorcizmus môže vykonávať len biskup alebo ním poverený kňaz (porov. *ibid.*). Oficiálnym textom, podľa ktorého sa vykonávajú exorcizmy, je Rímsky rituál (1952 stará verzia, 1998 nová verzia upravená podľa výsledkov Druhého vatikánskeho koncilu). Exorcizmus je výrazne ritualizovanou a normovanou komunikačnou udalosťou: mal by sa vykonávať v kostole, neverejne, po liturgii alebo omši (porov. Amorth, 2006, s. 177; Hybačková, 2007). Okrem exorcistu a exorcizovanej osoby sa ho môžu zúčastniť najbližší príbuzní, príp. aj niekoľkí veriaci, ktorí exorcistovi pomáhajú pri vážnych prejavoch posadnutia, a odporúča sa aj prítomnosť lekára a psychológa (porov. Amorth, 2006, s. 80). Modlitbový poriadok exorcizmu navrhuje, čo sa má exorcista pýtať zlého ducha; sú to napr. otázky o mene ducha či duchov, o čase, o príčine vstupu do človeka a pod. Tieto otázky môže klásť len exorcista, nie ostatní prítomní.⁹ Exorcista si následne všíma, na ktoré otázky či modlitby exorcizovaný človek reaguje a ako. Pri exorcizme sa podľa odporúčaní Rímskeho rituálu používajú rôzne rekvizity, najmä svätená či exorcizovaná voda, exorcizovaná soľ a olej, fialová

⁹ Existuje však tzv. autoexorcizmus, čo je v podstate spontánna modlitba s navrhnutou štruktúrou, pomocou ktorej človek sám zo seba vyháňa zlého ducha. Katolícka cirkev pritom vychádza z Písma a z Ježišovho delegovania moci nad zlými duchmi na dvanásť apoštolov (porov. Lk 9, 1), toto Ježišovo poverenie ale interpretuje i tak, že túto moc má každý pokrstný veriaci nad sebou samým, nie však nad inými ľuďmi.

štóla, kríž, relikvie svätých a pod. Exorcizmus sa vykonáva spravidla len vo vážnejších prípadoch pôsobenia zlého ducha, ako sú útlak a posadnutie. Exorcista I. Degro (2017) tu hovorí o mimoriadnom pôsobení Zlého. V ľahších prípadoch sa realizuje skôr tzv. modlitba oslobodenia, ktorej expedientom býva tiež exorcista.

Komunikačný partner exorcistu počas komunikačnej udalosti exorcizmu je, dalo by sa povedať, dvojdomý. V prirodzenej rovine je to ľudská osoba, teda exorcizovaný človek; v rovine nadprirodzenej je to osoba zo sféry infernum, majúca rozličné pomenovania (diabol, zlý duch, satan a pod.) a prejavujúca sa cez exorcizovanú osobu. Exorcista – v závislosti od povahy aktuálnej komunikačnej situácie – striedavo komunikuje s exorcizovanou osobou a s osobou zo sféry infernum. V takejto situácii sa formuje žánrová forma, ktorú by sme mohli nazvať *exorcistický dialóg*. Dá sa povedať, že *modlitby exorcizmu* ako výrazne normované texty (porov. Rímsky rituál, 1952, 1998) prechádzajú do spontánnejšieho exorcistického dialógu. Celá takáto komunikačná udalosť je – aj vzhľadom na vyššie uvedené charakteristiky – v podstate tabuizovaná, a teda aj exorcistický dialóg je neprístupný priamemu (aj lingvistickému) výskumu. Nepriamym spôsobom sa o komunikačnej situácii exorcizmu i o priebehu exorcistického dialógu dozvedáme práve z frekventovaných sekundárnych komunikátov exorcistov, ktorými sú jednak písané žánre (*svedectvo o mágii, odborný a popularizačný text*), jednak hovorené žánre (*homília, katechéza, prednáška, videoblog*).

Samy osebe tieto žánre väčšinou špecifické nie sú, napr. homília a katechéza patria k štandardným a typickým žánrom kazateľov všeobecne. Špecifiká homílie či katechézy, ktorej expedientom je exorcista, spočívajú napr. v pertraktovaní tém, ktorým sa bežní kazatelia nevenujú; v implementovaní špecifických realistických narácií čerpajúcich práve zo skúseností z exorcizmov; v implementovaní exorcistických dialógov; vo vysokom zastúpení špecifických lexém, ktoré pomenúvajú javy a reálie súvisiace s rolou a službou exorcistu a ktoré by sme nazvali registrovo motivovanými, a podobne. Osobitosť homílie, katechézy i prednášky exorcistu spočíva ešte v tom, že tieto štandardné kazateľské žánre sú súčasťou neštandardných komunikačných udalostí – exorcistického seminára i modlitieb za uzdravenie a oslobodenie. Čo sa týka písaných žánrov exorcistov, ich osobitosť sa manifestuje už na úrovni pomenovania – *svedectvo o mágii* je osobitným tematickým podtypom žánru *svedectva* (porov. Bodnárová, 2019c) a odborné a popularizačné texty exorcistov majúce knižnú podobu sa bežne charakterizujú ako *exorcistická literatúra*.

Nepriamy spôsob výpovede o udalosti exorcizmu nám podávajú, hoci v menšej, resp. minimálnej miere, okrem exorcistov aj exorcizované osoby¹⁰. Unikátnym je v tejto súvislosti knižné beletrizované *svedectvo* Taliana F. Vaiasusa (napísané

¹⁰ Problematickosť výpovede exorcizovaných osôb o udalosti exorcizmu spočíva v obmedzeniach, ktoré osoby s ťažkým posadnutím majú – zvyčajne počas rituálu exorcizmu dochádza k „odstaveniu“ ich kognitívnych schopností, najmä pamäte.

v spoluautorstve s publicistom P. Rodarim) s názvom *Posadnutý diablom* (2014). Toto (podľa našej typológie, pozri Bodnárová, 2019c) svedectvo o mágii je, okrem iného, brilantnou ukážkou dvojdomosti adresáta v situácii exorcizmu.

Modlitby za uzdravenie a oslobodenie nie sú len konkrétnymi komunikátmi, ale týmto pojmom sa označuje aj špecifická komunikačná udalosť, ktorej komunikantmi sú na jednej strane exorcista (ako expedient) a na druhej strane laik (ako individuálny percipient) alebo laická verejnosť (ako kolektívny percipient). Na Slovensku je v súčasnosti tento typ komunikačnej udalosti realizovaný verejnou a hromadnou formou veľmi rozšírený až populárny. Koná sa na známych pútnických miestach (napr. v Klokočove na východnom Slovensku – organizátorom je exorcista M. Marcin), ale aj v bežných kostoloch a farnostiach, najmä však tam, kde pôsobia exorcisti (napr. v Žiline, kde pôsobí exorcista Ľuboš Václavek; v Nižnom Žipove, kde pôsobí exorcista Ľ. Petričko; v Košiciach, kde pôsobí exorcista I. Degro). Modlitby za uzdravenie a oslobodenie sa vyznačujú periodicitou – konajú sa na rovnakých miestach v určitých časových intervaloch (napr. raz za mesiac, raz za dva týždne). Rozšírila sa však i prax jednorazových alebo príležitostných modlitieb za uzdravenie a oslobodenie. Rozličné farnosti si pozývajú jednotlivých exorcistov, ktorí spravidla odslúžia liturgiu, v rámci ktorej prednesú exorcisticky zameranú homíliu (navrhujeme tu označenie *exorcistická homília*); po liturgii nasleduje katechéza s rovnakou témou a po nej adorácia a samotné modlitby za uzdravenie a oslobodenie, pri ktorých je aktívnym komunikantom prakticky exorcista, aktivita laickej verejnosti je obmedzená na individuálny vnútorný súhlasný postoj.

Spoločenstvo Michala Archanjela v Košiciach, ktoré organizuje modlitby za uzdravenie a oslobodenie pod vedením rímskokatolíckeho exorcistu I. Degra, na svojej internetovej stránke opisuje skôr priebeh individuálnej formy exponovanej komunikačnej udalosti: rozhovor, vyznanie viery, prijatie Ježiša za svojho osobného a jediného Pána a Vykupiteľa, odpustenie, zriekanie sa alebo autoexorcizmus, prosba o oslobodenie, prosba o naplnenie Duchom Svätým a požehnanie.¹¹ Následne uvádza aj hlavný rozdiel medzi touto komunikačnou udalosťou či komunikátom a exorcizmom ako komunikačnou udalosťou i komunikátom: „Exorcizmus spočíva v priamom oslovení a rozkázaní zlým duchom, aby odišli z danej osoby (porov. Rímsky rituál, XII). (...) Modlitba oslobodenia spočíva v modlitbe príhovoru, teda v prosebnej modlitbe; v žiadnom prípade nie v rozkazovaní zlým duchom či silám. Ide vlastne o modlitbu prosby, aby Ježiš svojou mocou oslobodil daného človeka“ (ibid.).

Možno teda zhrnúť, že modlitby za uzdravenie a oslobodenie ako ďalšia, sekundárna, komunikačná udalosť, v rámci ktorej sa formou (exorcistickej) kázne, homílie či katechézy i tzv. modlitby za uzdravenie a oslobodenie realizuje exorcistický komunikačný subregister, má oproti komunikačnej udalosti exorcizmu menej ritualizovanú podobu,

¹¹ Porov. <http://www.svmichael.sk/modlitba.htm>

oveľa spontánnejší a prevažne až výlučne (ak sa realizuje verejnou formou) monologický charakter. Napr. modlitby, ktoré v Nižnom Žipove organizuje exorcista Ľ. Petričko, na rovine textu a žánru oscilujú medzi spontánnou modlitbou a homíliou či katechézou.

Exorcistický seminár predstavuje verejné podujatie odborného charakteru trvajúce spravidla viacero dní (najčastejšie tri). Má teoreticko-praktickú povahu a štruktúru, ktorej súčasťou sú tieto zložky: prednášky a „dynamiky“¹², liturgia, adorácia s individuálnymi modlitbami, beseda. Semináre sa konajú na vybraných a už ustálených alebo nejako exponovaných miestach. U nás sú najznámejšie semináre exorcistu J. Maretta s názvom *Zbav nás zlého* konané v Drienici pri Sabinove či seminár zahraničného exorcistu Eliasa Vellu nazvaný *Seminár s pátrom Eliasom Vellom pre kňazov aj laikov* konaný v Klokočove¹³.

Podobný charakter ako exorcistický seminár majú ďalšie komunikačné udalosti – rôzne konferencie a duchovné obnovy.

Okrem opísaných komunikačných udalostí sa v poslednom čase objavujú v médiách aj ďalšie, nové typy komunikačných udalostí a komunikátov, v ktorých sa uplatňuje exorcistický subregister. Napr. na internetovej stránke www.blog.zachej.sk vydavateľstvo Zachej.sk spustilo „projekt“ listárňového charakteru *Spýtajte sa exorcistu*, kde košický exorcista I. Degro odpovedá na individuálne písané otázky anonymných účastníkov diskusie.

Podobne sa v rámci rádia Lumen a rubriky *Duchovná online poradňa Zbav nás zlého* prezentuje gréckokatolícky exorcista M. Marcin.

Príležitostne v rámci relácií *Duchovný obzor* alebo *UV hovor* ponúklo a ponúka rádio Lumen priestor slovenskému exorcistovi Tomášovi Haburajovi alebo spomínanému zahraničnému exorcistovi E. Vellovi.

Všetky vymedzené sekundárne komunikačné udalosti, v ktorých je exponovaná sociálna rola exorcistu, teda modlitby za uzdravenie a oslobodenie, exorcistický seminár, i ďalšie mediálne komunikačné situácie, ktoré by sme mohli označiť ako terciárne, sú aplikáciou exorcistových skúseností z exorcizmu ako primárnej komunikačnej udalosti; nadväzujú na túto udalosť a skúsenosti z nej, využívajú ich, exorcista sa na ne odvoláva a dá sa povedať, že z hľadiska percipientov sa to od neho v danej komunikačnej situácii očakáva (porov. napr. úvodné výpovede exorcistu L. Jablonského z jeho kazateľských prejavov na konferenciách v Trnave: *by všetci chceli o diabli počuť – @ keď som si čítal program → tak tam bolo napísané že by som mal niečo hovoriť zo skúseností exorcistu*). Nazdávame sa, že tieto skutočnosti zapadajú do definície a sociologického a následne sociolingvistického vymedzenia

¹² Porov. <http://www.vyveska.sk/seminar-s-exorcistom-otcom-jozefom-marettom-zbav-nas-zleho-1-cast-oktober.html>

¹³ <http://www.vyveska.sk/seminar-s-patrom-eliasom-vellom-pre-exorcistov-knazov-psychiatrov-psychologov-laikov.html>

sociálnej inštitúcie a sociálnej roly: „... sociálna inštitúcia znamená konanie očakávané v súvislosti s riešením určitého problému pri uspokojovaní istej potreby a sociálna rola je správanie očakávané vo vzťahu k držiteľovi určitej sociálnej pozície“ (Slančová – Slančová, 2014, s. 48).

Schematicky by sme javy a vzťahy, o ktorých sme hovorili vyššie, znázornili takto:

náboženstvo (sociálna inštitúcia)
náboženská komunikačná sféra
náboženský makrosociálny komunikačný register
(kresťansko)katolícky makrosociálny komunikačný subregister
kazateľský mikrosociálny komunikačný register
exorcistický mikrosociálny komunikačný subregister
exorcizmus; modlitby za uzdravenie a oslobodenie, exorcistický seminár
(komunikačná situácia)
exorcistická modlitba; svedectvo o mágií, exorcistická literatúra:
odborný a popularizačný text (písané žánre)
exorcistický dialóg; (exorcistická) homília, katechéza, prednáška, videoblog
(hovorené žánre)
individuálny personálny štýl konkrétneho exorcistu

3. Lingvistická charakteristika exorcistického komunikačného subregistra

Analytickou prácou s komunikátmi jednotlivých exorcistov, odfiltrovaním prvkov ich individuálneho personálneho štýlu a komparáciou s doteraz prebádanými komunikátmi radových kazateľov (porov. Bodnárová, 2018, 2019a, b, Uhrinová, 2019) i s doterajšími praktickými poznatkami o kazateľských prejavoch všeobecne (napr. Bieleková, 2016; Havlík, 2005a, b, 2009 a i.) sme dospeli k niekoľkým tendenciám, ktoré by sa dali považovať za najvýraznejšie znaky exorcistického komunikačného subregistra.

3. 1. Obsahovo-tematická charakteristika exorcistického komunikačného subregistra

Je prirodzené a logické, že kazatelia kážu najčastejšie o tom, čomu sa najviac ako kňazi v rámci svojej pastorácie venujú. I exorcisti majú tendenciu a je pre nich takpovediac prirodzené prenášať do svojich kazateľských prejavov svoje praktické skúsenosti z exorcizmov. Z hľadiska toho, do akej miery tematizujú tieto špecifické duchovné skúsenosti¹⁴, sme ich komunikáty dostupné na internete rozdelili na také, ktoré tematicky:

¹⁴ Existuje viacero druhov duchovných či náboženských skúseností (porov. napr. Gavenda, 2014) a exorcizmy považujeme za jedny z nich. Náboženským žánrom, v ktorom sa dominantne tematizuje určitá duchovná skúsenosť, je svedectvo, porov. Bodnárová, 2019c).

- a) nesúvisia s rolou exorcistu (napr. L. Jablonský: *Na kríži vidím mŕtveho muža*; I. Degro: *Ako k nám Boh hovorí*);
- b) latentne súvisia s rolou exorcistu (napr. L. Jablonský: *Požehnanie v rodine, Dopad neolútovaných hriechov na život človeka*; J. Mareta: *Duchovný boj*; Ľ. Petričko: *Ako sa zbaviť vnútorného nepokoja*; I. Degro: *Rozlišovanie duchov*);
- c) explicitne súvisia s rolou exorcistu (napr. L. Jablonský: *Brány zla, Zlo v živote človeka*; J. Mareta: *Nástrahy a návnady diabla, Okultizmus a jeho prejavy na Slovensku*; Ľ. Petričko: *Ako sa dostať do vplyvu zla, Diabla som osobne nevidel chvalabohu; Keď sa posadnutý človek oslobodí, bude ho potom diabol pokúšať ešte viac*).

Náboženská komunikačná sféra ako taká je postavená na sfére sacrum na rozdiel od ostatných komunikačných sfér, ktoré „generuje“ opačný pól danej sféry – profanum (porov. Mlacek, 2012, s. 17). Bežní kazatelia vo svojich prejavoch vychádzajú z afirmatívnej orientácie na sféru sacrum, ktorú vnímajú skôr ako jednoliatu, a ako jej protipól tematizujú v prevažnej miere sféru profanum, a to najčastejšie pomocou referenčných prostriedkov *svet, tento svet, dnešný svet, dnešný človek* a pod. (porov. Havlík, 2005a, 2009). Kazatelia exorcisti akoby si lepšie uvedomovali, že sféra sacrum nie je jednoliata s výlučne pozitívnymi konotáciami, ale vnútorne sa diferencuje na dva opozitné póly – sanctum a infernum (k pojmom porov. Gajda – Sobeczko, 1998, s. 19 – 48). Antagonistom sféry sanctum teda nie sú ani tak profánne entity, ako skôr entity zo sféry infernum, na ktoré sa referuje pomerne rozmanitými mennými prostriedkami – *diabol, zlý duch, satan, démon* a pod.¹⁵ Výraznejšiu tematickú orientáciu na pól infernum a ruka v ruke s ňou i výraznejšiu frekvenciu referenčných prostriedkov s negatívnou sémantikou považujeme za jeden zo znakov exorcistického komunikačného subregistra.

I na základe vyššie uvedenej obsahovo-tematickej diferenciácie komunikátov exorcistov uvažujeme o určitých typických exorcistických témach. Najčastejšie sú to: posadnutosť a jej prejavy, okultizmus, prekliatie, exorcizmus. V prejavoch exorcistov sa však objavujú i témy, ktoré so sférou infernum a s rolou exorcistu súvisia menej priamo, sprostredkovane. Sú to napr. témy strach (má aj psychologický charakter), pokušenie/pokúšanie, zlé myšlienky/myslenie (kognitívny charakter), zlé slová (metajazykový charakter – témou exorcistovho prejavu sú určité jazykové prostriedky) atď. Týmto témam prisudzujeme status exorcistických subtém. Ako sme pozorovali, vyskytujú sa aj v prejavoch niektorých kazateľov (napr. u biskupa

¹⁵ Už pri predchádzajúcich výskumoch (porov. Bodnárová, 2019c) sa nám ukázalo vhodné opozíciu sakrálné – profánne rozšíriť na triádu sakrálné – posvätné – profánne, kde profánne reprezentujú ľudia bez vyznania, príp. aj veriaci laici, posvätné je reprezentované najmä zasvätenými osobami a sakrálné sa diferencuje na sanctum (osoby Najsvätejšej Trojice, Panna Mária, anjeli, svätí) a infernum.

Milana Lacha alebo u misionára Róberta Baleka), dokonca aj nekatolíckych (napr. u zahraničnej kazateľky Joyce Meyer), ktorí nie sú exorcistami a nemajú dané duchovné skúsenosti. Avšak drvivá väčšina kazateľov sa i týmto sub témam vyhýba – pravdepodobne preto, že predstavujú iný, neštandardný a menej schematický pohľad na sféru profanum. Dalo by sa povedať, že v pozadí vymenovaných sub témy stojí prienik sféry infernum do sféry profanum.

Exponované témy a sub témy pertraktujú jednotliví skúmaní exorcisti pomocou rôznych stratégií. Pojem *stratégia* má v odbornej literatúre rozmanité vymedzenia, ako uvádza rusistka A. Petriková (2019). Nášmu chápaniu najlepšie vyhovuje pragmatolingvistické vymedzenie, teda že ide o „reťazec rozhodnutí hovoriaceho, jeho výber určitých komunikačných postupov a jazykových prostriedkov“ (Makarov, 2003, s. 192, cit. podľa Petriková, 2019, s. 127). Autorka následne špecifikuje pojem *rečová stratégia*, a to v intenciách T. van Dijka (porov. Petriková, 2019, s. 129). Charakteristiky, ktoré uvádza, korešpondujú s našim prístupom, hoci v aplikácii na skúmaný materiál sme si zvolili vlastnú terminológiu. Konštatujeme teda, že slovenskí exorcisti v prístupe k principiálne vážnej až nebezpečnej téme zla a exorcizmov využívajú ironizačnú (J. Marett), psychologizačnú (Ľ. Petričko), narativizačnú (L. Jablonský, M. Marcin) a teoretizačno-exemplifikačnú (I. Degro) rečovú stratégiu.

Ironizačná stratégia sa v konkrétnych komunikátoch exorcistu J. Marettu realizuje napr. cez ironizáciu negatívnych fenoménov, ako sú magické a okultné praktiky ľudí, horoskopy, negatívne myslenie ľudí a pod., alebo cez infantilizáciu výrazu, ktorá sa prejavuje aj vo zvukovej rovine (výrazné a zámerné zmäkčovanie hlások na miestach, kde to nie je adekvátne: *a niegdo každé ráno si číta svoj horoskop↓ že čo ma to dneska čaka↓ a keď tam bude niečo zlé treba ostať DO-ma→ lebo keď nespadne katolícka univerzita na teba→ určite aspoň vrahček urobí e-e: <smiech publika> na tvoje pľeco↓*¹⁶), a to s ironickým zámerom. Psychologizačná stratégia Ľ. Petrička je markantná už z vysokej frekvencie abstraktnej substantívnej lexiky so statusom psychologických termínov (*myšlienka, um, pocit, pamäť, ego, ja*). Narativizačnú stratégiu uplatňujú dvaja slovenskí exorcisti, pričom sme medzi nimi pozorovali odlišné tendencie: kým narácie M. Marcina vykazujú viacero prvkov mediálnej senzačnosti, L. Jablonský sa snaží senzačnosť eliminovať, a to napr. vyhýbaním sa tematizácii nadprirodzených až absurdných reálií, používaním neutrálnej dikcie a pod. Teoretizačno-exemplifikačná stratégia I. Degra je čitateľná jednak z prevahy výkladovosti implikujúcej mnohé systemizácie a typologizácie, jednak z konkrétnych jazykových prostriedkov, ako je konštantne vysoká frekvencia partikuly *povedzme* vo význame „napríklad“ či výrazná komunikačná zaťaženosť modálneho relátora *môcť* vo význame cirkumstančnej a deontickej posibility¹⁷.

¹⁶ V intenciách tejto štúdie tučným písmom naznačujeme v transkriptoch zmenu intonačnej línie.

¹⁷ K pojmom cirkumstančná a deontická posibilita pozri Ivanová (2009).

3. 2. Kompozičná charakteristika exorcistického komunikačného subregistra

Pre komunikáty exorcistov je príznačné, že sú v nich vo väčšej či menšej miere zakomponované realistické naratíva, v ktorých sa odrážajú špecifické duchovné skúsenosti z exorcizmov. Ako najnaratívnejší sa profilujú exorcisti M. Marcin a L. Jablonský. Jablonského naratíva sa vyznačujú takmer dokumentárnou presnosťou, čo sa odráža napr. vo vyššom zastúpení určitých číselníkov pomenúvajúcich i vysoké číselné hodnoty (*šesťstoosemdesiatdva litrov vína, v roku tisícštyristotridsaťdeveť vo Florencii, a viete čo sa stalo keď nastúpil*→ *v roku tisícdeveťstošesťdesiattri pápež Pavol šiesty*↑), a tiež minucióznosťou (tematizácia nenápadných detailov). Marcino-ve naratíva sú viacej dialogizované. Výrazný podiel na tom majú exorcistické dialógy, ktoré do nich zakomponúva. Najvýraznejšími jazykovými indikátormi naratív-nosti u oboch exorcistov sú: sloveso *hovoríť*, ktoré sa v každom komunikáte M. Marcina vyskytovalo medzi desiatimi najfrekventovanejšími slovami, príp. v jed-nom komunikáte bolo i najfrekventovanejším slovesom vôbec; adverbium *potom*, ktoré konštantne figurovalo ako najfrekventovanejšie v rámci daného slovného dru- hu; zvýznamnenie konjunkcie s temporálnou orientáciou *keď* a zlučovacej konjunk- cie *a* v rámci príslušného slovného druhu; zvýznamnenie zámena *on* v rámci slovné- ho druhu pronomín, pričom v jednom komunikáte bolo toto zámeno najpoužívanéj- šou lexémou vôbec. Vysoká frekvencia slovesa *hovoríť* a ruka v ruke s tým i jeho dokonavého pendantu *povedať*, príp. výskyt ďalších verb dicendi súvisí práve s re- produkciou reči, a to nielen reálnej ľudskej reči, ale zvlášť replík z exorcistických dialógov:

(1) *keď minule bola @jedna žena tam tak hej ten som sa pytal toho demonu že koľki ste koľki tam legie tak potom povedal že su tri a dve legie*↓ *a: tak som sa potom modlil d'alej a on povedal **nemaš žiadnu šancu***↓ ***sme hlboko zakorenení hej NIKdy ju nedostaneš je NAša***↓ *tolko ju zasvecovali hej tým psychotronikom hej **každa BUNka jej tela je zapečatená** nemaš žiadnu šancu*→ *a tak to hovoril takym hlasom takym ani to neviem napodobniť takym viete že jakeby sa mi už chcelo spať že ani s tebou nestrácam reč hej proste kto si ty tu taky nejaky exorcista nejaky smiešny hej chlapeček hej proste*→ (M. Marcin)¹⁸.

V citovanom úryvku možno zaregistrovať značnú koncentráciu slovíes hovore- nia (*pýtal som sa, povedal, modlil som sa, on povedal, hovoril*). Nápadné sú aj zvuk-ové charakteristiky – exorcista sa usiluje výpovede zlého ducha aj intonačne odlíšiť od svojich, zároveň sa však snaží i o autenticitu a obohatenie týchto výpovedí o tie fónické špecifiká, ktoré v komunikačnej situácii exorcizmu mali. V tomto prípade išlo o evokáciu akejsi blazeovanosti, čo exorcista následne explicitne komentoval.

Naratíva exorcistov sú síce istým druhom neliterárnych naratív, no nazdávame sa, že nie je celkom nekorektné uvažovať v kontexte ich tematicko-kompozičnej

¹⁸ Tučným písmom sa opäť naznačuje posun do inej intonačnej línie.

výstavby aj o jednotkách zvaných *motívy*. Teória literatúry definuje *motív* ako „najmenšiu tematickú (obsahovú) jednotku výstavby literárneho diela“, resp. ako „významovú jednotku bezprostredne vyššiu než slovo alebo syntagma, teda najmenší celok podávajúci informáciu o situácii“ (Harpáň, 2004, s. 204 – 205). U exorcistov sme sa stretli s niekoľkými opakujúcimi sa motívmi: motív pamäte (Ľ. Petričko, L. Jablonský), motív moci a autority (L. Jablonský, J. Mareta), motív rodu/rodovosti (M. Marcin, L. Jablonský), motív vnútorného/emocionálneho zranenia (L. Jablonský, I. Degro). Napríklad motív vnútorného zranenia sa v komunikátoch L. Jablonského realizuje prostredníctvom spojení a konštrukcií *zranený človek, zranení ľudia, ľudia ktorí sú zranení, zranení NIEČÍM (nejakým gestom, nedostatkom lásky), zranené srdce, zranené veci v človeku*, kde slovnodruhový charakter exponovaného participia kolíše medzi dynamickým a statickým príznakom. Zároveň exponovaný motív participuje na tendencii interiorizácie (ísť dovnútra, zvnútorňovať), ktorú sme u viacerých slovenských exorcistov zaznamenali ako protiváhu tendencie senzacnosti.

Interiorizácia sa realizuje aj inými jazykovými prostriedkami. Napríklad u L. Jablonského sa opakujú kontexty so slovesom ilokučného charakteru, resp. negatívneho zásahu *klamať – oklamať*, kde sa exponuje sebazasiahnutosť: *viete my máme úžasnú tendenciu žiť v sebaklame*↓ *klamať sami seba – a toto je jeho práca*↓ *pri viesť nás ku klamstvu môjho vlastného života keď oklamem sám seb(a/e) a uverím v tie lži ktoré som o sebe uveril že toto som ja a potom ma odtrhne od Boha*. Exorcisti vo svojich komunikátoch často rozvíjajú biblickú „tému“, že diabol je klamár (porov. Jn 8, 44), pričom však tu, ako vidieť, východisková extrovertná orientácia „diabol klame človeka“ sa transponuje na introvertnú „človek klame sám seba“. Pôsobenie osoby zo sféry infernum, ktoré je v zásade ako také abstraktné, percepčne nedostupné, sa v istom zmysle konkretizuje do vnútornej skúsenosti človeka, ktorá je už o čosi prístupnejšia a známejšia.

Iný doklad interiorizácie nachádzame u Ľ. Petrička. Ústrednou témou jeho kázaní a videoblogov či – vágnejšie – príhovorov sú procesy prebiehajúce v ľudskom vnútri, teda duševné a duchovné procesy v človeku. Táto (sub)téma je výsostne abstraktná a kazateľ ju potrebuje nejako zhmotniť, konkretizovať, aby ju mohol nejakým spôsobom uchopiť a zrozumiteľne pertraktovať. Na tento účel používa množstvo metafor, na ktoré sme sa pozreli aj cez prizmu kognitívnej lingvistiky. Z predstavových schém, ktoré kognitívna lingvistika exponuje (Lakoff – Johnson, 2002; Saicová Římalová, 2009), sme u Ľ. Petrička zaznamenali okrem schémy cesty aj schému nádoby. Zdrojovou doménou je pritom priestor, cieľovou, ako sme už naznačili, sú mentálne, resp. mentálno-duchovné procesy, aktivity či obsahy. Ľudská duša je tu ponímaná ako nádoba, resp. ako určitý bližšie nešpecifikovaný priestor: *pustiť Boha do svojej duše, Boh nemôže vstúpiť do priestoru našej duše, v našom podvedo-*

mi je uložená negatívna pamet', začína do teba prúdiť boží život. Priestorovosť sa zračí i z lexém so spoločnou koreňovou morféomou vnútr- – z adjektíva vnútorný (vnútorný nepriateľ, vnútorná modlitba, vnútorný človek), adverbii zvnútra, dovnútra (modlitba má ísť zvnútra má byť v duši, snažiť sa trošku dostať dovnútra do toho vnútorného človeka) a z prepozície vnútri neho. To, čo je vnútorné, exorcista prezentuje ako lepšie, pozitívnejšie než to, čo je vonkajšie, a to najmä kvôli časovej neterminovanosti vnútorných skutočností (sú večné).

3. 3. Pragmatická a lexikálna charakteristika exorcistického komunikačného subregistra

Ako uvádza A. Petříková (2019, s 80), v náboženskom diskurze sa realizuje niekoľko rôznych jazykových funkcií. V súvislosti s tzv. špecifickými funkciami hovorí autorka o performatívnosti: „Performatívnosť (...) je výpoveď ekvivalentná skutku, aktu, ktorý sa vykoná v momente, keď sa výpoveď vyslovuje. Keď sa vysloví performatív, expedient neopisuje sociálnu, komunikatívnu situáciu, ale niečo, čo vykonáva, napríklad: vyhlásenia, sľuby, prísahy, deklarácie, prosby, ospravedlnenia“ (ibid., s. 80 – 81).

Komunikáty exorcistov sú plné slovies, ktoré nazývame performatívnymi či ilokučnými. Ide pritom nielen o slovesá, ktoré sa v náboženskej komunikácii používajú bežne (*kľaňať sa, ďakovať, zmilovať sa, modliť sa, odpustiť – odpúšťať, odprosiť – odprosovať* a i.), ale aj a zvlášť o také, ktoré už priamejšie súvisia s komunikačnou situáciou exorcizmu či s typickými exorcistickými témami a subtémami (*prekliť, zlorečiť, požeňať – požeňovať, žehnať, zrieknuť sa, vyhlasovať, vzývať, zvolávať požeňnanie/prekliatie*). V uvedenom diapazóne dominuje dvojica slovies *požeňať – prekliť*. Primárne možno tieto slovesá chápať ako performatívne (významy: „dať požeňnanie“, „vysloviť nad niekým kliatbu“, porov. Kačala et al., 2003, s. 544, 561); sekundárne sa dajú vnímať ako axiologické slová (významy: „zahrnúť priazňou, obdarit, obdarovať“, ibid.), presnejšie ako slová s opozitnou axiológiou. Zaujímavé je, že kým sloveso *požeňať/požeňovať/žehnať* a jeho deriváty (*požeňnanie, požeňnaný*) sú pomerne bežnými axiologickými náboženskými výrazmi (*požeňnaný deň, požeňnaný čas* a pod., porov. Bodnárová, 2015), ich opozitum *prekliť* je veľmi späté práve s exorcistickým subregistrom, teda nie je súčasťou štandardnej (nepříznakovej) náboženskej lexiky.

Z lexikálneho hľadiska stojí v centre exorcistického komunikačného subregistra lexikálna antonymia reprezentovaná predovšetkým opozíciou *dobrý – zlý*. Axiologické slová zastupované adjektívom *dobrý* sú aj v bežnej spontánnej hovorenej komunikácii výrazne frekvenčne zaťažené (porov. Bodnárová, 2014), pričom zvlášť v komunikácii orientovanej na detského percipienta, ktorá je najmä lexikálne zámerne afirmatívna, hrá adjektívum *dobrý* jednoznačne prím (porov. napr. Slančová,

1999; Brestovičová, 2012). V komunikácii exorcistov sa s ohľadom na ústrednú tému vychádzajúcu zo špecifických reálií už hypoteticky ráta s prevahou negatívnej axiológie, čo sa u viacerých konkrétnych exorcistov potvrdilo jednak v posune adjektíva *zlý* na prvé priečky v tabuľkách frekvencie, kde neraz predstihlo svoje opozitum; jednak v možnosti substantivizácie tohto adjektíva až v jeho proprializácii (*Zlý*), čo viacerí exorcisti vo svojej komunikácii využívajú. Zároveň chceme v tejto súvislosti upozorniť na záverečnú prácu A. Maľarčíkovej zameranú na morfológiu homílie (2015), kde autorka realizovala aj frekvenčné výskumy slovných druhov súborne u viacerých rozličných radových kazateľov. Zaujímavé sú jej zistenia týkajúce sa frekvencie adjektív: na prvých štyroch priečkach sa nachádzajú adjektíva *boží, celý, dobrý a svätý*; adjektívum *zlý* absentovalo medzi 30 najfrekventovanejšími adjektívami.

Jedným z najrelevantnejších dokladov existencie určitého komunikačného registra či subregistra je vymedzenie registrovo motivovanej lexiky. D. Slančová uvádza, že „osobitným súborom prostriedkov, na základe ktorých možno definovať komunikačné registre, je registrovo motivovaná lexika“ (2017, s. 82), a M. Ološtiak dopĺňa, že registrovo motivované sú tie skupiny lexém, ktoré pri svojej komunikačnej realizácii spĺňajú požiadavku situačnej podmienenosti (porov. 2011, s. 270 – 273).

Na základe analýzy komunikátov exorcistov sme dospeli k zisteniu, že v týchto komunikátoch sa konštituuje osobitná lexika exorcistického komunikačného subregistra pozostávajúca z:

- a) pomenovaní a spojení referujúcich na osoby zo sféry infernum: *diabol, Zlý, satan/Satan, démon, sily; duchovné bytosti, zlý duch, padlý anjel, duch neprijatia, duch smútku, duch urazenosti...*
- b) pomenovaní a spojení referujúcich na rôzne negatívne praktiky: *okultizmus, biela mágia, čierna mágia, kliatba, prekliatie; šamanské praktiky, vstupné brány, dialógy so zlom; zlorečiť, preklínať, otvoriť bránu zlému duchu...*
- c) pomenovaní a spojení referujúcich na osoby vykonávajúce dané negatívne praktiky: *liečiteľ, veštica, psychotronik, biely mág, vídú šaman, bosorák, bosorka...*
- d) pomenovaní rôznych negatívnych javov ako dôsledkov daných negatívnych praktík, resp. pomenovaní prejavov pôsobenia osoby z oblasti infernum: *vexácia, démonický útlak, démonický vplyv, triky diabla; zažívať útlak, byť posadnutý/zviazaný, trýznený...*
- e) pomenovaní predmetov používaných pri daných negatívnych praktikách: *červená šnúрка, uhľiková voda, anjelské karty, horoskop, marihuana, drogy...*
- f) pomenovaní pozitívnych praktík ako terapeutického prostriedku voči daným negatívnym praktikám: *exorcizmus, veľký exorcizmus, modlitba oslobodenia/za oslobodenie, vyháňať duchov, zrieknuť sa diabla...*

V uvedenom stručnom (nie komplexnom) prehľade je markantná prevažne implicitná a takmer výlučne negatívna axiológia, čo korešponduje so spomínanou tendenciou postulovania axiologických opozícií s prevahou negatívnej axiológie.

Exorcistický komunikačný subregister je tiež veľmi dobrou ukážkou fungovania registrovej polymotivácie¹⁹. Logicky doň preniká lexika príbuzného kazateľského mikrosociálneho registra, resp. kresťanskokatolíckeho makrosociálneho subregistra (napr. lexémy a spojenia *požehnanie, hriech, ťažký hriech, pokoj, neodpustenie, sviatostný život, osobná modlitba, požehnávať osobu*). Výrazný je však vplyv iných, nepríbuzných komunikačných registrov (ďalej KR), konkrétne ide o:

- a) lexiku psychologického KR: *smútky, strachy, hnevy, vôľa, pamäť, závislosť, nepokoj, desivé sny, rany duše, vytvárať blok...*
- b) lexiku medicínskeho KR: *zranenie, rany, homeopatiká, potrat, umelé prerušenie tehotenstva, uzdravenie, byť zle od niečoho...*
- c) lexiku vojenského KR: *duchovný boj, vonkajší nepriateľ, vnútorný nepriateľ, poraziť diabla, víťazný tím, taktika zlého ducha, stratégie diabla, légie zlých duchov...*
- d) lexiku politického KR: *moc, autorita, protesty...*

M. Ološtiak (2010, 2011) sa v súvislosti s registrovou motiváciou lexikálnych jednotiek zmieňuje i o relačnosti registrovej motivácie, ktorej aspektom je motivačná kooperácia. Tá sa prejavuje prítomnosťou viacerých motivačných typov v jednej lexii. V rámci analýzy komunikátov exorcistov sa najvýraznejšie prejavili tieto motivačné kooperácie:

- a) registrová + paradigmatická motivácia: *zlo – dobro, zlé – dobré myšlienky, zlé – dobré slová, žehnať, požehnať – prekliat, preklínať, byť zle – dobre od niečoho, zlá – dobrá sila, vonkajší – vnútorný nepriateľ, vonkajší – vnútorný človek;*
- b) registrová + slovotvorná motivácia: *dobro, dobre, dobrota, dobroprajnosť; zle, zlo, zloba, zlosť;*
- c) registrová + sémantická + syntaktická motivácia: *pamäť duše, negatívna pamäť, duchovné srdce, duchovný orgán, oko duše;*
- d) registrová + morfológická motivácia: *zlé, Zlý;*
- e) registrová + onymická motivácia: *Zlý, Satan.*

Záver

Štúdiá, ktorú uzatvárame, je ďalším príspevkom k poznaniu dosiaľ málo známej náboženskej komunikácie slovenskej proveniencie a súčasne „pilotnou sondou“ do problematiky exorcizmov a ich reflektovania jazykom súčasných slovenských kazateľov exorcistov. Tento „jazyk exorcistov“ sme sa pokúsili interpretovať

¹⁹ K pojmu porov. Ološtiak, 2010.

prostredníctvom konceptu komunikačného registra, čo predstavuje nóvum, keďže v slovenskej lingvistike sa tento koncept doteraz uplatnil iba v rámci rôznych profánnych komunikačných sfér a náboženská sféra bola až doposiaľ reflektovaná len cez prizmu štrukturalistického funkčného štýlu, príp. v ostatnom čase ešte cez prizmu diskurzu (Petriková, 2019). Na teoretickej rovine sme dospeli k zisteniu, že koncept registra je funkčný aj v prípade náboženskej komunikácie a že ju výrazne sprehľadňuje a systemizuje. Praktická časť štúdie mohla ponúknuť len čiastkové a skôr enumeratívne výsledky analýzy konkrétnych hovorených monologických komunikátov piatich slovenských exorcistov, ktoré sa (aj) z lingvistického hľadiska javia ako také pestré a hlboké, že by sa žiadalo vyhradiť im priestor v osobitných štúdiách. Našou ambíciou však bolo predovšetkým zachytiť červenú niť týchto komunikátov a vymedziť aspoň niektoré znaky potenciálneho exorcistického komunikačného subregistra. Popri ústrednej tematickej orientácii na pól *infernum*, od ktorej sa odvíja prevaha referenčných prostriedkov s negatívnou sémantikou, ako aj negatívnych axiologických lexém, popri kompozičných osobitostiach v zmysle implementácie špecifických realistických naratív a reprodukcie exorcistických dialógov a popri dvoch výrazných tendenciách (*senzačnosť* a *interiorizácia*) v spracúvaní daných exorcistických tém, ktoré sú do určitej miery v napätí, manifestujú sa rozmanitými jazykovými prostriedkami, sme ako jeden z najrelevantnejších dokladov existencie osobitného exorcistického subregistra zaznamenali súbor registrovo motivovaných lexém, do ktorého markantne zasahuje motivačná kooperácia aj registrová polymotivácia.

Literatúra

- AMORTH, Gabriele: Exorcista vypráví. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství 2000. 141 s.
- AMORTH, Gabriele: Exorcisté a psychiatri. Kostelní Vydří: Karmelitánske nakladatelství 2006. 254 s.
- AMORTH, Gabriele: Posledný exorcista. Bratislava: Don Bosco 2012. 242 s.
- Biblia. Sväté písmo Starého a Nového zákona. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2012.
- BIELEKOVÁ, Katarína: Homília ako žáner a text. Prešov: Akcent print 2016. 168 s.
- BODNÁROVÁ, Martina: Adjektíva v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku. In: Slovenská reč, 2014, roč. 79, č. 5 – 6, s. 304 – 319.
- BODNÁROVÁ, Martina: Lexéma čas v kontextoch náboženskej komunikácie. In: Jazyk a kultúra, 2015, roč. 6, č. 23 – 24, s. 175 – 181.
- BODNÁROVÁ, Martina: Lá(s)ková komunikácia o láske. Individuálny štýl kazateľa Pavla Hudáka. In: 10. medzinárodná vedecká konferencia o komunikácii: Komunikácia v odborných reflexiách. Banská Bystrica 12. – 13. 9. 2018. (v tlači)
- BODNÁROVÁ, Martina: Mediálnosť v habite kontemplujúca. Lingvistická analýza individuálneho štýlu kazateľa brata Filipa. In: Jazyk a kultúra, 2019a, roč. 10, č. 37 – 38, s. 1 – 11.
- BODNÁROVÁ, Martina: Personálna deíxa v individuálnom štýle kazateľa Rast'a Dvorového. In: Varia XXVI. 2019b (v tlači)
- BODNÁROVÁ, Martina: Svedectvo ako žáner náboženskej komunikácie vo svetle sociálnej a personálnej deíxy. Prešov: FF PU 2019c. 198 s.

- BRESTOVIČOVÁ, Alexandra: Dobrý, malý, pekný, šikovný. (K adjektívnej lexike v reči matiek orientovanej na dieťa v raných štádiách vývinu). In: *Jazyk a kultúra*, 2012, roč. 3, č. 11, nepaginované.
- DEGRO, Imrich: Ničivá sila okultizmu. Košice: Zachej.sk 2017. 118 s.
- FRANTIŠEK: *Evangelii gaudium*. Trnava: Spolok svätého Vojtecha 2014.
- GAJDA, Stanislav – SOBECZKO, Helmut Jan: *Człowiek – dzieło – sacrum*. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej 1998. 556 s.
- GAVENDA, Marián: Duchovná skúsenosť a možnosti jej komunikácie. In: *Otázky žurnalistiky*, 2014, roč. 57, č. 3 – 4, s. 71 – 84.
- HABURAJ, Tomáš: *Zakázané svedectvo*. Sečovce: Pastel 2017. 81 s.
- HABURAJ, Tomáš: *Teba nenávidím*. Sečovce: Pastel 2018. 112 s.
- HARPÁŇ, Michal: *Teória literatúry*. Bratislava: Tigr 2004. 283 s.
- HAVLÍK, Martin: Kategorizační práce v kázáních. In: *Oratio et Ratio*. Eds. S. Čmejrková – I. Svobodová. Praha: Ústav pro jazyk český AV ČR 2005a, s. 99 – 113.
- HAVLÍK, Martin: Ke stylu kázání. In: *Jazykovědné aktuality*, roč. XLII, 2005b, s. 18 – 31.
- HAVLÍK, Martin: Diskurzní praktiky křesťanských kazatelů při konstituování standardního relačního páru „my“ – „oni“. In: *Slovo a slovesnost*, roč. 70, č. 2, 2009, s. 83 – 99.
- HYBAČKOVÁ, Beáta: Exorcista. In: *Život*, roč. 23, č. 22, 23. 5. 2007.
- IVANOVÁ, Martina: Subkategorie funkčno-sémantické kategorie modálnosti: nutnosť (necesaritativnosť) a možnosť (posibilita). In: *Aspektuálnosť a modálnosť v slovenčine*. Ed. M. Ivanová. Prešov: FF PU 2009, s. 171 – 193. Dostupný na: <http://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Ivanova1>
- Katechizmus Katolíckej cirkvi. Trnava: Spolok svätého Vojtecha, 1998. 918 s.
- KRÁČOVÁ, Ľuba: *Politika, náboženstvo, rodina ako sociálne inštitúcie*. 2. preprac. a dopl. vyd. Košice: UPJŠ, Fakulta verejnej správy 2009. 256 s.
- Krátky slovník slovenského jazyka. 4. dopl. a upr. vyd. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková – M. Považaj. Bratislava: Veda 2003. 988 s. Dostupný na: <http://slovníky.korpus.sk/>
- LAKOFF, George – JOHNSON, Mark: *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host 2002. 280 s.
- MALÁRČIKOVÁ, Andrea: *Morfológia homílie*. Prešov: FF PU 2015. Diplomová práca.
- MARETTA, Jozef: *Odpoveď Cirkvi na fenomén Zlého vo svete*. Prešov: EriV 2012. 260 s.
- MARETTA, Jozef: *Sme vo víťaznom tíme*. Prešov: EriV 2017. 112 s.
- MISTRÍK, Jozef: *Štylistika*. 3., uprav. vyd. Bratislava: SPN 1997. 600 s.
- MLACEK, Jozef: *Štylistické otázky náboženskej komunikácie*. Ružomberok: Verbum 2012. 177 s.
- Nový encyklopedický slovník češtiny. Eds. P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová. Brno: Masarykova univerzita, 2012 – 2018. Dostupný na: <https://www.czechency.org/index.html>
- OLOŠTIAK, Martin: Registrová motivácia lexikálnych jednotiek (o vzťahu medzi pojmami lexikálna zásoba, register, sociolekt). In: *Jazykovedný časopis*, 2010, roč. 61, č. 1, s. 31 – 42.
- OLOŠTIAK, Martin: *Aspekty teórie lexikálnej motivácie*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 2011. 339 s.
- PAVOL VI.: *Ad gentes*. Dekrét o misijnej činnosti Cirkvi. Rím: 1965. Dostupný na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/druhy-vatikansky-koncil/c/ad-gentes>
- PAVOL VI.: *Evangelii nuntiandi*. Apoštolská exhortácia. Rím: 1975. Dostupný na: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/evangelii-nuntiandi>
- PETRIKOVÁ, Anna: *Náboženský diskurz. Rečové stratégie a taktiky v homíliách*. Prešov: Filozofická fakulta 2019. 230 s.
- SAICOVÁ-ŘÍMALOVÁ, Lucie: *Představová schémata a popis jazyka (schéma cesty v češtině)*. In: *Jazykovědné aktuality*, 2009, roč. 46, s. 12 – 20.
- SLANČOVÁ, Daniela: *Reč autority a lásky. Reč učitelky materské školy orientovaná na dieťa – opis registra*. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity 1999. 278 s.
- SLANČOVÁ, Daniela: *Štýl v jazykovej interakcii a jeho druhy*. In: *Slovo o slove*. Eds. Ľ. Sičáková – Ľ. Liptáková – B. Hlebová. Prešov: Katedra komunikačnej a literárnej výchovy PF PU 2007, s. 118 – 126.

- SLANČOVÁ, Daniela: Športová lingvistika a jazyk mediálneho športu. In: *Médiá a text 6*. Zborník príspevkov: I. časť. Eds. E. Peknušiaková – V. Smoláková. Prešov: Prešovská univerzita 2017, s. 79 – 86. Dostupný na: <https://www.pulib.sk/web/kniznica/elpub/dokument/Peknušiakova2/subor/Slancova.pdf>
- SLANČOVÁ, Daniela – GHILLÁNYOVÁ, Gabriela: Sociolektová lexika v leteckom komunikačnom registri. In: *Jazyk v komunikácii: medzinárodný zborník venovaný Jánovi Bosákovi*. Ed. S. Mislovíčová. Bratislava: Veda 2004, s. 63 – 75.
- SLANČOVÁ, Daniela – SLANČOVÁ, Terézia: Reč pohybu, autority a súdržnosti. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta športu 2014. 282 s.
- SLANČOVÁ, Daniela – ZAJACOVÁ, Stanislava: Komunikačný register ako prostriedok verbálnej socializácie dieťaťa. In: *Jazyk a komunikácia v súvislostiach II: zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie 6. – 7. 9. 2007 na Katedre slovenského jazyka Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave*. Ed. O. Orgoňová. Bratislava: FF UK 2007, s. 153 – 163.
- Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- SPIRAGO, Franz: *Diabol a jeho pôsobenie*. Košice: Zachej.sk 2017. 200 s.
- UHRINOVÁ, Mária: *Individuálny štýl kazateľa Maroša Kuffu*. Prešov: FF PU 2019. Diplomová práca.
- VAIASUSO, Francesco – RODARI, Paolo: *Posadnutý diablom*. Bratislava: Don Bosco 2014. 292 s.
- ZDUNKIEWICZ-JEDYNAK, Dorota: Ewangelizacja – nowa w wyrazie. Miejsce języka egzystencjalnego we współczesnych nowych gatunkach religijnych. In: *Przegląd humanistyczny*, 2007, č. 1, s. 173 – 180.

Internetové zdroje

- https://www.youtube.com/results?search_query=%C4%B8uboslav+petri%C4%8Dko
- https://www.youtube.com/results?search_query=jozef+maretta
- https://www.youtube.com/results?search_query=leopold+jablonsk%C3%BD
- https://www.youtube.com/results?search_query=mat%C3%BA%C5%A1+marcin+exorcista
- https://www.youtube.com/results?search_query=imrich+degro

HISTORICKÝ KORPUS SLOVENČINY

*Radovan Garabík**Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

GARABÍK, Radovan: Corpus of Historical Slovak. *Slovak Language*, 2019, Vol. 84, No 3, pp. 307 – 317.

Abstract: The article presents the structure of the Corpus of Historical Slovak – a diachronic corpus of written Slovak texts predating language standardization attempts (texts from the 15th to the 18th century). The content of the corpus is based predominantly on existing published transcribed manuscripts, in this sense it is an opportunistic corpus, aiming to collect primarily existing texts; but we also collect and transcribe some documents directly, in order to improve the chronological balance of the corpus. The corpus aims for historical accuracy captured orthography-wise, but given existing standards in transcribing historical Slovak, this was not always possible with complete accuracy.

Keywords: corpus, diachronic, history, Slovak language

ÚVOD

Historický korpus slovenčiny je diachrónnym korpusom písanej slovenčiny predpisovného obdobia, t. j. obsahuje texty zhruba medzi 15. a 18. storočím. Tento článok opisuje koncepciu korpusu, jeho anotáciu, štruktúru a používanie (pri ktorom sa predpokladá základná orientácia v používaní korpusového manažéra NoSketch Engine (Rychlý 2007)). Článok sa úmyselne nevenuje metodike výberu textov ani spracovaniu konkrétnych textov, podobne sa nesnaží opísať zdroje vstupujúce do korpusu (ich podrobná historická a jazyková analýza je v konkrétnych prípadoch spracovaná v literatúre uvedenej v *Bibliografii zdrojov textov v korpuse* na konci tohto článku).

Na úvod v kontexte okolitých slovanských jazykov spomenieme niektoré významné diachrónne korpusy, ktoré čiastočne slúžili ako ponaučenie pri návrhu a ďalšom rozvoji historického korpusu slovenčiny. Korpus slovenčiny bol pritom na jednej strane obmedzený limitovanými možnosťami a zdrojmi, čo sa prejavilo na pragmatickom spracovaní textov, ktoré už boli prevažne transliterované a vydané, alebo priamo dostupné v elektronickej podobe. Na druhej strane sa autori korpusu neorientovali na samostatný vedecký výskum v oblasti historickej lingvistiky, ale skôr na spracovanie existujúcich materiálov. Napríklad veľmi kvalitne teoreticky spracova-

ný pojem *hyperlemy* v českom historickom korpuse (Kučera 2007) je bezproblémovo aplikovateľný aj na slovenčinu, avšak jeho uvedenie do praxe v českom korpuse je problematické a v slovenskom prostredí by bolo prakticky nemožné, vzhľadom na veľké požiadavky na manuálnu anotáciu. Slovinský korpus je zaujímavý existenciou ručne označovaného podkorpusu, ktorý je možné použiť na tréning nástrojov na automatické spracovanie jazyka (Scherrer, Erjavec 2013). Návrh a tvorba takéhoto manuálne anotovaného korpusu by bola možná aj v slovenskom prostredí, avšak ako samostatný projekt. Rozsah poľských diachrónnych korpusov zase ťaží z väčšieho množstva textov v historickom období a zo štandardizovanejšej ortografie. V ďalšom texte sa pod transliteráciou rozumie prepis pôvodných textov so zachovaním ortografických vlastností a charakteru pôvodného zápisu nahradením pôvodných písmen písmenami cieľovej abecedy (hoci nie nevyhnutne reverzibilným; napríklad dlhé *f* môže byť transkribované písmenom *s*, keďže býva považované iba za typografický variant toho istého písmena); naproti tomu transkripcia je prepis podľa zásad cieľového pravopisu (môžu sa však pritom zachovať niektoré vlastnosti pôvodného pravopisu).

Diachrónny korpus češtiny

Diachrónny korpus Ústavu Českého národního korpusu *Diakorp*, aktuálne vo verzii 6 (Kučera, Řehořková, Stluka 2015), obsahuje okolo 4.1 milióna tokenov. V korpuse sú texty od 14. storočia po začiatok dvadsiateho storočia, ktoré sú transkribované podľa zásad moderného českého pravopisu (s výnimkami), nie transliterované. Korpus nie je lematizovaný ani morfológicky označovaný; verejnosti je prístupný¹ prostredníctvom korpusového manažéra *Kontext*.

Diachrónne korpusy poľštiny

V poľskom korpusovolingvistickom prostredí je oblasť diachrónnej korpusovej lingvistiky a diachrónnych korpusov živá a dynamická. Urobiť úplný a detailný zoznam prístupných korpusov by bolo nad rámec tohto článku, preto uvádzame len niekoľko z nich:

- Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich XVII i XVIII w. vznikol v Instytucie Języka Polskiego PAN² v Pracowni historii języka polskiego XVII i XVIII wieku³ v spolupráci s Zespołem Inżynierii Lingwistycznej w Instytucie Podstaw Informatyki PAN⁴. Korpus (Adamiec, 2015), obsahuje texty v dvoch ortografických rovinách – transliterácii aj transkripcii, s automatickou lematizáciou

¹ <https://korpus.cz>

² Instytut polského języka Pol'skej akademie wiedz

³ Oddelenie histórie poľského jazyka XVII a XVIII storočia

⁴ Skupina lingvistického inžinierstva v Inštitúte základov informatiky Pol'skej akademie wiedz

a morfosyntaktickým značkováním. Korpus je dostupný⁵ prostredníctvom vlastného korpusového manažéra MTAS (používajúceho jazyk CQL). Veľkosť korpusu je 12 miliónov tokenov.

- Korpus tekstów staropolskich Instytutu języka polskiego PAN (korpus nemá žiadnu súvislosť s predchádzajúcim napriek rovnakému pracovisku) obsahuje texty (starej) poľštiny do roku 1500 a je pomerne nezvykle prístupný⁶ v podobe súborov v PDF alebo XML formáte s možnosťou ich stiahnutia, texty nie sú spracované v korpusovom manažéri. Transkribované sú do podoby moderného poľského pravopisu (s výnimkami) s malým množstvom interlineárnych orto-grafických značiek. Veľkosť korpusu je 620-tisíc tokenov.
- *ChronoPress* je korpus fragmentov novinových textov z rokov 1945 – 1954, prístupný⁷ prostredníctvom vlastného rovnomenného korpusového manažéra. Texty boli starostlivo vybrané tak, aby vytvorili reprezentatívny korpus s rovnomerným pokrytím jazyka danej doby.

Diachrónne korpusy slovinčiny

Slovinský korpus *IMP* (Erjavec 2012) je založený na digitálnej knižnici starej slovinčiny od 16. storočia do roku 1918, s prevažnou väčšinou textov z druhej polovice 19. storočia. Veľkosť korpusu je 17.7 milióna tokenov, je založený na transliterácii, pričom obsahuje aj normalizovaný tvar slova (podľa moderného pravopisu). Korpus je lematizovaný a morfológicky v súlade so slovinskou korpusovou tradíciou obsahuje dve bijektívne množiny morfosyntaktických značiek: založené na slovinských gramatických termínoch a na anglických gramatických termínoch. Základom automatickej anotácie tohto korpusu je manuálne anotovaný reprezentatívny referenčný korpus *goo300k* (Erjavec 2015) s veľkosťou 358-tisíc tokenov. Všetky tieto zdroje sú prístupné prostredníctvom korpusového manažéra NoSketch Engine, ale, čo je pomerne neobvyklé, všetky dáta sú priamo stiahnuteľné.

Diachrónne korpusy slovenčiny

Dva slovenské korpusy, dostupné v rámci prístupu k Slovenskému národnému korpusu prostredníctvom korpusového manažéra NoSketch Engine, konceptuálne vychádzajú z hlavného korpusu Slovenského národného korpusu (*prim*-*), a vzhľadom na jazyk sa nedajú považovať za diachrónne korpusy (ale za prekladové korpusy do „súčasnej“ slovenčiny). Napriek tomu korpusy nie sú lematizované ani morfológicky označované.

⁵ <https://korba.edu.pl>

⁶ <https://ijp.pan.pl/publikacje-i-materialy/zasoby/korpus-tekstow-staropolskich/>

⁷ <http://chronopress.clarin-pl.eu/>

Korpus⁸ textov z r. 864 – 1843 vychádza zo Zlatého fondu denníka SME⁹ a obsahuje texty preložené alebo prepísané do súčasnej slovenčiny (v čase vydania), často s archaickým nádychom. Veľkosť korpusu je 2.11 milióna tokenov.

Rovnako aj korpus¹⁰ textov z r. 1843 – 1954 vychádza zo Zlatého fondu denníka SME a obsahuje texty preložené alebo prepísané do súčasnej slovenčiny (v čase vydania), často s archaickým nádychom. Veľkosť korpusu je 24 miliónov tokenov.

1. O HISTORICKOM KORPUSE SLOVENČINY

Historický korpus slovenčiny¹¹ obsahuje jazyk predpisovného obdobia, t. j. texty zhruba medzi 15. a 18. storočím. Korpus je koncipovaný ako oportunistický, založený (z pragmatických príčin) na už existujúcich, spracovaných prepisoch textov; napriek tomu sme pristúpili v niektorých ojedinelých prípadoch k priamemu prepisovaniu rukopisných zdrojov, na doplnenie korpusu a na zachytenie významných a známych historických zdrojov (napríklad bol prepísaný list zbojníkov mestu Bardejov z r. 1493).

Predzvest'ou korpusu bolo už spracovanie Bernolákovho *Slowára Slowenského Česko-Latínsko-Ňemecko-Uherského seu Lexici Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum* (Garabík, Kajanová 2012) pre počítačové slovníkové spracovanie; niektoré praktiky a skúsenosti získané pri digitalizácii tohto diela boli potom využité pri spracovaní opísaného historického korpusu. Spracovanie zdrojov tvoriacich verziu 1.0 historického korpusu slovenčiny je opísané v Garabík – Kajanová, 2015.

Aktuálna sprístupnená (k času písania tohto článku) verzia korpusu *hist-4.0* má rozsah 917 586 tokenov. Novšia, zatiaľ nesprístupnená verzia 4.1 bola vytvorená 28. 11. 2016, opravuje drobné chyby v anotácii, odstraňuje duplicity v niektorých textoch a má rozsah 915 097 tokenov. Korpus si rozhodne nekladie za cieľ byť reprezentatívnym pre slovenčinu určitého časového obdobia, ani nechce slúžiť ako autoritatívna databáza písaných slovenských textov predpisovného obdobia, ale môže slúžiť ako referenčný korpus zachytávajúci hlavne ortografický vývoj slovenčiny predpisovného obdobia a ako odrazový mostík pre diachronický výskum gramatických a lexikálnych vlastností historickej slovenčiny.

Chronologicky prvé dokumenty v korpuse sú z roku 1451 (*Žilinská právna kniha*) a posledné z roku 1795. Okrem toho je v korpuse niekoľko dokumentov z rokov 14xx a z 17xx (určených len s presnosťou na storočie), takže teoreticky sa v ňom môžu nachádzať aj staršie či trochu novšie texty.

⁸ <https://korpus.sk/old1.html>

⁹ <https://zlatyfond.sme.sk/>

¹⁰ <https://korpus.sk/old2.html>

¹¹ V skutočnosti to nie je celkom správny názov, keďže tu nejde o korpus slovenčiny, ktorý je historický, ale o korpus historického slovenského jazyka.

2. ŠTRUKTÚRA KORPUSU

2.1. Ukladanie dát

Adresárová štruktúra je v hrubých črtách inšpirovaná „najlepšími praktikami“ opísanými v štúdiu R. Garabíka (2004). Dôraz bol kladený hlavne na prehľadnosť a jednoduchosť zapisovania nových dokumentov a editovania ich metadát, nie na možnosť efektívneho kolaboratívneho editovania veľkého množstva rôznorodých súborov, keďže vzhľadom na rozsah korpusu sa takéto kolaboratívne editovanie nepredpokladalo.

Texty sú v korpuse ukladané v tzv. *archive*, tvorenom jedným adresárom. Každá jedna položka v *archive* môže byť tvorená viacerými fyzickými súbormi a viacerými logickými položkami (nazývanými pre naše účely „dokumentmi“); korešpondencia medzi nimi nemusí byť koncepčne bijektívna, avšak pre prehľadnosť sme sa snažili, aby mapovanie medzi nimi bolo najviac 1:M (t. j. jednému fyzickému súboru v *archive* zodpovedá jeden alebo viac dokumentov).

2.2. Anotácia metadát

Pri anotácii metadát sme sa značne odchýlili od postupov zaužívaných pri anotácii iných (primárne väčších a súčasnejších) korpusov. Dôvodom boli čisto pragmatické okolnosti, preferujúce neoddeliteľnosť textu dokumentu a k nemu prislúchajúcich metadát. Menšia veľkosť súborov a menší podiel automatizácie (oproti „bežným“ korpusom) tiež napomohli tento prístup.

Metadáta sme ukladali na začiatok každého dokumentu (to znamená, že v prípade viacerých dokumentov v rámci jedného súboru sú metadáta súčasne oddeľovačom dokumentov), kvôli uľahčeniu ďalšieho spracovávanía sme každý riadok metadát uviedli znakom @ (U+0040 COMMERCIAL AT) (ktorý sa v historických textoch nevyskytuje). V prípade zápisu iba niektorých položiek v dokumentoch v rámci jedného súboru sa hodnoty nezapísaných položiek chápu ako identické s predchádzajúcimi dokumentmi – tento spôsob veľmi uľahčil anotáciu, keďže jednotná anotácia zdroja mohla byť zapísaná na začiatku súboru a k dokumentom sa zapisovali len zmenené hodnoty anotácie. Metadáta sú zapísané v jednoduchom formáte *klúč: hodnota*, kde *klúč* patrí do fixnej množiny a *hodnota* je v niektorých prípadoch presne formalizovaná. Metadáta sú od vlastného textu oddelené prázdny riadkom. Ide o spôsob, ktorý dokážu bez väčšej prípravy používať aj anotátori bez skúseností s tvorbou textových korpusov.

V anotácii dokumentov boli použité tieto kľúče:

- *nr* – jednoznačný identifikátor dokumentu v rámci jednej položky v *archive*, krátky reťazec zložený z alfanumerických ASCII znakov, obvykle mnemotechnická skratka názvu spracovávaného zdroja alebo poradové číslo dokumentu, ak sa zdroj skladá z viacerých dokumentov;

- *place* – geografické miesto, v ktorom dokument vznikol (obvykle názov mesta). Uvádza sa súčasný názov alebo historický názov, ak bol takto uvedený v pôvodnom dokumente;
- *date* – dátum vzniku dokumentu vo formáte ISO 8601; formálne sme stanovili, že dátumy zapisujeme v proleptickom gregoriánskom letopočte;
- *name* – výstižný, informatívny názov dokumentu, môže byť buď v originálnom jazyku (ak existuje v pôvodnom zdroji), t. j. v historickej slovenčine alebo často aj v latinčine, alebo môže byť tvorený popisom v modernej slovenčine;
- *orig* – pôvodný zdroj dokumentu, obvykle názov archívu, zbierky, fondu, knižnice;
- *comment* – prípadný komentár relevantný k danému dokumentu, často upresňujúci bibliografické zdroje alebo spôsob nadobudnutia či vzniku dokumentu.

Príklad anotácie dokumentu v archíve:

@nr: 2.
 @place: Cífer
 @date: 1599
 @name: Zápis ciferského richtára o nactiutrhání Šimona Mestera.
 @orig: Fond Magistrátu mesta Trnavy - Acta iuridica, 1551-1643,
 1599-01-08, kartón č. 1, bez sign.
 @comment:

2.3. Spracovanie textov

Pri prepisoch textov sme sa snažili o čo najvernejšie zachovanie ortografických vlastností, pričom prednosť dostal sémantický charakter znakov pred ortografickým, avšak vždy v rámci konkrétnej ortografickej sústavy. Konkrétne ide o zachovanie grafém *g, j, w* reprezentujúcich fonémy /j/, /i:/, /v/.

Tabuľky boli zachytené v čistej textovej podobe so stĺpcami oddelenými znakom tabulátora (U+0009) a potom boli spracovávané ako lineárny text.

Z pragmatických dôvodov sme znak ◡ (U+203F UNDERTIE) zapisovali ako _ (U+005F LOW LINE) a zaviedli sme konvenciu pre zápis ľubovoľných Unicode znakov z BMP v tvare «U+NNNN+» a znakov z ostatných rovín v podobe «U+NNNNN+». Texty sú ukladané v NFKC normalizácii, pričom znak ť (U+017F LATIN SMALL LETTER LONG S) sa už priamo v zdrojových textoch prepisoval znakom s (U+0073 LATIN SMALL LETTER S).

Počas anotácie dokumentov sme v textoch vyznačili cudzojazyčné úseky (aj na úrovni slov, ak slovo nebolo v poslovenčenom tvare použité ako súčasť textu), štruktúrnou značkou <langXXX>, kde XXX je trojpísmenový kód jazyka podľa normy ISO639-2. Celkovo sa v korpuse nachádza 221 takýchto slov alebo fráz, všetky výlučne v latinčine.

2.4. Spracovanie a prezentácia metadát

Pri tvorbe korpusu sa kládol veľký dôraz na intuitívnosť používania metadát a vyhľadávania podľa nich. Preto boli pri tvorbe anotačných metadát korpusu pôvodné metadáta skonvertované do inej podoby, lepšie vyhovujúcej potrebám používateľov korpusu.

Kľúče *name*, *date* a *place* zostávajú nezmenené, kľúč *orig* je premenovaný na *source*. Do hodnoty kľúča *comment* boli v niektorých prípadoch doplnené informácie užitočné pre používateľa, napríklad čísla strán v *Žilinskej právnej knihe* podľa publikácie R. Kuchara (2009). Anotálny kľúč *id* bol skonštruovaný nasledujúcim spôsobom:

- prvé dva alebo štyri znaky sú skopírované z položky *date*, zodpovedajú teda roku vzniku textu, prípadne storočia-1 (ak nie je rok presne známy)¹², tento reťazec je zarovnaný sprava znakmi x na celkovú dĺžku štyroch znakov (takže sa buď rovná roku, alebo má tvar „1Nxx“, kde 1N je storočie-1);
- nasleduje znak - (U+002D HYPHEN-MINUS);
- nasleduje mnemotechnická skratka zdroja alebo súboru zdrojov (napr. ZA – *Žilinská právna kniha*, WU – *Weselé Učinky, a Rečej* (J. I. Bajza), UR – *Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku*, LGS – *Vocabula latina-germanica-sclavonica* atď.); z historických dôvodov je táto časť prázdna pri dokumentoch z *Prameňov k dejinám slovenčiny*;
- nasleduje identifikátor dokumentu v rámci jedného zdroja, typicky poradové číslo (v prípade dokumentov z *Prameňov k dejinám slovenčiny* je posledným znakom tejto skratky bodka).

Príklady identifikátorov sú: 1665-UR, 1688-UR, 17xx-128., 1661-26., 16xx-LGS, 15xx-IK, 1795-WU, 1786-J2, 1786-J2M, 1779-SM, 1755-WS2, 1755-WS.

V štandardnom nastavení korpusového manažéra sa tento identifikátor zobrazuje v konkordancii ako referencia, je preto dôležité, aby prinášal čo najrelevantnejšie informácie a nebol zbytočne dlhý. Zobrazenie časového údajja je na začiatku identifikátora je v takomto type korpusu veľmi dôležité, preto figuruje na takomto prominentnom mieste a umožňuje jediným pohľadom ohodnotiť výsledky vyhľadávania v konkordancii s ohľadom na ich diachrónnosť.

¹² V ďalšom texte a v prílohách budeme na zjednodušenie odteraz používať termín „storočie“ na označenie úseku rokov začínajúcich rokom deliteľným 100 a končiacim rokom, ktorý má po delení 100 zvyšok 99. Pod termínom „storočie-1“ budeme rozumieť číslo zodpovedajúce celočíselnému deleniu roka číslom 100. Podobne pod termínom „dekáda“ budeme rozumieť označenie úseku rokov začínajúcich sa rokom deliteľným 10 a končiacich sa rokom, ktorý má po delení 10 zvyšok 9.

1596-84.	Trych Slyaczow Jano Beniacz , na ten pak czas byl rycht
1751-124.	- do . Keby wczulagsy snasny a wodnatedelny czas dopustil
1697-127.	obyčegnye cech držj , a kdiž / by czas zuplna s
1751-124.	/ staro_lincsanskem chotary chodycze , kdis by sculegsy czas dopustil
1600-92.	Prisol , Mihulec Michal , na / ten czas prisaznj
1751-124.	na / wozoch precz odwezty chtely , ten czas z / mesk
1615-8.	totizto pana Baltazara Kosselu , na / ten czas ffoyta , i
1473-ZA	seti , kterež zustane na poli mimo swuy czas . Gestli l
1615-8.	tech peniez , ktere na / ten (czas / pred)
1751-124.	modrdofszku lichwu , to diczky pokradome a taky czas sy uhladl
1652-PB	. Sedlak ne po sluncy Gwezdare presweczy Pohorach czas poznawa
1473-ZA	platiti penizmi a strzybrem , kterež w ten czas zgewnie
1463-ZA07	tiemto pysmem , ze g[es]t bilo w geden czas , ze Tho

Obrázok 1: Ukážka vyhľadávania v korpuse. Vidno významnú úlohu referencie v rýchлом orientovaní sa v získanej konkordancii; súčasne sú tu ilustrované niektoré črty zápisu textu (rekonštrukcia slov v hranatých zátvorkách [], oddeľovač slov /, spájanie znakom ◌).

3. VYHĽADÁVANIE A ZLOŽENIE KORPUSU

3.1. Štruktúry a ich atribúty

Korpus je prístupný prostredníctvom korpusového manažéra NoSketch Engine, čo má v niektorých prípadoch vplyv na jeho dizajn a realizáciu. Korpus má hierarchickú štruktúru, na najvyššej úrovni je štruktúra <doc>, ktorá zároveň obsahuje ako atribúty metadáta dokumentu. Táto štruktúra zodpovedá (podľa očakávania) dokumentu v archíve. Hierarchicky priamou podradenou štruktúrou je <p>, zodpovedá odsekom textu (tak, ako sú zapísané alebo rekonštruované v zdrojových textoch – v originálnych textoch často odseky nebývali zaznamenané). Táto štruktúra nemá atribúty. Ďalšou štruktúrou je <s>, zodpovedajúca vetám. Vety boli segmentované heuristickým algoritmom založenom na interpunkcii a kapitalizácii súčasnej slovenčiny, čo zodpovedá úzu používanému v súčasných vydaniach prepisov manuskriptov a historických diel. Poslednou štruktúrou je <g/>. Táto štruktúra nemá otváracie a zatváracie značky, ale vyskytuje sa len na svojej pozícii v texte a indikuje, že medzi predchádzajúcim a nasledujúcim tokenom nebol biely znak.

3.2. Úroveň tokenov

Texty v Historickom korpuse nie sú lematizované ani morfológicky anotované, vyhľadávať sa dá v rovine tvarov slov a CQL s využitím regulárnych výrazov, ktoré do istej miery dokážu zastúpiť lematizáciu.

Tokenizácia textov je založená na maximalistickom princípe, tokenizované je všetko, čo sa dá rozumne tokenizovať. Toto má primárny vplyv na tokenizáciu viac-

slovných elementov spojených spojovníkom/pomlčkou alebo v historických textoch znakom = (U+003D EQUALS SIGN) (ktorý tu má sémantickú platnosť spojovníka). Tieto elementy sú vždy tokenizované na jednotlivé časti, pričom znaky spojovník/pomlčka/rovná sa sú považované za samostatný token. Podobne je aj znak _ (U+005F LOW LINE) tokenizovaný samostatne a je vo výslednom korpuse nahradený znakom $\cup$ (U+203F UNDERTIE) a zápisy Unicode znakov «U+NNNN+» alebo «U+NNNNN+» sú nahradené priamo týmito znakmi.

Rekonštruované vynechané časti slova (alebo sigla) sa uzuálne zapisujú v hranatých zátvorkách; tieto časti ponechávame v rekonštruovanom tvare aj s hranatými zátvorkami ako súčasť tokenu.

V korpusovom manažéri reinterpretujeme atribút *lemma*¹³ a používame ho na zaznamenanie normalizovaného tvaru slova. Normalizácia pozostáva z prevodu na malé písmená a odstránenia hranatých zátvoriek, takže výsledkom je „intuitívny“ tvar slova a pri vyhľadávaní nie je potrebné komplikovať regulárne výrazy možnými výskytmi hranatých zátvoriek.

ZÁVER

Historický korpus slovenčiny môže byť cenným prínosom pre výskumy jazyka v diachrónnom ponímaní. Hoci svojím rozsahom nenahrádza a nemôže nahradiť cieľavedomý a sústredený výskum primárnych zdrojov, jeho prístupnosť a spôsob spracovania môže poslúžiť pri zbežnom overovaní si predstáv o historickom vývoji slovenčiny, hlavne z hľadiska ortografických zmien. Ako perspektívu pre ďalší rozvoj korpusu by sme videli orientáciu na vylepšenie možností vyhľadávania, napríklad čiastočnou normalizáciou ortografie (čo síce nenahrádza lematizáciu či dokonca hyperlematizáciu, ale uľahčuje získavanie konkordancií), a pokračovanie v získavaní historických textov, ktoré už boli publikované v transliterovanej podobe.

Poďakovanie patrí Michaela Majerčíkovej za transliteráciu historických textov, za pridávanie anotácií dokumentov a za opravy a úpravy zdigitalizovaných dokumentov a Márii Šimkovej za myšlienku vytvorenia historického korpusu, administratívne práce s ním spojené a za konzultácie k prepisom a anotáciám textov v korpuse.

Literatúra

- ADAMIEC, Dorota: Kryteria doboru tekstów do „Elektronicznego korpusu tekstów polskich z XVII i XVIII w. (do 1772 r.)“. In: *Prace Filologiczne*, 2015, roč. 67, s. 11 – 20.
- ERJAVEC, Tomaž: The goo300k corpus of historical Slovene. In: *Proceedings of the Eight International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC'12)*. Eds. N. Calzolari – K. Choukri

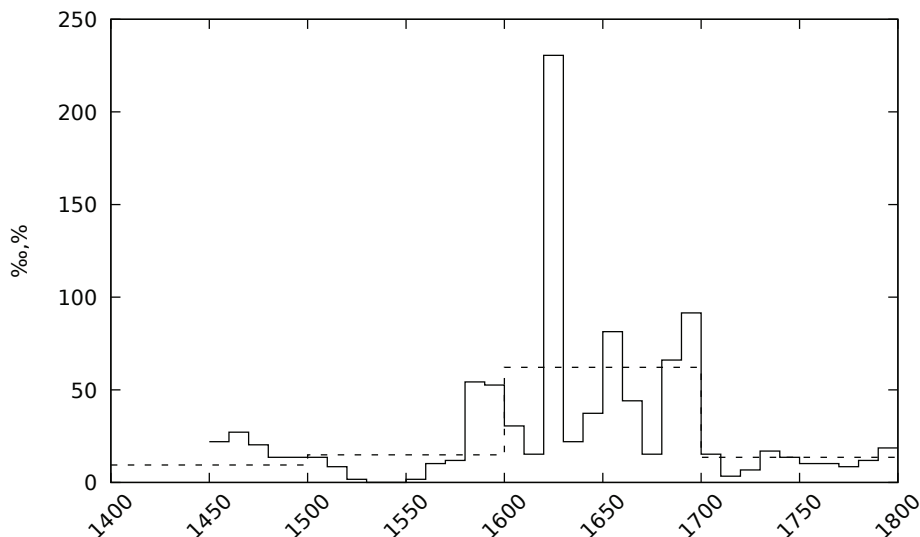
¹³ Atribút by sme mohli nazvať aj iným, vhodnejším názvom. Avšak názov lemma má v NoSketch Engine špeciálne postavenie (je napríklad použitá pri konštrukcii vyhľadávania v Jednoduchom vyhľadávaní), ktoré ho robí vhodným pre používanie pri vyhľadávaní v korpuse.

- T. Declerck – M. U. Doğan – B. Maegaard – J. Mariani – A. Moreno – J. Odijk – S. Piperidis. Istanbul: European Language Resources Association (ELRA) 2012, s. 2257 – 2260.
- ERJAVEC, Tomaž: The IMP historical Slovene language resources. In: *Lang Resources & Evaluation*, 2015, roč. 49, č. 3, s. 753 – 775.
- GARABÍK, Radovan: Štruktúra dát v Slovenskom národnom korpuse a ich vonkajšia anotácia. In: *Slovenčina na začiatku 21. storočia*. Ed. M. Imrichová. Prešov: Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied 2004, s. 164 – 173.
- GARABÍK, Radovan — KAJANOVÁ, Michaela: Problémy a výsledky počítačového spracovania diela «Slowár Slowenski Češko-Latínsko-Ľemecko-Uherskí seu Lexicon Slavicum Bohemico-Latino-Germanico-Ungaricum». In: *Slovo v slovníku. Aspekty lexikálnej sémantiky – gramatika – štylistika (pragmatika)*. Eds. K. Buzássyová – B. Chocholová – N. Janočková. Bratislava: Veda 2012, s. 294 – 300.
- GARABÍK, Radovan — KAJANOVÁ, Michaela: Digitalizácia a anotácia Prameňov k dejinám slovenčiny. In: *Jazykovedné štúdie XXXII. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Eds. K. Balleková – G. Mücsková – Ľ. Králik. Bratislava: Veda 2015, s. 577 – 583.
- ISO 639-2:1998: Codes for the representation of names of languages–Part 2: Alpha-3 code.
- ISO 8601:2004: Data elements and interchange formats – Information interchange – Representation of dates and times.
- ISO/IEC 10646:2017: Information technology – Universal Coded Character Set (UCS).
- KUČERA, Karel: Hyperlemma: A Concept Emerging from Lemmatizing Diachronic Corpora. In: *Computer Treatment of Slavic and East European Languages*. Eds. J. Levická – R. Garabík. Bratislava: Tribun 2007, s. 121 – 125.
- KUČERA, Karel – Řehořková, Anna – STLUKA, Martin: DIAKORP: Diachronní korpus, verze 6 z 18. 12. 2015. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha 2015. Dostupný na: <http://www.korpus.cz> [cit. 18. 11. 2019].
- RYCHLÝ, Pavel. Manatee/Bonito – A Modular Corpus Manager. In: *1st Workshop on Recent Advances in Slavonic Natural Language Processing*. Brno: Masaryk University 2007, s. 65 – 70.
- SCHERRER, Yves – ERJAVEC, Tomaž: Modernizing historical Slovene words with character-based SMT. In: *Proceedings of the workshop : ACL 2013, The 4th Biennial International Workshop on Balto-Slavic Natural Language Processing*. Stroudsburg: Association for Computational Linguistics 2013, s. 58 – 62.

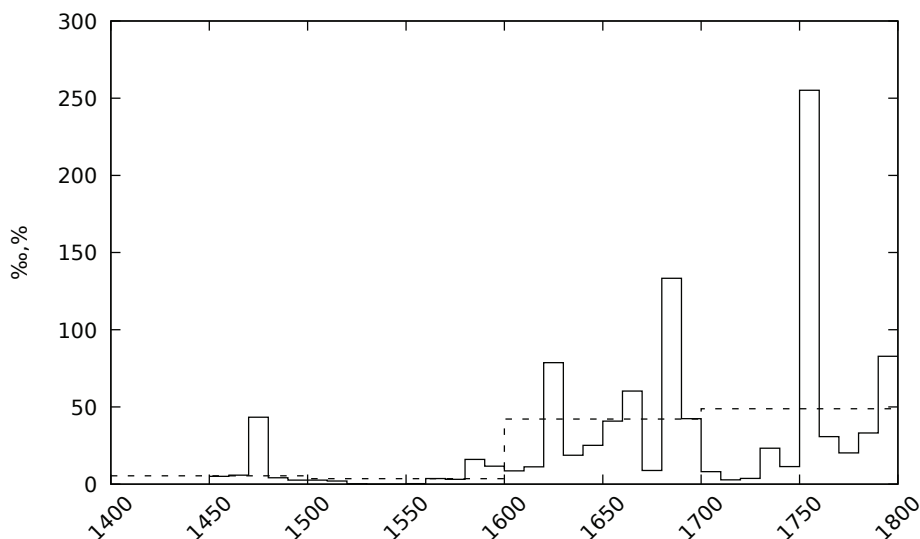
Bibliografia zdrojov textov v korpuse

- KOTULIČ, Izidor: Spišský pozostalostný súpis zo 16. storočia. In: *Jazykovedný časopis*, 1959, roč. 10, č. 1, s. 36 – 67.
- KUCHAR, Rudolf: Žilinská právna kniha. Preklad Magdeburského práva – Zápis právnych úkonov žilinských mešťanov. Bratislava: Veda 2009. 208 s.
- MATZ, S.: Scepussio-Verallaei presbyteri almae dioecesis Scephusiensis carmina. Veršovaný slovníček na konci zbierky. 1779 – 1785. In: *Jazykovedný časopis*, 1958, roč. 9, s. 141 – 142.
- TUNYOGI, Mikuláš: Vocabula latina-germanica-sclavonica. 17. stor. In: *Jazykovedný časopis*, 1958, roč. 9, s. 139 – 140.
- BAJZA, Jozef Ignác: Weselé účinky a řečej. Hač, Trnawa 1795. 364 s.
- BENICKÝ, Peter: Wersse slowenské. Rkp. z r. 1652. 263 s. (UK Bratislava, O 23)
- GAVLOVIČ, Hugolín: Valaská Škola. Ed. G. J. Sabo. Ohio: Slavica Publishers, Inc. 1987. 730 s.
- Pramene k dejinám slovenčiny. Eds. M. Majtán – J. Skladaná. Bratislava: Veda 1992. 397 s.
- Pramene k dejinám slovenčiny 2. Eds. T. Laliková – M. Majtán. Bratislava: Veda 2002. 276 s.
- Pramene k dejinám slovenčiny 3. Eds. R. Kuchar – I. Valentová. Bratislava: Veda 2008. 296 s.
- Urbáre feudálnych panstiev na Slovensku. Zv. 2. Eds. R. Marsina – M. Kušík. Bratislava: Vydavateľstvo SAV 1959. 596 s.
- Výhražný list zbojníkov adresovaný mestu Bardejov. 25. 7. 1493.

Prílohy

Obrázok 2: Počet dokumentov podľa storočia a dekády. Plnou čiarou sú vyznačené dekády, prerušovanou storočia. Na zvislej osi je percento dokumentov v danom storočí a promile dokumentov v danej dekáde (t. j. plochy pod oboma čiarami sú porovnateľné).

Obrázok 3: Počet tokenov podľa storočia a dekády. Plnou čiarou sú vyznačené dekády, prerušovanou storočia. Na zvislej osi je percento tokenov v danom storočí a promile tokenov v danej dekáde (t. j. plochy pod oboma čiarami sú porovnateľné).

ODRAZ ČLOVEKA A KULTÚRY V JAZYKU A V LITERATÚRE

A Reflection of Man and Culture in Language and Literature. Eds. M. Matiová – M. Navrátil. Berlín: Peter Lang 2019. 313 s. ISBN 978-3-631-74550-2.

Mária Rendárová

*Filozofická fakulta Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre
Nitra*

Jazyk predstavuje integrálnu súčasť nášho bytia umožňujúcu interpretáciu fragmentov skutočnosti. Antropocentricky a kultúrne podmienenú realitu možno skúmať nielen ako výrazový prostriedok, ale primárne ako kognitívny a socio-kultúrny fenomén odrážajúci spôsob interpretácie sveta charakteristický pre konkrétne národné spoločenstvo. Hodnotenie sveta a interpretáciu jednotlivých aspektov skutočnosti z aspektu človeka prirodzene badáme aj v literatúre – vo výtvore ľudského ducha, v ktorom sa manifestuje antropocentrická, ako aj kultúrne podmienená skúsenosť autora.

Antropocentrický pohľad na jazyk a literatúru predstavuje dominantnú výskumnú líniu kolektívnej monografie *A Reflection of Man and Culture in Language and Literature*. Publikácia, ktorej editormi sú Mária Matiová a Martin Navrátil z Katedry slovenského jazyka a literatúry Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre, vyšla v roku 2019 v anglickom jazyku vo vydavateľstve Peter Lang v Berlíne. Je koncipovaná vo dvoch častiach orientovaných na výskum vo sfére jazykovedy (a didaktiky jazykov) a literárnej vedy. Z hľadiska rozsahu je publikácia zameraná predovšetkým na lingvistikú, ktorej sa venuje prvá časť s názvom *Linguistics and Foreign Language Didactics/Lingvistika a didaktika cudzích jazykov* (10 kapitol), zatiaľ čo state z oblasti literárnej vedy sú zaradené do časti *Literary Research/Literárny výskum* (5 kapitol). Bohatá tematická rôznorodosť kapitol poukazuje na mnohoaspektovosť základného i aplikovaného jazykovedného a literárnovedného bádania. Publikácia je dielom kolektívu doktorandov a vedeckých pracovníkov, ktorých výskum orientovaný nielen na problematiku slovenského jazyka, ale aj ruského, rumunského, nemeckého a anglického jazyka a literatúry podčiarkuje jej interkultúrny charakter.

Sekciu desiatich jazykovedných statí zaoberajúcich sa skúmaním jazyka v kontextoch otvárajú kapitoly reflektujúce reláciu jazyka, myslenia a kultúry. Načrtnutá výskumná línia predstavuje v súčasnej lingvistike jeden z kľúčových bádateľských prístupov. Obrat v tomto smere predstavuje prelom 20. a 21. storočia, keď sa do centra záujmu filologických štúdií dostáva nielen výskum jednotlivých jazykových

rovín a fungovania jazykových prostriedkov v diskurze, ale predovšetkým komunikujúci človek. V tomto období vzniká rad interdisciplinárnych smerov, ktoré napriek výrazným diferenciami spája záujem o reláciu človek – jazyk.

V súčasnosti v daných intenciách vystupuje do popredia kognitívny prístup k jazyku. Na túto výskumnú líniu nadväzuje kapitola Miriamy Juricovej *Precedent Phenomena in the Mirror of Associations/Precedentné fenomény v zrkadle asociácií*. Autorka sa v nej zaoberá problematikou precedentných fenoménov zrkadliacich sa v asociačných reťazcoch, ktoré sú ukryté v podvedomí každého z nás, ako ukazujú napríklad diferencované asociácie spojené so slovom *окно/окно* u slovenských a ruských rodených hovoriacich. Kapitola odhaľuje kultúrno-spoločenské stereotypy jazyka v spojení s precedentnými jednotkami v podmienkach rozmanitých kultúrnych spoločenstiev, poukazujúc na psycholingvistickú metódu asociačného experimentu.

Ponorom do problematiky precedentných fenoménov sa zaoberá aj kapitola *Precedent Phenomena as a Linguistic, Translation and Reception Problem/Precedentné fenomény ako jazykový, translačný a recepčný problém*, v ktorej Andrej Záhorák akcentuje výskum precedentných mien, predovšetkým antroponým, ako mentálnych prvkov predstavujúcich nástroje na demonštráciu, kategorizáciu, konceptualizáciu a hodnotenie skutočnosti v procese utvárania jazykového obrazu sveta. Špecifikačným jazykovo-kultúrnym atribútom týchto znakových jednotiek je to, že pri ich aplikácii v komunikačnom procese dochádza k zdôrazňovaniu diferenciačných príznakov, nie k nominácii, t. j. k odkazovaniu na denotát. Filologická štúdia zaoberajúca sa precedentnými fenoménmi ako jazykovými, translačnými a recepčnými problémami sa v daných intenciách koncentruje na identifikáciu, dekodovanie a recepciu precedentných mien vo vybranom literárnom diele ruskej proveniencie (*Moscow – Petushki (Moskva – Petušky)* od Venedikta Jerofejeva) a napokon aj na kvalifikáciu ich relevantného dekodovania do slovenského a nemeckého lingvokultúrneho priestoru.

Kognitívny prístup ku skúmaniu jazyka implikuje aj komparácia jazykového obrazu emócií rekonštruovaného z paremiologického fondu a kultúrno-komunikačných stereotypov slovenského a rumunského jazyka. Autorky Zuzana Kováčová a Marka Bireş v kapitole *Expressing Emotions in Slovak and Romanian Proverbs and Idioms/Výjadrenie emócií v slovenských a rumunských prísloviach a frazémach* prostredníctvom diskurzívno-naratívnej a interpretačnej analýzy parémii a frazém dvoch ontogeneticky a typologicky odlišných jazykov objasňujú relevantné asociačné siete, ktoré vedú k odhaleniu zhody, ale i dištinkcií v jazykoch a mentalite skúmaných národných spoločenstiev.

Pole kognitívneho bádania rozširuje kognitívny výskum konceptu závisť ako interpretačného konštruktu slovenského lingvokultúrneho spoločenstva. Teoreticko-

-metodologickou bázou bádania je v tomto prípade koncepcia americkej lingvistickej školy prezentovanej G. Lakoffom a M. Johnsonom. Cieľom kapitoly *Cognitive Analysis of the Concept of Envy as an Interpretative Construct of Slovak Lingual and Cultural Society*/Kognitívna analýza konceptu závidi ako interpretačného konštruktú slovenského jazykového a kultúrneho spoločenstva je predstaviť konceptuálne metafory závidi, ktoré sa stali imanentnou súčasťou mentálneho sveta používateľov slovenského jazyka. Štandardizované znalosti utvorené na základe skúseností s konceptualizáciou závidi sú zafixované v jazyku, pričom predstavujú neoddeliteľnú súčasť kultúry daného spoločenstva. Autorka Mária Matiová zároveň poukazuje na zhody a diferencie v konceptualizácii závidi v slovenčine a v angličtine, upriamujúc pozornosť na medzikultúrne špecifiká v interpretácii analyzovaného konceptu.

Od kognitívneho prístupu sa odkláňa kapitola Alice Ternovej *Interlingual Homonymy in Genetically Related Languages*/Interlingválna homonymia v geneticky príbuzných jazykoch zameraná na výskum interlingválnej homonymie v príbuzných jazykoch. Cieľom konfrontačnej práce je analýza jednotlivých typov medzijazykových homonym v typologicky príbuzných jazykoch, v slovenčine a slovinčine.

Okrem štúdií implikujúcich výskum relácie jazyka a kultúry daného národa a interkultúrnych statí porovnávajúcich jednotlivé jazykovo-kultúrne spoločenstvá z rôznych aspektov prináša monografia aj analýzu zvukovej roviny slovenského jazyka s prienikom do sféry masmediálnej komunikácie. Patrik Petráš sa v stati *Intonation in Reports Featuring „Light“ Topics on Slovak TV News*/Intonácia odľahčujúcich tém v slovenskom televíznom spravodajstve zaoberá výskumom rozdielnej intonačnej realizácie spravodajských prejavov, ktorá je determinovaná témou prezentovaných príspevkov, akcentujúc prejavy s tzv. odľahčujúcimi témami, teda správy týkajúce sa prírodných javov, kuriozít, známych osobností atď.

Odtlačok interdisciplinárneho prístupu ku skúmaniu jazyka s dôrazom na prienik nielen do sféry teórie komunikácie, žurnalistiky, ale primárne do psychológie emócií prináša kapitola Márie Matiovej *Lexical Means Used in the Realization of the Tabloid Principle (Based on the Stimulation of Malevolence)*/Lexikálne prostriedky participujúce na realizácii princípu bulvárnosti (na báze stimulácie škodoradosti) upriamujúca pozornosť na lexikálne prostriedky, ktoré v slovenských printových médiách participujú na realizácii „princípu bulvárnosti“ (na báze stimulácie škodoradosti). Východiskom state je predpoklad, že elementárnym stavebným pilierom tzv. bulvarizačnej stratégie je expresívno-emocionálne vyjadrovanie koncentrované na stimuláciu negatívnych emócií percipienta, čím sa faktografická zložka komunikátu dostáva do úzadia a ustupuje persúázii.

Napriek dominantnému postaveniu jazykovedných kapitol predstavuje integračnú súčasť monografie kapitola implikujúca didaktický aspekt. Stať Kataríny Chválovej *Analysis of Teaching Materials for Foreign Language Reading Compre-*

hension/Analýza učebných materiálov cudzojazyčného čítania s porozumením sa koncentruje na výskum miery kreativity práce učiteľov s učebným materiálom a na jej efektívnosť pri rozvoji čítania s porozumením v cudzom jazyku. Na čítanie sa v tomto smere nenazerá len ako na proces, ale predovšetkým ako na zručnosť, ktorú je potrebné rozvíjať relevantnými metódami.

Z metodologického hľadiska synchrónne filologické štúdie zahrnuté do celku *Linguistics and Foreign Language Didactics/Lingvistika a didaktika cudzích jazykov* dopĺňajú kapitoly prístupujúce k výskumu jazyka z diachrónneho aspektu. V týchto intenciách tvorí neoddeliteľnú súčasť monografie kapitola *A Brief View of the History of the Standard Slovak Language (Between the Two World Wars)*, *Vojvodina Slovak Studies and the Relevance of Vojvodina Slovak Studies in the History of the Standard Slovak Language/Stručný pohľad na dejiny spisovnej slovenčiny (v medzivojnovom období)*, *vojvodinskú slovakistiku a záujem vojvodinskej slovakistiky o dejiny spisovnej slovenčiny* prinášajúca stručný pohľad na vývin spisovnej slovenčiny v medzivojnovom období s dôrazom na výskum diferencií vo vývine vojvodinskej slovenčiny a s jej komparáciu so spisovnou varietou na materinskom, teda slovenskom území. Parciálnym cieľom autora Samuela Koruniaka je zároveň kritické zhodnotenie záujmu vojvodinskej slovakistiky o dejiny spisovnej slovenčiny. Súbor lingvistických statí zameraných na jazykový výskum uzatvára kapitola Ivany Klabníkovej *Lanštlák and Launer's View on Štúr's Standardization of the Slovak Language/Lanštláková a Launerov pohľad na Štúrovu kodifikáciu*, ktorá na báze analýzy diel Š. Launera a A. Lanštláka osvetľuje politické pozadie ich ostrých polemík s Ľ. Štúrom.

Druhú časť monografie venovanú kapitolám z oblasti literárnej vedy otvára štúdia *The Magic of Intertextuality in Carol Ann Duffy's Poetry/Kúzlo intertextuality v poézii Carol Ann Duffyovej*, v ktorej sa Adriana Parížeková zaoberá intertextualitou v poézii súčasnej britskej autorky Carol Ann Duffyovej, akcentujúc kľúčovú zbierku *The World's Wife*¹. Elementárnym aspektom, ktorý podmienil výber danej literatúry, je schopnosť autorky modifikovať tradičné rozprávky, mýty a historické príbehy a nazerať na ne cez prizmu ženy. Cieľom danej kapitoly je v týchto intenciách poukázať na prácu autorky s intertextualitou, ktorej východiskom je nejednoznačná idea diela a možnosť percipovať umelecký text z odlišných perspektív.

Na líniu výskumu súčasnej literatúry nadväzuje literárnovedná kapitola Lucie Biznárovej *The Lyric Subject in Contemporary Poetry/Lyrický subjekt v súčasnej poézii*. Autorka sa v nej na báze výskumu lyrického subjektu v slovenskej experimentálnej poézii zaoberá otázkou, či je z recepcného i axiologického hľadiska relevantné hodnotiť zmeny v organizácii vnútrotextových zložiek ako prirodzenú vývinovú tendenciu umožňujúcu koexistenciu s literárnou tradíciou, alebo naopak, ako

¹ Duffy, Carol Ann: *The World's Wife*. London: Picador 2000. 96 s.

vývinovú krízu spôsobenú oslabenou pozíciou lyrického subjektu, t. j. ako hraničný bod negujúci intersubjektívnu komunikáciu.

Problematiku tzv. schematizmu reflektuje kapitola *Revision and Self-Censorship in the Poetry Collection Sonety pre tvoju samotu by Vojtech Mihálik/Revízia a autocenzúra v zbierke poézie Sonety pre tvoju samotu od Vojtecha Mihálika*, v ktorej Martin Navrátil upriamuje kritický pohľad na tvorbu prelomového predstaviteľa slovenskej poézie Vojtecha Mihálika. Prostredníctvom komparatívnej analýzy knižného vydania zbierky *Sonety pre tvoju samotu* s rukopisnou predlohou odhaľuje dosiaľ nepoznané modifikácie pôvodného textu zasahujúce jeho viaceré úrovne. Ide o estetické, ale aj ideologické zmeny determinované transformáciou Mihálikovho svetonázoru a jeho odklonom od spirituálnej ideovej línie.

O premisy a metodológiu komparatívnej literatúry sa opiera predposledná literárnovedná stať *The Influence of Dionýz Ďurišin on Lotman's Semiosphere Theory/Semiotics Between Russia and Slovakia/Vplyv Dionýza Ďurišina na Lotmanovu teóriu semiosféry/Semiotika medzi Ruskom a Slovenskom* odhaľujúca vplyv Dionýza Ďurišina, predstaviteľa slovenskej školy komparatistiky, na teóriu semiosféry prezentovanú ruským semiotikom, kultúrnym a literárnym teoretikom Jurijom M. Lotmanom. Okrem prierezu histórie literárnej komparatistiky, priblíženia hermeneutickej metódy, ako aj Lotmanovho výskumu kultúr a ich vzájomných vzťahov stojí v centre záujmu autora state Andreu De Luca odpoveď na otázku, ako vplyvajú stereotypy na určenie vzájomnosti rôznych jazykov, literatúr a kultúr.

Líniu kapitol koncentrovaných na výskum literatúry uzatvára interdisciplinárna vedecká stať *The Aesthetic Event and the Act of Interpretation/Estetická udalosť a akt interpretácie* zaoberajúca sa pojmom udalosti, ktorý patrí k ústredným problémom nielen súčasnej kontinentálnej filozofie, ale zasahuje aj do teórie umenia či metodológie estetiky. Kapitola Petra Žiaka zároveň implikuje prepojenie filozofie udalosti s problematikou aktu interpretácie a recepcie umeleckého diela.

Cieľom monografie je prezentácia aktuálnych výsledkov vedeckého bádania, ktoré prebieha na pôde Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre v oblasti jazykovedy a literárnej vedy. Širokospektrálnosť tematicky bohatej palety kapitol reflektuje aktuálne výskumné trendy a metódy. Ich heterogénny charakter, ako aj pluralita prístupov k výskumu jazyka a literatúry spolu s interpretáciou jazykových a literárnych javov dokazuje, že nová generácia výskumníkov disponuje schopnosťou vytvárať prístupy k problematike zo svojho kritického pohľadu, čím sa aktívne zapája do rozvoja vedeckého bádania.

Autori sa zaoberajú otázkami, ktoré presahujú rámec jazykovedného či literárnovedného bádania, a na získanie relevantných a vedecky podložených odpovedí siahajú aj do oblasti psychológie, teórie komunikácie, estetiky, masmediálnej komunikácie či iných spoločenských vied. Jednotlivé príspevky implikujú kritické analý-

zy a interpretácie aktuálnych teoretických aj praktických problémov v danej oblasti, načrtávajú perspektívy ďalšieho výskumu.

Okrem komparácie, resp. konfrontácie jazykových javov autori reflektujú aj problematiku lexikálnej a zvukovej roviny, dotýkajúc sa mediálnej sféry, ako i vývinu slovenčiny v pozícii majoritného i minoritného jazyka. V jednotlivých kapitolách sa preto stretávame nielen so synchronným, ale aj s diachrónnym jazykovedným bádáním. V úzadí v tomto smere nezostala ani problematika didaktiky jazykov. Didakticky orientovaná stať predstavujúca integrálnu súčasť monografie reflektuje aktuálne výskumné trendy, učebné materiály i rolu pedagógov s cieľom zefektívniť edukáciu cudzích jazykov a kreatívne rozvíjať zručnosť čítania s porozumením.

Literárnovedné kapitoly prinášajú pohľad na umelecký text ako na jedinečný komunikát implikujúci mnohé interpretačné perspektívy. Na experimentálnosť v poézii vedúcu k oslabeniu pozície lyrického subjektu sa v tomto smere nenazerá ako na protiklad literárnej tradície, ale ako na novú formu textovej senzibilizácie obohacujúcu repertoár lyrických výrazových prostriedkov.

Publikácia odкрýva doposiaľ neodhalené modifikácie rukopisu popredného predstaviteľa slovenskej literárnej tvorby (V. Mihálíka), zdôrazňujúc nielen jeho snahu o zdokonalenie veršov, ale predovšetkým o prerod autorovho svetonázoru. V neposlednom rade komparačne tematizuje problematiku semiotiky a estetiky udalosti v kontexte aktu interpretácie.

Monografia širokým tematickým záberom kapitol, reflektovaním moderných trendov a metodík, interdisciplinárnym charakterom reflexie, kritickým hodnotením a interpretáciou skúmaných javov prispieva nielen k rozvoju filologických vied v širšom interkultúrnom kontexte, ale zároveň prehľbuje poznanie jazykov a literatúry jednotlivých národných spoločností. Je určená primárne akademickej obci, univerzitným študentom, ale aj širokému okruhu čitateľov zaoberajúcich sa fenoménmi, akými sú jazyk a literatúra. Vzhľadom na interdisciplinárny a interkultúrny prístup ku skúmaným javom má monografia ambíciu reprezentovať výskum na Slovensku aj za jeho hranicami.

NIEKOĽKO (SČASTI AJ OPAKOVANÝCH) POZNÁMOK O NOVOM ZVÄZKU SÚBORNEJ PERSONÁLNEJ BIBLIOGRAFIE SLOVENSKÝCH SLOVAKISTOV A SLAVISTOV

BEHÝLOVÁ, Júlia: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2011 – 2015). Bratislava: Veda 2018. 562 s. ISBN 978-80-224-1634-4.

Ivor Ripka

Ad vocem: Nemožno pochybovať o tom, že všetky doterajšie zväzky tohto nesuslovateľného a mnohostranného biograficko-bibliografického slovníka o *slovenských jazykovedcoch* výrazným a dominantným spôsobom prispievajú k budovaniu historickej pamäti o slovenskej jazykovede. Som presvedčený, že podobnými dielami nedisponuje žiadna iná (napr. spoločenskovedná) disciplína. Prvé štyri zväzky tejto dnes už sériovej publikácie zostavil a na vydanie pripravil výnimočný *spiritus rector* a „neprekonateľný majster a kráľ“ slovenskej jazykovednej bibliografie Ladislav Dvonč. Prvý „premiérový“ zväzok, dokumentujúci a prezentujúci publikačné aktivity slovenských jazykovedcov v r. 1925 – 1975, vydala Matica slovenská r. 1987. Autor mal spracovaný bibliografický materiál aj z ďalších rokov, a tak už r. 1997 vydala Veda druhý (tzv. „strieborný“) zväzok, zachytávajúci produkciu za ďalších desať rokov (1976 – 1985), a hneď o rok (teda r. 1998) vyšiel v tom istom vydavateľstve tretí – „zlatý“ – zväzok, spracúvajúci a zaznamenávajúci relevantné jazykovedné údaje za roky 1986 – 1995. (Mal som príležitosť sledovať tieto personálne bibliografie ako vedecký redaktor.) Piaty zväzok registrujúci jazykovednú produkciu za roky 2001 – 2005 pripravilo v intenciách koncepcie L. Dvonča ženské duo, a to Júlia Behýlová a Yulia Smetanová. Publikácia vyšla vo Vede s vročením 2009. S rovnakým časovým „odstupom“ vyšiel aj šiesty (slangovo „fialový“) zväzok, zaznamenávajúci jazykovednú „produkciu“ za roky 2006 – 2010, ktorý bibliografka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Júlia Behýlová pripravila už samostatne. O týchto dvoch zväzkoch som publikoval v *Slovenskej reči* recenzie (p. SR 2010, roč. 75, č. 1, s. 29 – 32; SR 2015, roč. 80, č. 3 – 4, s. 248 – 253), v ktorých som sa usiloval formulovať niekoľko návrhov a pripomienok, ktoré by podľa môjho názoru mohli nájsť v ďalších zväzkoch aspoň sčasti uplatnenie; niektoré poznámky načim zopakovať vari aj pri tejto príležitosti.

V predslove recenzovaného zväzku uvádza Júlia Behýlová aj niektoré číselné (štatistické) údaje: do publikácie zaradila – rovnako ako v predchádzajúcom zväzku – 226 jazykovedcov, pričom 43 z nich už nežije. Pri porovnávaní predchádzajúceho šiesteho (vizuálne bledofialového) a najnovšieho siedmeho (podľa farby žltého) zväzku *Slovenských jazykovedcov* sme zistili, že zo staršej bibliografie zachytávajú-

cej roky 2006 – 2010 „vypadlo“ 36 autorov; v poslednom (novom) zväzku naopak pribudlo 48 jazykovedcov. Nie sú to však iba noví a mladí autori, ktorí vstúpili do „jazykovedného priestoru“ v rokoch 2011 – 2015, pretože v niekoľkých prípadoch ide vlastne o „návraty“ jazykovedcov po istej absencii či tvorivej, resp. inými dôvodmi zapríčinennej „pauze“. Stále sa nám však nepodarilo jednoznačne nájsť a dešifrovať kľúč, podľa ktorého sa títo (v príslušných rokoch už nežijúci alebo nepublikujúci) „navrátilci“ vyberali. Niektoré kritériá sa totiž neuplatňujú dôsledne; možno aj tu v istom zmysle platí „zákon dvojitej frenézie“. Tak napr. nové (po „pauze“ opakované) heslo majú z už nežijúcich jazykovedcov rusista Gerhard Baláž (s. 15), Katarína Balážiková (s. 17 – v časti *Literatúra* sa uvádza jediný titul, a to zborník ZSSaS z rokov 2001 – 2005 pripísaný iba J. Behýlovej) a Ján Oravec (s. 30, ktorý má v *Literatúre* uvedený iba „spomienkový“ text Š. Vragaša). Ďalší autori príspevkov z 30. zväzku *Jazykovedných štúdií* z r. 2013 sa (výberovo) uvádzajú v *Mennom registri* na s. 357. Filip Sabol (s. 434 – má v *Literatúre* jediný titul poslednej autorskej bibliografie L. Dvonča, no bez citovania jeho mena), Jarmila Šikrová (s. 476) má takisto uvedený tento jediný „predpauzový“ titul bibliografie, no s menom autora, teda L. Dvonča, Ľudovít Šmelík (s. 489) je zaradený pravdepodobne preto, že 10 rokov po jeho smrti, teda r. 2012, vyšiel v *Podpajštúnskych zvestiach* článok o jeho onomastických dejateľnostiach, a pod.

Ak bolo dôvodom na zaradenie niektorého jazykovedca do recenzovaného zborníka – možno vari (opakovane) pripomenúť, že J. Behýlová pri zostavovaní publikácie využívala fondy i elektronické zdroje knižníc, výročné správy vysokoškolských pracovísk aj osobné webové stránky jazykovedcov, vďaka čomu sa jej podarilo eliminovať viaceré relevantné „vakaty“ v heslách z minulých rokov – publikovanie akéhokoľvek textu o príslušnom jazykovedcovi, treba jednoznačne precizovať a spresniť tieto „výberové“ kritériá. A nerobiť z bibliografie čosi ako jazykovednú encyklopédiu. O tých jazykovedcoch, ktorí mi v tomto zväzku – majú na zreteli aj tu uplatňované hľadiská – chýbajú, sa nebudem rozpisovať. Spomeniem iba Štefana Peciara, ktorý nie je v tomto zväzku „zaregistrovaný“ napriek tomu, že r. 2012 sa pri 100. výročí jeho narodenia konala v Smoleniciach vedecká konferencia nazvaná *Štefan Peciar a moderná lexikografia*, na ktorej vystúpili viacerí slovenskí jazykovedci, a Ján Kačala publikoval r. 2012 v *Kultúre slova* spomienkový text. V *Literatúre* by teda našlo miesto viacero titulov; v *Mennom registri* sú však zaevidované len niektoré odkazy na Š. Peciara. Alebo predsa ešte jedna otázka: prečo chýba v zborníku žijúci Ábel Kráľ, keď J. Glovňa publikoval r. 2012 text o jeho životnom jubileu, čo v iných prípadoch (aj u nežijúcich lingvistov) stačí na zaradenie hesla?

Je evidentné, že žiadna veľká súborná bibliografia – a platí to pravdaže aj v/o jazykovede – nevznikne bez koordinovanej spolupráce v nej predstavených autorov

so zostavovateľmi. Podobu i rozsah životopisného hesla rozhodujúcim spôsobom (pred)určujú *autorské podklady*. „Totálna“ uniformita biografických častí hesiel je nežiaduca, nelogická a de facto nemožná. Renomovaný špičkový jazykovedec má mať rozsahom i obsahom bohatší text než začínajúci lingvista; eliminovať však treba až príznakovú disparitu či disproporcionalitu jednotlivých „vstupných“ textov zborníka. O týchto problémoch som vyslovil názor už viackrát (napr. aj v poslednej recenzii predchádzajúceho zväzku v SR 2015, roč. 80, č. 3 – 4, s. 248 – 253). Životopisná časť hesla by nemala prekračovať jednu stranu. „Veľkí“ autori potrebujú sprísniť autocenzúru a biografické texty skracovať; začínajúci (mladší) jazykovedci ich tiež nepotrebujú „obohacovať“ napr. údajmi typu „spolupracovala na viacerých vedeckých projektoch pod vedením prof. XY...“ (s. 352).

V recenzovaných („žltých“) *Slovenských jazykovedcoch* sú aj niektoré ďalšie texty (materiály), o ktorých možno prinajmenšom diskutovať či inak o nich uvažovať. Mám na mysli napr. zaregistrovanie recenzii a ohlasov súvisiacich s 2. a 3. zväzkom *Slovníka súčasného slovenského jazyka* (SSSJ 2, H – L, Veda 2011; SSSJ 3, M – L, Veda 2015). J. Behýlová tradične uvádza za skratkou Ref. recenzie tohto slovníkového diela v heslách všetkých jeho sedemnástich spoluautoriek. Nie som presvedčený o tom, že to musí byť takto; možno by stačil odkaz v *Mennom registri* – napr. v podobe *Recenzie SSSJ 2,3* – na meno vedeckej redaktorky A. Jarošovej, ktorý by používateľ a bibliografie zorientoval a upozornil, kde príslušné recenzie nájde. (Je to síce spolu iba 19 petítom písaných riadkov, ale 19x17 je 323, čo už niečo znamená; prvoplánovo by to však mohol či mal byť princíp.) Istú úsporu miesta a „vyčistenie“ hesiel by znamenalo možno aj odstránenie zbytočne dlhej textácie *Po prvý raz publikované pod rovnakým názvom* (možno by stačilo jedno slovo, a to *Predtým*), prítomnej najmä v heslách pracovníčok oddelenia jazykovej kultúry a terminológie JÚLEŠ SAV S. Duchkovej, K. Kálmánovej a I. Vančovej, ktoré svoje predchádzajúce drobné príspevky publikované napr. r. 2008 v *Roľníckych novinách* znova uverejňovali v *Kultúre slova*. Táto nenová prax – jazyková kultúra je inak určite potrebná aj v periodikách – by bola vari viac akceptovateľná vtedy, ak by príslušné texty mali „premiéru“ v *Kultúre slova* a prešli redakčným pokračovaním a až potom by boli publikované v časopiseckých jazykových „okienkach“.

A napokon ešte jeden „technický“ návrh na možnú úsporu miesta. Pôjde o zaregistrovanie sériových príspevkov, teda v jazykovedných časopisoch (konkrétne v *Kultúre slova*) na pokračovanie uverejňovaných štúdií. R. Krajčovič uverejňoval aj v r. 2011 – 2015 seriál štúdií pod titulom *Z lexiky stredovekej slovenčiny s výkladom názvov obcí a miest*. V r. 2007 – 2010 publikoval 24 príspevkov; prvá štúdia z r. 2011 má teda číslo 25. (V r. 2012 – 2014 to boli jediné v KS – aj v recenzovanej bibliografii – zaregistrované tituly R. Krajčoviča.). Navrhujeme, aby sa položka 6. (s. 249) zmenila – kvôli informácii o celkovom počte príspevkov v príslušnom roku

– na položku 6. – 11., za (nižšie citovaným) titulom by sa uviedol údaj In: Kultúra slova, 2011, roč. 45, a príslušné strany by sa označili za jednotlivými číslami časopisu (teda napr. roč. 45, č. 1, s. 32 – 39; č. 2, s. 98 – 106 atď.) Tituly za r. 2012 (položka udávajúca počet štúdií v roku by sa zmenila na 12. – 17.) by sa citovali tak, ako tu uvedené príklady z roč. 2011. Takéto stroho číselné spracovanie by nebolo práve najjednoduchšie, ale vyskúšať ho možno. Podobne by sa dali „zapísať“ aj seriálovo pokračujúce štúdie Mateja Považaja, ktoré – pod titulom *Slová, ktoré nenájdete v Krátkom slovníku slovenského jazyka* – začali v Kultúre slova vychádzať r. 2013 (p. v bibliografii s. 409). Na tomto mieste navrhujem zjednotiť aj evidovanie spoluautorstva príslušných autorov *Encyclopaedie Beliany*. J. Dolník (s. 72) a S. Ondrejovič (s. 358) majú napr. konkrétne uvedené všetky heslá, ktoré napísali do 7. zväzku tohto diela vydaného r. 2013, I. Ripka (s. 421), J. Sabol (s. 437) a J. Skladaná (s. 451) majú pri tejto v príslušnom roku vždy na prvom mieste uvádzanej bibliografickej položke uvedené iba spoluautorstvo. A treba v *Mennom registri* (s. 555 an.) uvádzať – a tak istým spôsobom „zdvojovať“ – čísla strán hesiel autorov, ktoré sa potom znamenávajú aj v *Obsahu* (s. 558 an.)?

Podľa *Predslovu* J. Behýlovej z 226 jazykovedcov uvedených v publikácii autorizovalo svoje heslá 170 lingvistov. Mali teda možnosť či príležitosť potvrdiť nielen korektné znenie citovaných štúdií či iných (menších) príspevkov, ale aj správnosť údajov v životopisných heslách. Možno nebude celkom nepotrebné pripomenúť niektoré (v zásade pochopiteľné) nejasnosti a lapsusy. V hesle Mateja Považaja (s. 408) sa napr. už od „matičného“ vydania L. Dvonča uvádza, že v r. 1961 – 1966 študoval na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v Trnave a zároveň aj údaj, že v r. 1964 – 1969 pôsobil na Základnej deväťročnej škole vo Vištuku. Pedagogická fakulta UK so sídlom v Trnave však vznikla až r. 1964; nadviazala na činnosť Pedagogického inštitútu v Trnave, ktorý bol – podobne ako iné inštitúty – zrušený zákonným opatrením Predsedníctva NZ č. 166/64 Zb. z 12. 8. 1964. Oľga Kuželová (s. 279) autorizovala svoju prekladateľskú činnosť, no nevedno, či napr. v prípade textu L. Lajchu preložila celých 584 strán jeho textu *Silueta generácie. Osobnosti činohry SND*, lebo o. i. chýba názov (i počet strán) ruského prekladu. U R. Kuchara (s. 174), ktorý neautorizoval text, sa (nevedno prečo) uvádza recenzia E. Krasnovskej o jeho knižnej práci z r. 2009, nie o jeho časopiseckej štúdii v SR z r. 2012. A napokon už iba marginálne: nevieme, kde (pravdepodobne v Stupave?) zomrela M. Hayeková (s. 148), Emília Porubská (s. 406), neznáme sú (kompletné) rodné dáta Nicol Janočkovej (s. 182), v hesle Anny Ramšákovvej (s. 414) sa uvádza iba rok narodenia a i.

Siedmy zväzok *Súbornej personálnej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov* (za roky 2010 – 2015) Júlie Behýlovej je vítaným a potrebným dielom, nesuplovateľne dokumentujúcim mnohoaspektovosť a inšpiratívnosť stále sa rozras-

tajúcej slovenskej jazykovednej produkcie. Je spoľahlivým sprievodcom i poradcom, motivujúcim ďalšie teoretické i materiálové výskumy a bádania. Nemal by chýbať ani na jednom výskumnom a pedagogickom lingvistickom pracovisku či na „domácom“ tvorivom stole slovenského jazykovedca.

Pozn. red.: Podľa § 4 ods. 1 aktuálne platného slovenského zákona č. 122/2013 Z. z. o ochrane osobných údajov a o zmene a doplnení niektorých zákonov osobnými údajmi autorka pri príprave publikácie požiadala všetkých jazykovedcov o súhlas s publikovaním osobných údajov. V niektorých prípadoch si jazykovedci neželali uvádzať napr. miesto a dátum narodenia. Z tohto dôvodu viaceré biografické údaje nie sú úplné.

SPRÁVA Z KONFERENCIE JAZYKOVÁ ZMENA A PRAMENE JEJ SKÚMANIA

Jaroslava Rusinková

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

V dňoch 17. – 18. októbra 2019 sa v priestoroch Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave uskutočnilo medzinárodné vedecké kolokvium o jazykovej zmene a prameňoch jej skúmania, ktoré usporiadali členky Katedry slovenského jazyka Gabriela Múcsková a Katarína Muziková.

Kolokvium bolo výstupom vedeckého grantu *Jazyková zmena v historickom vývine jazyka a v procese formovania jeho spisovnej variety* a zúčastnili sa na ňom odborníci z viacerých krajín (Slovenská republika, Česká republika, Poľská republika, Slovinská republika). Podujatie otvoril dekan Filozofickej fakulty Univerzity Komenského Marián Zouhar, ktorý pripomenul význam historického jazykového výskumu na bratislavskej univerzite. Jednotlivé referáty boli rozdelené do šiestich sekcií; každá obsahovala teoretické príspevky aj aplikačné výskumy vo vyváženom a tematicky konzistentnom celku.

V prvej sekcii odznali príspevky hostiek z Poľska. Magdalena Pastuch (Uniwersytet Śląski w Katowicach) sa v príspevku *Leksykalizacja czy gramatyzacja? Geneza pragmatycznych wyznaczników dialogu* venovala otázke lexikalizácie a gramatikalizácie metatextových výrazov v dialógu. Kládla si otázky, či ide o jazykové jednotky alebo rečové akty a aká je ich úloha v texte. Odmietla teórie založené na pravdivostnej sémantike ako odtrhnuté od výskumu jazykového materiálu. Uvažovala o pragmatikalizácii ako o zmene, ktorá je výsledkom uplatňovania konverzačných (dialogických) funkcií. Krystyna Kleszczowa (Uniwersytet Śląski w Katowicach) sa v referáte *Status i dzieje kategorii iteratywności w języku polskim* zaoberala kategóriou iteratívnosti. Zdôraznila potrebu definovania slovies, ktoré nemajú význam opakovaného alebo trvajúceho deja, a poukázala na problematickosť tých slovies, ktorým sa automaticky priradzuje význam jednorazového deja (napr. *Jan doкладnie przemyślałswój decyzję*). Na základe historického jazykového vývinu konštatovala, že v poľskom jazyku je tendencia eliminovať iteratíva, a v závere vyjadrila potrebu definovania kategórie iteratívnosti, ktorá nemusí zákonite súvisieť s kategóriou vidu. Ukazuje sa, že uvedená kategória je v poľštine spracovaná pomerne slabšie, napr. oproti slovenčine, čoho dôkazom bol príspevok Marioly Szymczak-

-Rozlach (Uniwersytet Śląski w Katowicach) *Słowackie iteratywa z perspektywy języka polskiego*. Autorka sa zameriavala na iteratívnosť ako na problém, ktorý vystupuje do popredia napríklad pri preklade textu. Na základe konfrontačných analýz poľských a slovenských textov dokladovala rozmanitosť spôsobov stanovenia iteratívnosti. V závere vyjadrila presvedčenie, že v slovenčine sa iteratívnosť vyznačuje veľkou mierou gramatickej pravidelnosti, preto ju niektorí jazykovedci považujú za tretí aspekt slovesa.

Druhá sekcia bola venovaná príspevkom tematizujúcim kvalitatívne aj kvantitatívne zmeny v lexikálnej rovine z časového hľadiska. Pavol Žigo (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV) a Petra Kollárová (Studia Academica Slovaca) v úvode referátu *Pomenúvanie členov rodiny v retrospektíve a súčasnosti* odmietli tvrdenie, že pri sledovaní jazykových zmien nemožno zachytiť stav jazyka a naopak, že pri skúmaní (aj súčasného) stavu jazyka nemôžeme vidieť jeho dynamiku. Vychádzali pritom z minulého vývinu pomenovania sústavy členov rodiny, v ktorej dochádza k externému tlaku rovnako ako v morfolologickej rovine (tendencie k aglutinačnej flexii potvrdil už E. Pauliny) a ktorá je výsledkom slovanských jazykových kontaktov s neslovanskými jazykmi. Súčasný stav v uvedenej lexike skúmali prostredníctvom sociolingvistického dotazníka, v ktorom zisťovali: 1. či zostáva areálová distribúcia lexém nezmenená, 2. sociálne diferenciácie a fungovanie jednotlivých pomenovaní v súčasnom jazyku. Výsledky potvrdili dynamické tendencie v danej oblasti lexiky; autori konštatovali napr. 1. ústup tvarov *nagymama*, *nagypapa*, 2. ústup vykánia a tendenciu k tykaniu, 3. nezastupiteľnosť lexikálnych jednotiek z areálového hľadiska. Pomenovanie rodinných príslušníkov rozoberal aj Peter Karpinský z Prešovskej univerzity v Prešove (*Varianty pomenovania rodinných príslušníkov v rukopisnej zbierke K. S. Seredayho z hľadiska sociálnej deíxy*), ktorý sa zamerl na pomenovania otca a matky v ľudostných a rodinných piesňach. Poukázal na významové diferenciácie výrazov *matka*, *otec*, *mať*, *macer/macir*, *mamča*, *apa*, ktoré sa vyskytujú v pozitívnych alebo negatívnych kontextoch. Najnovšie jazykové zmeny prezentoval Martin Ološtiak (Prešovská univerzita v Prešove) v referáte *Jazyková zmena, neologizmy a pramene ich skúmania*, ktorý je súčasťou širšieho výskumu neologizmov prebiehajúceho na Prešovskej univerzite. Do kategórie neologizmov zaradil slová, ktoré vznikli alebo sa prevzali v období od r. 1989 až dodnes. Uvedené obdobie sa vo všeobecnosti chápe ako obdobie súčasného slovenského jazyka, čím autor poukázal na chýbajúce výskumy v danej oblasti, ktoré by zabezpečili kontinuitu v neológii. V dôsledku nedostatočných výskumov dochádza k paradoxu, keď sa do novej lexiky spracúvajú aj slová, ktoré z dnešného hľadiska môžeme považovať za archaizmy, resp. historizmy. Sekciu uzavrel Radovan Garabík (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV), ktorý prezentoval *Lineárny model dynamických tendencií v slovnej zásobe a jeho použitie na detekciu kvantitatívnych zmien lexiky v (takmer)*

reálnom čase. Autor prezentoval výsledky výskumu vhodných metód na určovanie slov, ktorých používanie v danom období najvýraznejšie narastalo, resp. klesalo. Ako najvhodnejšia metóda sa ukazuje Theilova-Senova lineárna regresia.

Poobedné rokovanie otvoril Oldřich Uličný z Technickej univerzity v Liberci (*Změna a stabilita v jazyce a v komunikaci: Současná čeština a česká komunikace*) myšlienkou, že zmena je život v jazyku (i v jazykovede). O. Uličný sa v nasledujúcom výklade zamyslel nad niektorými tendenciami v jazyku a kládol si otázku, čo je zmena (ide o vývoj dopredu či späť?) a aké sú jej príčiny (hovoriaci či skryté kvality jazyka?). Dotkol sa aj zmien v českej komunikácii, ktoré nakoniec vedú aj k zmenám v poznávaní jazyka. Gramatickej rovine jazyka venovali pozornosť referáty Jany Zdeňkovej (Ústav pro jazyk český AV ČR) a Gabriely Múcskovej (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV). V prvom príspevku (*Minulý čas v češtině 14. století*) autorka predstavila analýzu šestnástich textov naratívneho charakteru, v ktorých pozorovala ústup jednoduchých minulých časov (aorist a imperfektum) v prospech opisného perfekta. Skonštatovala, že šírenie perifrastického prítomného perfekta do kontextov typických pre minulý čas je badateľné už v najstarších dochovaných textoch. Poukázala tiež na rozličný charakter ústupu aoristu (viazanosť na slovesá pohybu a hovorenia) a imperfekta (vzostup frekvencie pôsobením stylistických faktorov). V závere zhodnotila, že uvedené zmeny nemohli prebiehať pod juhonemeckým vplyvom, pretože sa uskutočnili skôr než zmeny v nemčine. Gabriela Múcsková v príspevku „*Áké by to bolo super, keby dostanem raňajky do postele.*” *Historická a súčasná dynamika kondicionálnych tvarov z pohľadu gramatikalizácie* nahliadala na jazykovú zmenu ako na proces rozvíjaný v troch fázach: inovácia – propagácia – selekcia. Na základe korpusového nástroja Omnia Slovaca III minor sledovala vývin kondicionálnych viet s komponentom *keby/kebyže*. Zamerala sa na prežívanú a aktuálne prebiehajúcu zmenu (*kebyže* > *keby* + *prítomný čas*), ktorú spojila s otázkou, či je možné využiť poznatky o inovácii v súčasnom jazyku aj pri rekonštrukcii historických zmien.

Záverečnú sekciu prvého dňa otvoril Miroslav Vepřek (Univerzita Palackého v Olomouci) s príspevkom *Nom. sg. s koncovkou -i v kontextu vývoje pozdně praslovanské i-kmenové deklinace*, v ktorom prezentoval vývin i-kmeňových tvarov substantív z rôznych hľadísk (ortografické, hláskoslovné, tvaroslovné). Autor považuje za najdôležitejšie hľadisko morfológické, čo podporuje napr. vývoj kategórie rodu, vývin mäkkostnej korelácie, potlačenie nesystémovej nulovej koncovky v N sg. i-kmeňov, analógia s ěia-kmeňovou koncovkou, ale aj zvyšovanie frekvencie nežiaducej homofónie pod vplyvom variatných koncoviek. Tanja Mirtič (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti) sa v príspevku *Morfológické dublety ve Slovníku slovinského spisovného jazyka* zamerala na varianty výrazov, ktoré vznikli zmenami v koncov-

kách aj v kmeňoch slov, a to napr. rozšírením o konsonant *n* (*karžlja* : *karželjna*) a o konsonant *j* (*lemurja* : *lemura*). Ďalej sledovala variantné skloňovanie viacslovných hesiel (*bosse nove* : *bossa nove*) a variantné skloňovanie maskulín zakončených na *-a* (*tesle* : *tesla*), ktoré sa v slovinčine môžu skloňovať podľa mužského aj ženského rodu, hoci produktívnejšie je feminínne skloňovanie. V závere dňa vystúpila Mária Šimková (Slovenský národný korpus) s príspevkom, v ktorom načrtla *Možnosti skúmania jazykových zmien v historických a nárečových zdrojoch Slovenského národného korpusu*. Korpus historických textov tvorí 917 586 tokenov, a hoci texty nie sú lematizované ani morfológicky anotované, poskytujú cenný materiál pre historicko-jazykové výskumy. Nárečový korpus bol budovaný od roku 2013 a v súčasnosti má 711 000 tokenov. Texty obsahujú podrobné informácie o informátoroch a výskumníkoch, o špecifických (ne)nárečových komunikačných situáciách a dopĺňajúce informácie (napr. ak prehovor nie je v nárečí, vysvetlenie nárečových slov a pod.). Lematizáciu a anotáciu sťažujú rozličné spôsoby zápisu textov, avšak časové a geografické rozvrstvenie zdrojov v jednotnom korpusovom spracovaní umožňuje podrobnejšie poznávať prebiehajúce zmeny, vzájomné ovplyvňovanie jazykových variet a analyzovať priebeh jazykových zmien na časovej osi.

Druhý deň a zároveň piatu sekciu v rámci medzinárodného kolokvia otvoril Ľubomír Kralčák (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre) s teoretickým príspevkom *Jazykové zmeny a preskriptívna lingvistika*, v ktorom charakterizoval spisovnú slovenčinu ako prirodzený jazyk, ktorý je adekvátne konzistentný. Položil si otázku, čo je a čo nie je jazyková zmena, resp. čo je zavŕšená alebo ešte nezavŕšená zmena. Otázka súvisí s pojmami ako procesualnosť, rezultatívnosť, variantnosť a pod. Zo synchronného hľadiska sa jazyková zmena javí ako jav nezavŕšený, čo musí preskriptívna jazykoveda zohľadňovať v tom zmysle, že môže normu anticipovať, tzn. že nezavŕšenú zmenu anticipuje ako zavŕšenú. Po Ľ. Kralčákovi vystúpil Karel Komárek (Univerzita Palackého v Olomouci), ktorý analyzoval slovosled písaných umeleckých textov z 2. polovice 19. storočia a z 1. polovice 20. storočia (*Změny v českém slovosledu během 20. století*). Ústredným prvkom príspevku boli knižné slovosledné figúry, ktoré odporujú spisovnému slovosledu, ale v určitom období sa používali veľmi často, napr. niekoľkonásobný prívlastok so zámenom, obštný prívlastok, antepozícia nezhodného prívlastku, posunuté príklonky atď. Etymologický pohľad na jazykovú zmenu onomatopoických slov priniesol Jiří Rejzek (Univerzita Karlova Praha) v príspevku *Hlásková změna a slova onomatopoického původu*. Na príkladoch imitácie zvieracích zvukov poukázal na to, že rezistentnosť danej kategórie slov voči hláskoslovným zmenám je relatívna, tzn. že aj onomatopoické slová majú tendenciu podliehať zákonitým hláskoslovným zmenám, niekedy sa však vracia pôvodná zvukomalebná podoba (napr. *býk* < *bú*). Tematicky iný historický pohľad na jazykové zmeny predstavil Martin Braxatoris (Ústav slovenskej literatúry

SAV), ktorý predniesol referát s názvom *Heterogénnosť praslovanského základu slovenčiny v kontexte migračných procesov a mocenských premien v neskoropraslovanskom období*. Položil si otázku, kde sa vzali nezápadoslovanské javy v oblasti dnešného stredného Slovenska. Odpoveď hľadal v prítomnosti avarského kaganátu v danej oblasti, čo malo vplyv na medzijazykové kontakty a položilo základy pre vznik heterogénneho praslovanského základu slovenčiny. *O sotáckych nárečiach severovýchodného Zemplína v kontexte jazykovej zmeny* hovorila v záverečnej sekcii Viera Kováčová (Katolícka univerzita v Ružomberku), ktorá sa nárečiam v uvedenej oblasti venuje od 90. rokov 20. storočia. V prezentácii nahliadala na tému z troch aspektov: 1. z aspektu nerealizovanej jazykovej zmeny (napr. výskyt prípony *-u* v 1. os. sg. a variantnej prípony *-m* ako petrifikovaného tvaru zo začiatkovej fázy unifikácie slovesných tvarov), 2. z aspektu jazykových laboratórií (potvrdila myšlienku o možnosti priblíženia historickej jazykovej zmeny v súčasných podmienkach) a 3. z aspektu používateľov sotáckych nárečí v plynutí času. Aleksandra Janowska (Uniwersytet Śląski w Katowicach) sa v referáte *Kategoria słowotwórcza a zmiana semantyczna* venovala málo opísanej problematike medziparadigmatického prechodu slovných tvarov v poľštine. Zamerala sa na presuny v rámci dvoch kategórií, resp. dvoch tried so spoločným sémantickým prvkom, pričom za základ medzikategoriálnych presunov považuje lexikálne zmeny (napr. substantíva pomenujúce ženy – *gospodini*, feminína s formantom *-ka, -owa, -ina* – *badaczka, kowalowa*). Záver podujatia sa niesol v duchu príspevku Metoda Čepara (Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti) *Skloňovanie podstatných mien ženského rodu na spoluhlásku v spisovnej slovinčine 16. storočia*, v ktorom porovnáva minulý stav so súčasným stavom skloňovania ženských substantív. Na základe porovnania došiel k záveru, že skloňovanie bolo väčšinou podobné ako v dnešnej slovinčine a prípadné zmeny prebehli v smere slovenského vzoru *dlaň*, pričom viac rozdielov pozoroval pri substantívach s prízvukom na základe slova.

Dvojdnové kolokvium prinieslo mnoho zaujímavých poznatkov o jazykových zmenách z diachrónneho, ale aj synchrónneho aspektu a jeho charakter bol určený otázkou možného výskumu historických zmien na základe súčasného stavu. Ukázalo sa, že vnútorné jazykové zmeny majú aj vonkajší pôvod (medzijazykové a medzikultúrne interferencie), čím sa potvrdila sociálna a kultúrna povaha jazyka. Osobitne treba vyzdvihnúť jednotlivé sondy do jazykových rovín z komunikačno-pragmatického hľadiska. Ukazuje sa, že jazykové zmeny treba náležite reflektovať aj z hľadiska teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry, a to v rámci adekvátnej anticipácie normy.

VLASTNÉ MENÁ V INTERDISCIPLINÁRNOM KONTEXTE (SPRÁVA Z 21. SLOVENSKEJ ONOMASTICKEJ KONFERENCIE)

Natália Kolenčíková
Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava

V dňoch 10. – 12. septembra 2019 sa v priestoroch Filozofickej fakulty Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre uskutočnila *21. slovenská onomastická konferencia* s názvom *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte*. Účastníkov podujatia v úvode slávnostného otvorenia privítala dekanka Jarmila Maximová. Na ňu svojimi príhovormi nadviazali reprezentanti inštitúcií dominantne sa podieľajúcich na organizácii – Ľubomír Kralčák, vedúci Katedry slovenského jazyka a literatúry Filozofickej fakulty UKF, a Ján Bauko, vedúci Ústavu maďarskej jazykovedy a literárnej vedy Fakulty stredoeurópskych štúdií UKF. Účastníkov konferencie touto časťou programu sprevádzal Tomáš Bánik, ktorý predstavil členov vedeckého výboru konferencie – Jaromíra Krška, Martina Ološtiaka, Juraja Hladkého, Jána Bauka a Ivetu Valentovú. Ako predseda Slovenskej onomastickej komisie pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV, ktorá sa spolu so Slovenskou jazykovednou spoločnosťou pri Jazykovednom ústave Ľ. Štúra SAV takisto podieľala na príprave tohto pravidelného lingvistického podujatia, sa účastníkom prihovoril Juraj Hladký. V sumarizačnom ohliadnutí za predchádzajúcimi ročníkmi konferencie nezabudol výzvou k minúte ticha pripomenúť osobnosť Milana Majtána a jeho zásluhy na rozvoji nielen slovenskej onomastiky.

Na septembrovej onomastickej konferencii sa zúčastnilo 64 odborníkov z oblasti lingvistiky a prienikových vedných disciplín, ktorí predstavili 61 príspevkov zväčša prezentovaných v dvoch súbežných, pri tvorbe programu tematickými kritériami podmienených sekciách. Nitra tak okrem dvadsiatich šiestich slovenských prednášateľov hostila dvadsaťjeden účastníkov z Poľska, jedenásť z Česka a dvoch z Ukrajiny. Po jednom zástupcovi mali na tomto medzinárodnom podujatí aj Srbsko, Litva, Nemecko a Čína. Musíme konštatovať, že napriek nepochybnému úsiliu organizátorov vytvoriť konferenčný program, ktorý zabezpečí plnohodnotné prezentačné podmienky pre všetkých referujúcich, čiastočne poddimenzovaný zostal časový priestor určený na diskusiu k jednotlivým príspevkom. Prítomní onomastici si však absenciu oficiálnych debát dokázali bez väčších ťažkostí vykompenzovať v prestávkach, vďaka čomu sa rozvinuli neraz neformálne diskusie o onomastických suboblastiach, vyplývajúce z rôznorodých príspevkov zastúpených na tomto podujatí, ktoré sa zameriavali na antroponomastiku, toponomastiku, chrématonomastiku aj literárnu onomastiku.

Rokovacia časť konferencie sa začala plenárnymi prednáškami troch členov vedeckého výboru, pričom každá z nich predostierala iný prístup k prioritne onomastickému predmetu pozornosti. Ako prvý vystúpil Martin Ološtiak (Prešovská univerzita v Prešove), ktorý sa vo svojom príspevku *Onomastika a teória lexikálnej motivácie* s oporou v uvedenej teórii venoval analýze fungovania proprií; dotkol sa otázok podstaty onymickej motivácie ako druhu lexikálnej motivácie, jej dynamic-kých aspektov (apelativizácia a proprializácia), vzťahov k iným typom lexikálnej motivácie a na vybraných príkladoch charakterizoval paradigmaticku, syntagmaticku a pragmaticku proprií. Druhým referujúcim, ktorý príspevkom *Florián je už opravený, Tália opäť nešartuje... alebo o menách automobilov* prezentoval onomastické zistenia, bol Jaromír Krško (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici). Vyhodnotením dotazníkového výskumu dospel k záveru, že najčastejším motivantom názvov automobilov sú mená uvedené v kalendári v deň ich zakúpenia, niektoré vlastnosti automobilu (farba, vzhľad) či slovné hry spojené s jeho sériovým názvom. Prezentovaný výskum sa zároveň stal podnetom k širšej diskusii o pomenúvaní vecí každodennej potreby. Blok plenárnych prednášok uzavreli referátom *O vzájomnom vzťahu štandardizácie geografických názvov rozmanitých kategórií geografických objektov* autori Juraj Hladký (Trnavská univerzita v Trnave) a Imrich Horňanský (Úrad geodézie, kartografie a katastra SR), ktorí predostreli východiská a možnosti štandardizácie vybraných názvov obcí, častí obcí a katastrálnych území obcí z oblasti južného Slovenska.

Po bloku plenárnych prednášok nasledovalo rokovanie v sekciách. Prvú sekciu otvoril Radovan Garabík z Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV. Zámerom referátu *Vlastné mená a vektorové priestory ako výsledky korpusovej inštrumentalizácie* bolo prezentovať možnosti objektivizácie výskumov, ktoré onomastike ponúkajú vektorové modely jazykov založené na spracovaní veľkého množstva jazykových dát. Na príklade vybraných antroponým a toponým autori predstavili vizualizáciu rekonštrukcie mentálneho obrazu bežného používateľa slovenčiny. Na problematiku onomastickej terminológie upriamila pozornosť ďalšia pracovníčka Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV – Iveta Valentová. Ambíciu upozorniť na niektoré divergencie medzi štandardom slovenskej onomastickej terminológie a terminológiou vypracovanej Medzinárodným komitétom onomastických vied vyjadroval už názov jej príspevku – *K rozdielom medzi slovenskou a medzinárodnou onomastickou terminológiou*. Urszula Bijak (Inštitút poľského jazyka Poľskej akadémie vied) následne tematizovala názvy sídel majúcich formálnu podobu *plurálii tantum* utvorenú od apelatív, pričom teoretické poznatky o štandardných spôsoboch tvorenia ojkónym pre-pájala s úvahami o pluralizácii.

Popoludňajší blok prednášok prvej sekcie úvodného dňa konferencie otvoril Pavel Štěpán (Ústav pre jazyk český Akadémie vied Českej republiky) príspevkom

Toponymum v chrématonymii, reklamě a internetovém diskurzu. So zameraním na toponymum *Anděl*, ktoré referuje na rušnú križovatku a stanicu metra v Prahe, prioritne sledoval premeny tzv. jazykovej krajiny v čase, no skúmaním jeho tematizácie na internetových fórach sa dotkol aj pravopisných otázok. Zvyšná časť rokovacieho bloku patrila riešiteľom grantového projektu VEGA *Synchrónne modelovanie a modely chrématonym*, ktorého zámerom je v nadväznosti na výskumy v antroponomastike a toponomastike poskytnúť súbor modelov uplatňovaných v chrématonymii. Riešitelia grantu k tomuto cieľu aktuálne dospievajú analýzou a následnou komparáciou modelov identifikovaných v rôznych typoch chrématonym. Pavol Odaloš (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici) opisoval vybrané inštitucionymá a firmonymá, Natália Kolenčíková (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV) skúmala názvy slovenských politických strán a Veronika Gondeková (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici) sa venovala názvom novín, časopisov a knižných vydavateľstiev na Slovensku. V intenciách teoreticko-metodologických východísk riešeného projektu ako celku sa rozvíjala aj nasledujúca diskusia, pričom do popredia vystúpila najmä otázka miery konkrétnosti a abstraktnosti pri špecifikácii jednotlivých funkčných členov modelov chrématonym.

Záver prvého konferenčného dňa v prvej sekcii patril členom Ústavu maďarskej jazykovedy a literárnej vedy Fakulty stredoeurópskych štúdií Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Z tematickej orientácie jednotlivých príspevkov tak bolo možné odčítať komplexné vedecké zameranie inštitúcie. Prednáškový blok otvorila Gizella Szabómihály s príspevkom *Kde sa nachádza Podunajsko? Názvy regiónov a mikroregiónov Slovenska v slovensko-maďarskej komunikácii*, v ktorom s dôrazom na identifikovateľnosť oblastí evidovaných v dvojazyčných materiáloch poukazovala na problémy pri ich používaní. Predpokladom moderného, pomerne nového výskumu vizuálnej reprezentácie vlastných mien vo verejnom priestore sa v referáte *Interdisciplinárny výskum onymickej krajiny* venoval Ján Bauko. Autor vysunul do popredia práve interdisciplinaritu, ktorá bola aj súčasťou aktuálneho podtitulu konferencie; takto koncipované výskumy totiž nevyhnutne nadväzujú na poznatky zo sociolingvistiky, semiotiky, folkloristiky, histórie, práva či geografie. Z orientácie na onymickú krajinu vyrastal aj príspevok Ladislava Angyala *Propriálno-semiotický obraz Rimavskej Soboty*. Referujúci sa v ňom zaoberal pomerom slovenských a maďarských nápisov vo verejnom priestranstve mesta vyznačujúceho sa národnostne zmiešaným obyvateľstvom s interpretáciami vo vzťahu k dodržiavaniu jazykových práv národnostných menšín. Posledným prezentujúcim tohto bloku bol Károly Presinszky, ktorý predniesol príspevok s názvom *Nárečové a kontaktné javy maďarských ojkonym na Žitnom ostrove*. Zvolené javy sledoval v hovorenej podobe názvov miest a obcí na Žitnom ostrove, pričom ich porovnával so štandardizovanou podobou.

Paralelnú druhú sekciu hneď po plenárnych prednáškach začala Małgorzata Magda-Czekaj (Inštitút poľského jazyka Poľskej akadémie vied), ktorá ponúkla diachrónny pohľad na *Popularność imienia Jan a nazwymięscowe*; poukázala na väzby medzi frekvenciou používania mena *Jan* a životnosťou sídelných názvov utvorených od základu *Jan-*, *Iwan-*, *Han-*, pričom záverečná interpretácia zohľadňovala aj ich geograficko-historické charakteristiky. Na prvý pohľad antionomastický príspevok *No name, czyli o obiektach bez nazwy* predstavil Piotr Tomasik (Univerzita Kazimíra Veľkého v Bydhošti), ktorý sa však na konkrétnych prípadoch zamýšľal nad objektívnymi a kognitívno-jazykovými dôvodmi nepomenúvania istých entít.

V popoludňajšom programe sa druhá sekcia venovala problematike literárnej onomastiky so zameraním na tvorbu konkrétnych autorov beletrie. Izabela Domaciuk-Czarny (Univerzita Marie Curie-Sklodowskej v Lubline) predstavila príspevok *Intertekstualność nazewniczych neologizmów Stanisława Lema w grotesce science-fiction*. Vzhľadom na to, že S. Lem vyjadruje vo svojich dielach prostredníctvom mien vzťah nielen k javom existujúcim v reálnom svete, ale často aj k absurdným situáciám, autorka ich interpretovala vo vzťahu k expresívnosti. Intertextuálnosť literárnych oným analyzoval aj Kristián Benyovszky (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre), ktorý sa v príspevku *Teatralita, pseudonymia a literárna fikcia* zamerail na román Evy Beštákovéj *Zločin Hercula PoiroNa*; sú to totiž práve vlastné mená fungujúce ako medzitextové alúzie, ktoré dokážu vytvárať a zdôrazňovať sledované atribúty textu. *Propriá v Newhontskej trilógii Lajosa Grendela*, ktorej dej sa odohráva vo fiktívnom malomeste s maďarsko-slovenským obyvateľstvom, skúmala Anikó N. Tóth. Viacjazyčné a multikultúrne prostredie deja sa, prirodzene, odzrkadľuje aj v podobe vlastných mien, ktoré autorka porovnávala z hľadiska ich prekladu z maďarčiny do slovenčiny. Do zdrojov maďarskej beletrie siahala prezentácia Gabriely Petres (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre) o *Moci zázračných mien*, mapujúca pomenúvací úzus v rozprávkovej literárnej sérii Rumini autorky Judit Berg. Dospela pritom k záveru, že mená postáv majú charakter dejového predurčenia.

Literárna onomastika začala i uzavrela druhú sekciu prvého rokovacieho dňa. Príspevok *Vlastné mená v dielach bulharského spisovateľa Jordana Radičkova a v ich prekladoch do slovenčiny* predniesol Igor Hochel (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre). Na základe vlastnej prekladateľskej skúsenosti konštatoval nevyhnutnosť prekladu mien vyskytujúcich sa v analyzovaných textoch, nie iba ich prepisu; neraz sú totiž nositeľmi symbolických a metaforických významov. Paweł Graf (Univerzita Adama Mickiewicza v Poznani) si v referáte *Rozgwieżdżanie Imienia (postaci literackiej – na przykładzie Kaina i Odyseusza)* stanovil zámer odhaliť proces, ktorým dochádza k „popularizácii“ vlastného mena hrdinu. K problematike vlastných mien v preklade sa ešte navrátili Petra Čančová a Stanislava Gálová (Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre) v prezentácii *Antroponymá v sloven-*

skom preklade knihy *Charlie a továreň na čokoládu* od Roalda Dahla. Výskumníčky identifikovali prekladateľské postupy aplikované v prenose mien z východiskového jazyka do cieľového, pričom podrobnejšie preskúmali prenos slovnými hrami. V diskusiách k jednotlivým príspevkom sa opäť zdôraznilo, že preklad vlastných mien obsiahnutých v literárnych dielach je osobitným problémom, ku ktorému je potrebné pristupovať citlivo a s rešpektom k špecifikám spoločenstiev používajúcich zdrojový a cieľový jazyk. Autori príspevkov konkrétnymi príkladmi poukázali na to, že uplatnenie jednej prekladateľskej stratégie v rámci celého diela či dokonca v rámci celej tvorby konkrétneho spisovateľa nie je vždy najvhodnejším riešením.

Program druhého konferenčného dňa mal takisto podobu dvoch súbežných sekcií. Tá prvá bola, s výnimkou jedného referátu, zjednotená jazykovým materiálom pohraničných oblastí. Sekciu otvoril Michał Mordań (Univerzita v Bielostoku) príspevkom *Nazwyzawodów, godności i urzędów jako podstawy motywacyjne współczesnych nazwisk Podlasian*. Zameraním na priezviská objavujúce sa v troch mestách poľsko-bieloruského pohraničia získal skupinu sémanticky rovnorodého, no jazykovo rôznorodého materiálu; okrem jednotiek poľského pôvodu totiž identifikoval aj jednotky východoslovanskej či nemeckej proveniencie. Robert Ślabczyński (Rzeszovská univerzita) predniesol príspevok s názvom *Dziewiętnastowieczne imiennictwo lemkowski*, v ktorom analyzoval materiál pochádzajúci z gréckokatolíckych farských kníh obcí od druhej svetovej vojny obývaných Rusínmi. Małgorzata Wójcik-Dudek (Sliezska univerzita v Katoviciach), autorka príspevku *Szkolne związki onomastyki i interpretacji – „Akademia pana Kleksa“ Jana Brzechwy*, sa pokúsila o rozšírenie literárnej interpretácie básne dôverne známej niekoľkým generáciám Poliakov o v školskej praxi vynechávanú onomastickú perspektívu. Autorka príspevku pritom vyjadrila presvedčenie, že tento prístup výrazným spôsobom pomáha spriazniť sémantické danosti diela. *Urbanonymie českého pohraničí* bol názov referátu dvojice autorov z Ostravskej univerzity – Terezy Klemensovej a Michala Místeckého, ktorý prezentovala prvá z uvedených. Pri výskume sa vychádzalo zo skutočnosti, že vývoj českej pohraničnej urbanonymie bol v priebehu 20. storočia v porovnaní s vnútrozemskou menej stabilný, čo sa odráža aj v súčasnom pomenovaní ulíc. Odborníci sledovali najmä zastúpenie honorifikačného motívu, ktorého podiely porovnávali s využitím štatistického testu. Výsledkom boli korelačné diagrame interpretované v historicko-spoločenských súvislostiach.

Po prestávke nasledoval blok príspevkov s antroponomastickým ladením, ktorý otvoril zástupca domovskej inštitúcie – Martin Pukanec. Zameral sa na problémy vznikajúce pri programovaní vlastného softvéru strojového prekladu, a to na príklade antroponým a toponým prenášaných z češtiny do slovenčiny. V príspevku *Polskie terminy antroponomastyczne – rozwój, zakres, znaczenie, zmiany* predstavila autorka Halszka Górny (Inštitút poľského jazyka Poľskej akadémie vied) uvedené atribúty

vybraných antroponomastických termínov a s oporou o koncepciu ich lexikografického spracovania v intenciách projektu poľskej onomastickej terminológie navrhla variantné podoby a alternatívne definície. Liubov Ostash (Ľvovská národná univerzita Ivana Franka) v príspevku *Slovianski autochtonni imena v ukrajinskomu antroponimikoni XXI stolittia: aktual'ni tendenciji* primárne analyzovala repertoár autochtónnych názvov v súčasnej ukrajinčine, sledovala ich frekvenciu a distribúciu, no sekundárne sa dotkla aj súvisiacich pravopisných otázok. Prednáškový blok uzavrel Piotr Złotkowski (Univerzita Marie Curie-Skłodowskej v Lubline) s príspevkom *Sposoby identyfikacji antroponimicznej kobiet w parafii brańskiejskiej na Podlasiu (XVII–XVIII wiek)* venovaným historickým spôsobom antroponymického pomenovania žien a pomenovacím modelom tvoriacim lokálny systém ženskej antroponymickej identifikácie; skúmanie tiež zahŕňalo sémanticko-štruktúrne charakteristiky sledovaných názvov.

Popoludňajšie rokovanie prvej sekcie druhého konferenčného dňa začala príspevkom *Vlastné mená vo vojvodinskom kontexte* Anna Makišová (Univerzita v Novom Sade). V prednáške sa zamerala na uplatňovanie slovenskej vs. srbskej podoby miestnych názvov vo Vojvodine v hovorených, ale aj tlačенých médiách. Zbyňek Holub (Masarykova univerzita v Brne) vystúpil s prezentáciou *K problematice rozšíření některých vybraných anoikoným na Opavsku z pohledu dialektologa (vzhledem k současné systémové klasifikaci)*, v ktorej sa venoval zvláštnostiam vzťahu medzi lokálnymi anoikonýmami a apelatívami, analýze mien, ich väzbe na pomenované objekty a lokálne anoikonýmá predstavil vo svetle teórie vzťahových modelov. Opísal štruktúru týchto pomenovaní a s dôrazom na výber jazykových prostriedkov poukázal na ich slovotvorné špecifiká. Štandardizované, ale aj neštandardizované a variantné hydronymá boli predmetom vystúpenia Kristýny Kovářovej (Ostravská univerzita) *Motivační a slovotvorná stránka hydronymie povodí Ostravice*, ktorá aplikovala metodológiu jednotného spracovania celoeurópskej hydronymie. Pomocou vzťahových a štruktúrnych modelov opísala motiváciu vzniku hydroným a ich slovotvorné charakteristiky. Blok prednášok uzavrel Gabriel Rožai (Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici) príspevkom *Modelová analýza speleoným z oblasti Slovenského krasu*. Zámerom autora bolo synchronným spôsobom vysvetliť neštandardizované názvy jaskýň; vytvoril vzťahové a štruktúrne modely speleoným, ktoré porovnával s ďalšími kategóriami toponým, čím poukázal na konvergentné i divergentné tendencie v toponymickom pomenovaní.

Prvú sekciu druhého konferenčného dňa zakončili štyri príspevky rôznorodého charakteru. Slavomír Ondrejič (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV) porovnal spôsoby používania názvov *Spojené kráľovstvo Veľkej Británie a Severného Írska a Veľká Británia*, príp. *Británia*. Otázke prechýľovania ženských priezvisk v Česku a na Slovensku sa z pohľadu kodifikácie, právneho statusu aj praxe venovala Miriam Giger

(Ústav pre jazyk český Akademie věd České republiky). V referáte s názvom *Niekoľko poznámok k prechýľovaniu ženských priezvisk z komparatívnej perspektívy* na základe konkrétnych matričných zápisov upozornila na problémy interakcie rôznych úprav mien. Príspevok *Peredača ukrajinských vlasnych nazv slovačkoju movoju: vidtvorennia bez spotvorennia*, ktorý prezentovala Zoriana Hiletska (Ľvovská národná univerzita Ivana Franka), analyzoval a charakterizoval hlavné črty a metódy reprodukcie ukrajinských antroponým v slovenčine, pričom zdôraznil jej najčastejšie chyby; na ich základe výskumníčka dospela k potrebe vypracovať nové a relevantne zdôvodnené zásady prepisu vlastných mien. V rámcoch genderovo orientovanej lingvistiky sa pohybovala aj Małgorzata Kułakowska (Jagelovská univerzita) referátom *Stereotypy płci w nazwach grup dziewcząt i chłopców*, ktorého cieľom bolo sémantické skúmanie názvov zoskupení detí mladšieho školského veku bez edukačných ambícií (tanečné súbory, zbory, športové skupiny a pod.).

Druhú sekciu otvorila Bernadeta Niesporek-Szamburska (Sliezska univerzita v Katoviciach) s príspevkom *Pomiędzy nazwą apelatywną a proprialną. O szczególnym profilu nazw własnych w literaturze dla dzieci*. V referáte predstavila iné ako identifikačné funkcie mien so zreteľnými väzbami na binomickú nomenklatúru – klasifikačné, sémantické a charakterizačné. Príspevok *Názvy bežeckých podujatí ako osobitná kategória akcioným* predniesol Tomáš Bánik (Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre). Vybranú skupinu názvov analyzoval z hľadiska ich konotatívnosti, pričom sledoval komponenty, ktoré dokážu u prijímateľa vyvolať isté asociácie a emócie. Spektrum perspektívnych asociácií je široké, no vo všeobecnosti možno pozorovať konotatívnosť v pozitívnom smere, dosahovanú tematizovaním domácich, zväčša geografických prvkov, ale takisto v negatívnom smere, dosahovanú tematizovaním náročnosti a utrpenia, ktoré majú pôsobiť ako lákadlo pre adrenalínových športovcov. Na *Vlastní jména jako editorský problém* sa pozrel Karel Komárek (Masarykova univerzita v Brne). Autor vo svojej prezentácii zúročil skúsenosti z edičnej prípravy niekoľkých diel českej literatúry prelomu 19. a 20. storočia a sústredil sa najmä na otázku písania veľkých začiatočných písmen. V diskusnej časti pritom priznal prehodnotenie niektorých vlastných riešení tohto problému v priebehu svojej praxe, a to najmä pokiaľ ide o predložkové názvy. Diana Svobodová (Ostravská univerzita) sa zamerala na *Cizojazyčné názvy filmů a seriálů v českém a slovenském jazykovém prostředí*. Základom jej príspevku bola medzijazyková komparácia s dôrazom na niektoré charakteristické znaky vybraných žánrov, ich funkcie a jazykové špecifiká, ktoré sa v skúmaných dvoch jazykoch prejavujú buď podobným, alebo naopak odlišným spôsobom.

Po prestávke sekcia pokračovala vystúpením Patrika Mittera (Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem), ktorý sa v príspevku *K motivaci a statusu názvů zastávek regionální autobusové dopravy* konfrontoval tieto názvy s názvami železničných

staníc a zastávok a s názvami zastávok MHD. Dospel k záveru, že spektrum motívov a štruktúra názvov porovnávaných skupín je príbuzná, a zatiaľ čo jednozložkové názvy majú dominantne orientačnú funkciu, viaczložkové názvy plnia aj funkciu diferenciatívnu. Katarzyna Burska (Lodžská univerzita) predstavila príspevok s názvom *Nazwy autorskich wypieków w polskich show kulinarnych*. Cieľom referátu bolo ukázať štruktúrnú a sémanticko-pragmatickú analýzu autorských názvov pečiva, ktoré je neraz potrebné interpretovať v intenciách kreativity. Skúmala, z akých komponentov sú názvy utvorené, aké hodnoty konotujú a aké asociácie vyvolávajú v adresátovi. Názvy špecifickej skupiny blogov, konkrétne ich pomenúvacie mechanizmy a využívané jazykové prostriedky, sa stali predmetom príspevku Agnieszky Banach (Lodžská univerzita) *Przez żółdek do serca – nazwy blogów kulinarnych*. Motiváci vlastných mien z oblasti kulinárskeho umenia sa venoval aj referát *Nazwy własne jako element „kuchennych rewolucji“ w programie Magdy Gessler*, ktorý predniesol Adam Siwiec (Univerzita Marie Curii-Skłodowskej v Lubline). Výskumník v ňom rozoberal názvy reštaurácií zo sémantickomotivačného, ale tiež z funkčného, teda propagačno-reklamného, aspektu vnímaného ako jeden z prostriedkov uskutočňovaných „revolúcií“ a ako predpoklad úspechu na trhu.

Do popoludňajšieho bloku druhej sekcie programu boli zaradené tri príspevky v poľskom jazyku. Prvý referát *Nazwy katolickich wspólnot modlitewnych. Analiza strukturalna, semantyczna i pragmatyczna* prezentoval Bartłomiej Cieśla (Lodžská univerzita). S oporou o vybranú skupinu časopisov rozdelenú na všeobecnoinformačné a kultúrne orientované sa na charakteristiku verbálneho kódu ich titulov zamerala Beata Afeltowicz (Štetínska univerzita), ktorá predstavila referát *Charakterystyka tytułów czasopism wydawanych w Szczecinie po 1989 roku*. Agnieszka Myszkowa (Rzešovská univerzita) predniesla príspevok *Nazwy ludowych zespołów tanecznych Podkarpacia – charakterystyka językowo-kulturowa* prezentujúci vybrané názvy a výsledky ich formálneho, ale aj sémantického preskúmania, čo autorke umožnilo poukázať na súvislosť týchto názvov s históriou, tradíciou, kultúrou vybraného regiónu a súčasne vyjadriť univerzálne a špecifické tendencie takéhoto pomenovania. Zmienené historické, kultúrne či geografické vplyvy pri pomenovaní možno vo všeobecnosti charakterizovať ako predmet diskusií k všetkým príspevkom prezentovaným v tomto bloku, pričom, pochopiteľne, išlo najmä o postrehy vo väzbe na poľský a poľskojazyčný kontext.

Druhú sekciu uzavrel príspevkom *Čína a její lid – ve světle kolokační analýzy proprií* Jaroslav David (Ostravská univerzita) so svojou študentkou Leyue Sun. Referát kvantitatívnymi a kvalitatívnymi cestami porovnával české cestopisy o Číne z 50. rokov minulého storočia a korpus Totalita; dominantné bolo zameranie na kolokáty výrazov Čína a Číňan. Referujúci sledovali, akým spôsobom boli tieto propriá v textoch tematizované, či plnili iba referenčnú funkciu alebo sa vďaka kolokáciám

naplňali významom, ktorý odrážal premenu a špecifickosť dobového vnímania krajiny. Nasledujúca diskusia sa dotýkala najmä možností, ale aj obmedzení, ktoré onomastike prináša kolokačná analýza. Dalia Kiseliunaite (Klaipėdská univerzita) predstavila príspevok *Actualisation of Heritage of Extinct Baltic Languages in Modern Lithuanian Onomastics*. Autorka identifikovala zásadné problémy sťažujúce aktualizáciu dedičstva vyhynutých baltských jazykov v regióne Klaipėda, ktorý bol počas druhej svetovej vojny časťou východného Pruska; je to rozšírenosť pseudovedeckých interpretácií pôvodu týchto jazykov, kontroverznosť niektorých názvov asociovaných s hanlivým významom a s tým súvisiaca ústupčivosť miestnych obyvateľov. Druhú sekciu uzavrel príspevok Žanety Dvořákovéj (Ústav pre jazyk český Akademie vied České republiky), ktorá sa v referáte *Reflexe „židovských“ příjmení* zamerala na priblíženie reálnych, ale aj fiktívnych motivácií vyjavujúcich tematickú, sémantickú alebo pragmatickú spojitosť so židovstvom.

Program posledného rokovacieho dňa prebiehal už len v jednej sekcii. Vedecká časť konferencie sa začala vystúpením Márie Belákovéj (Trnavská univerzita v Trnave), ktorá v referáte *Dynamika živých názvov v skúmanej obci v Trnavskom okrese* podala prehľad názvov v obci Nová Ves. Prezentujúca najskôr s využitím dokladového materiálu z roku 1832 rozdelila mená na zaniknuté, zanikajúce a aktuálne a pri následnej analýze upriamila pozornosť na pragmaticko-komunikačné príznaky a prenos živého mena z mužského či ženského nositeľa, jeho motiváciu a dynamiku. Na motiváciu hornokysuckých anojkoným, ich základné štruktúrne typy a lexikálno-sémantické a jazykové skúmanie sa v referáte *Z toponymie hornokysuckej oblasti* sústredila Anna Ramšáková (Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV). Predmet výskumu nezabudla interpretovať vo vzťahu ku geografickým danostiam zvoleného regiónu, ktorý ponúka vhodný materiál pre porovnávací česko-poľsko-slovenský výskum. Marek Łupták (Technická univerzita vo Zvolene) sa v príspevku *Onymická kompetencia z pragmatického aspektu používania vlastných mien v médiách, reklame a preklade* usiloval poukázať na opodstatnenosť používania termínov *individuálny onymický komunikačný register* alebo *onymický register jednotlivca* a *onymická* alebo *onomastická kompetencia*; ich dôležitosť dokladoval praktickými ukážkami textov fungujúcich vo zvolených komunikačných oblastiach. Ewa Oronowicz-Kida (Rzešovská univerzita) predstavila referát *Intertekstualność w nazwach pokojów zagadek*. Poľské názvy únikových hier opísala z hľadiska ich spätosti s vývojom, pôvodom, štruktúrou asociácií a alúzií z literárnych diel, filmov a mýtov.

Posledný blok konferencie sa začal príspevkom Marcina Kojdera (Univerzita Marie Curie-Skłodowskej v Lubline). V referáte *Chramatonimy w strategii marketingowej firmy na przykładzie nazw piw rzemieślniczych* analyzoval funkciu názvov týchto produktov, pričom pamätal na ich náročného spotrebiteľa, ktorý sa štandardne nielenže dožaduje informácií spojených s produktom, ale reflektuje aj jeho vizuálnu

stránku. V diskusii k príspevku bol zdôraznený najmä posun od tradičnolingvistickeho ponímania proprií k ich pragmakomunikačnému vnímaniu, ktorý je možné v poľskej onomastike vysledovať relatívne zreteľne. Agnieszka Kołodziej (Vroclavská univerzita) predniesla referát *Nazewnictwo psów rasowych (na podstawie materiału z wrocławskiego oddziału Związku Kynologicznego w Polsce)*. Autorka sa v ňom zamerala na proces nominácie a činitele, ktoré ho determinujú; zámerom uplatnenia sémantického prístupu bolo predstavenie hlavných zdrojov motivácie, ktorými boli iné onymické kategórie alebo apelatívna lexika. Harald Bichlmeier (Saská akadémia vied v Lipsku) sa v referáte *Príspevky ke slovanským toponymům v Horních Francích (severo-východní Bavorsko)* pokúsil dokázať, že západogermánske etymológie nemôžu obstáť pri vysvetľovaní niektorých toponým vo zvolenej oblasti a na základe historicko-geografických poznatkov sa priklonil k slovanským etymológiám. Vedeckú časť konferencie príspevkom „*Urbanovi si dají bramborovou kaši“ aneb propria očima cizince*“ uzatvorila Kristýna Dufková (Univerzita Hradec Králové). Prezentujúca vyhládavala a typologizovala propriá identifikované v najpopulárnejších učebniciach češtiny pre cudzincov a charakterizovala špecifiká ich použitia. Poukázala na skutočnosť, že pri výučbe cudzieho jazyka naše vnímanie cieľovej society ovplyvňujú takisto propriá; na jednej strane nás zoznamujú s kultúrou daného jazykového spoločenstva, no zároveň môžu byť zdrojom stereotypov, s ktorými k nemu pristupujeme.

Zohľadňujúc tematickú i metodologickú rozmanitosť prednesených príspevkov konštatujeme, že prostredníctvom 21. slovenskej onomastickej konferencie, ktorú poďakovaním účastníkom uzatvoril Tomáš Bánik, onomastika opäť potvrdila svoju aktuálnu vedeckú rozpinavosť. Výsledky a závery referátov priniesli mnohé podnety a inšpirácie pre ďalšie bádania a odhalili, že stále existujú miesta, ktoré je možné v jej intenciách rozširovať; onomastika môže smerovať k zjednocovaniu terminológie, rozširovaniu metodologickej základne o exaktné prístupy, prehlbovaniu poznatkov o systémových, sémantických a pragmatických danostiach proprií, ale aj k ich praktickej aplikácii spojenej so štandardizáciou názvov. Potvrdila sa tak opodstatnenosť zvoleného názvu konferencie *Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte*; ten sa tiež premietne do názvu zborníka príspevkov, ktoré sme si mohli vypočítať na tohtoročnom „slovenskom“ onomastickom sviatku.

SLOVKO 2019
POČÍTAČOVÉ SPRACOVANIE PRIRODZENÉHO JAZYKA,
KORPUSOVÁ LINGVISTIKA, JAZYKOVÁ DYNAMIKA A ZMENY
NATURAL LANGUAGE PROCESSING, CORPUS LINGUISTICS,
LANGUAGE DYNAMICS AND CHANGE

Laura Klimová – Beáta Kmeťová – Romana Krolčíková

*Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Bratislava*

Jubilejný desiaty ročník medzinárodnej lingvistickej konferencie SLOVKO 2019 s podtitulom *NLP, Corpus Linguistics, Language Dynamics and Change* sa uskutočnil v dňoch 23. – 25. októbra 2019 v priestoroch Hotela Devín v Bratislave. Konferenciu zorganizovalo oddelenie Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra Slovenskej akadémie vied v Bratislave a slávnostne ju otvorila riaditeľka ústavu Gabriela Múcsková.

Na konferencii odzneli dve plenárne prednášky a 31 príspevkov v anglickom, českom, slovenskom a ruskom jazyku. Príspevky z konferencie, na ktorej vystúpili vedci a výskumníci zo Slovenska, Česka, Rakúska, Poľska, Slovinska, Nemecka, Holandska, Švédska, Ukrajiny a Ruska, boli publikované v časopise, ktorý mali účastníci k dispozícii už počas konferencie. Časopis vyšiel ako tematické číslo *Jazykovedného časopisu*.¹ Na rozdiel od programu konferencie obsahuje 33 príspevkov v anglickom jazyku, usporiadaných do štyroch okruhov, ktoré ukazujú tematickú a metodologickú rôznorodosť súčasnej korpusovej lingvistiky a počítačového spracovania prirodzeného jazyka (natural language processing – NLP). Príspevky v prvom celku tvoria jednak štúdie, ktoré sa pri skúmaní jazyka opierajú o korpusy (tzv. corpus-based prístup) alebo sú nimi priamo podmienené (tzv. corpus-driven prístup), jednak štúdie zamerané na oblasť digitálnych humanitných a spoločenských vied (digital humanities). Do druhého tematického celku boli zaradené príspevky, ktoré sa venujú otázkam budovania korpusov a digitálnych infraštruktúr, do tretieho príspevky zamerané na tvorbu a využívanie jazykových zdrojov (slovníkov a databáz). Príspevky vo štvrtom tematickom celku sa zaoberajú tradičnými výskumnými úlohami NLP: identifikáciou, analýzou a anotáciou hovorenej reči.

Príspevky uvádzame v správe podľa tematických okruhov. Zaradili sme do nej všetky príspevky publikované v časopise, aj tie, ktoré na konferencii neboli prezentované (príspevok Mije Bon a Polony Gantar zo Slovinska, ako aj štúdiu Kataríny

¹ *SLOVKO 2019. NLP, Corpus Linguistics, Language Dynamics and Change*. In: Jazykovedný časopis, 2019, roč. 70, č. 2, 497 s., ISSN 0021-5597; Prizvaní editori: Jana Levická, Miroslav Zumrík, dostupný aj v elektronickej podobe na adrese <http://www.juls.savba.sk/ediela/jc/2019/2/jc19-02.pdf>.

Gajdošovej a Michaely Mošaťovej zo Slovenska), a tiež príspevky Ivana Šimka, Irene Elmerot a plenárnu prednášku Václava Cvrčka, ktoré nie sú publikované v špeciálnom čísle *Jazykovedného časopisu*, ale na konferencii odznali.

Do prvého tematického okruhu, zahŕňajúceho lingvistický výskum založený alebo podmienený korpusmi a korpusový výskum v oblasti digital humanities, sme zaradili aj plenárnu prednášku Václava Cvrčka (Ústav Českého národného korpusu, Univerzita Karlova, Praha), ktorou začal druhý konferenčný deň. Jej názov *30+ Years of Corpus-based Language Variation Studies. Experiences, Challenges and Inspirations* naznačuje, že nosnou témou prednášky bola variantnosť jazyka, otázka korešpondencie formy a funkcie slova. V. Cvrček poukázal na fakt, že využívanie korpusového materiálu pri skúmaní variantnosti jazyka môže prispieť k lepšiemu uchopeniu tejto problematiky, pričom za rozhodujúci faktor pri opise variability považuje frekvenciu. Autor vo svojej prednáške vyzdvihol dôležitosť korpusových zdrojov pri identifikácii jazykovej zmeny, ako aj pri opise princípov týchto zmien a ich rozsahu.

V práci *Colloquial Lexemes in Journalistic Texts* sa Lucia Jasinská (Katedra slovakistiky, slovanských filológií a komunikácie Univerzity P. J. Šafárika, Košice) zamerala na výskum hovorových lexikálnych jednotiek v žurnalistických textoch. Jej čiastkový výskum potvrdzuje tendenciu k dynamizácii jazykového systému, pretože značná miera používania niektorých pôvodne hovorových slov vedie k preklasifikovaniu ich príznaku hovorovosti alebo k ich terminologizácii, t. j. k začleneniu k terminológii niektorého odboru (šport, kultúra atď.).

Pavla Kochová (Ústav pre jazyk český, Akadémia vied Českej republiky, Praha) sa vo svojom príspevku *Frequency in Corpora as a Signal of Lexicalization (on the Absolute Usage of Comparative and Superlative Adjectives)* zaoberala lexikalizovanými komparatívnymi a superlatívnymi formami v českých jednojazyčných slovníkoch. Vysoká frekvencia týchto foriem môže naznačovať ich idiomatickosť a sémantické zmeny. Napriek predpokladom o signifikantnosti frekvencie autorka skonštatovala, že najdôležitejšie je sémantické hľadisko adjektív.

Jakub Sláma (Ústav pre jazyk český, Akadémia vied Českej republiky, Praha) a Barbora Štěpánková (Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky, Univerzita Karlova, Praha) sa v príspevku *On the Valency of Various Types of Adverbs and Its Lexicographic Description* venovali problematike valencie českých adverbií. Načrtli niektoré typy s valenčnými vlastnosťami a navrhli možné zlepšenia pre lexicografickú prax v danej oblasti. Svoj výskum realizovali pomocou dvoch syntakticky anotovaných korpusov: ručne anotovaného Pražského závislostného korpusu Treebank (PDT) a automaticky anotovaného Českého národného korpusu SYN2015.

V príspevku *The Synchronic Dynamics of Words Ending in -ita/-ost'* sa Mária Šimková (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava) zamerala na potenciál

využitia korpusov pri štúdiu prejavov synchrónnej dynamiky jazyka. Demonštrovala ho na analýze mikrosystémov konkurenčných cudzích a domácich sufíxov s dôrazom na dvojicu *-ita/-ost'*.

Jakob Horsch (Katolícka univerzita v Eichstätt-Ingolstadte) v príspevku *Slovak Comparative Correlatives: New Insights* prezentoval cenné poznatky o podradňovacích súvetiach vyjadrujúcich porovnávaci vzťah. Upozornil, že daná oblasť je v slovanských jazykoch s výnimkou poľštiny málo prepracovaná a doterajšia jazykovedná literatúra sa ňou v prípade slovenského jazyka zaoberá len okrajovo. Hlavným prínosom práce je hlbšie preniknutie do danej problematiky, načrtnutie typológie týchto veľmi produktívnych súvetí a ich špecifickej sémantiky.

Štúdia Marianny Hudcovičovej (Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave) s názvom *Analysis of Verbal Prepositional "of" Structures* sa venovala komparácii a kontrastívnej analýze anglických a českých viet obsahujúcich sloveso s predložkovou väzbou *of*. Autorka prostredníctvom Pražského paralelného česko-anglického závislostného korpusu Treebank 2.0 analyzovala morfológické, syntaktické a sémantické vlastnosti vetných štruktúr obsahujúcich sloveso, predložku *of* a za ňou nasledujúci predmet. Cieľom práce bolo vytvoriť anglicko-české predložkové ekvivalenty a skupiny predložiek na základe sémantickej a syntaktickej podobnosti.

V príspevku *Temporal 'since' in Slovak: Conjunction(s) and Aspect Choice – a Corpus Study* sa Paula Kyselica a René M. Genis (Amsterdamská univerzita) zaoberali ekvivalentáciou spojok korešpondujúcich s holandským *sinds* a anglickým *since* s časovým významom, ktorých výber podlieha obmedzeniam vyplývajúcim z použitého času a aspektu v danom súvetí. Na základe dát zo Slovenského národného korpusu vypracovali typológiu šestnástich typov ekvivalentných viet, ktorá závisí od použitého času a aspektu a je doplnená o frekvenčné údaje.

Autorky Zuzana Komrsková a Petra Poukarová (Ústav Českého národného korpusu, Univerzita Karlova, Praha) sa v štúdiu *In Which Clause Do Subordinate Conjunctions Prosodically Belong?* zaoberali pozíciou troch českých podradňovacích spojok *že*, *když* a *až* v rámci hovoreného taktu na materiáli hovorenej češtiny pomocou fonetickej anotácie v korpuse ORTOFON, ktorý obsahuje dialogické nahrávky. Ukázali funkčné rozdiely medzi rôznymi pozíciami v hovorenom takte a opísali slová, ktoré sa najčastejšie kombinujú s vybranými spojkami.

Yulia Kuvshinskaya² (Vyššia škola ekonomická, Moskva) sa vo svojom príspevku *Russian Indefinite Pronoun kakoj-libo: Non-standard Usage and Changes in the Semantics* zaoberala významom a použitím neurčitého zámena *какой-либо* v modernom ruskom jazyku. Opísala hlavné typy odchýlok od štandardného používania tohto zámena na základe dát z Ruského národného korpusu a z dotazníkov.

² prepis mien autorov príspevkov do latinky uvádzame v tvare, ako si ich uvádzajú samotní autori aj v zborníku z konferencie

Autorka zhodnotila príčiny odchýlok, ako aj tendencie sémantických zmien a použitia skúmaného zámena.

Victor Zakharov (Petrohradská štátna univerzita) v príspevku *Ways of Automatic Identification of Words Belonging to Semantic Field* predstavil výsledky prebiehajúceho výskumu tvorby sémantického poľa pojmu *империя* na základe automatickej extrakcie z morfológicky značkovaneho korpusu. Lexikálne jednotky boli zaradené do tohto poľa na základe svojich systémových paradigmatických vzťahov pomocou distribučnej štatistickej analýzy v rámci nástroja Sketch Engine. Autor sa zamerával aj na časové rozvrstvenie korpusov a na analýzu členov zvoleného poľa v závislosti od vzniku textov zaradených do použitých korpusov. Na porovnanie je príspevok doplnený aj sémantickým poľom *říše* vytvoreným z českého korpusu SYN2015.

Analýze lemy *materstvo* v podkorpuse publicistických textov Českého národného korpusu SYN15 sa v príspevku *Analysis of the Lemma Materství (Motherhood)* venovali Zuzana Černá a Radek Čech (Filozofická fakulta Ostravskej univerzity). Pri výskume použili kvalitatívno-kvantitatívnu metódu korpusovo podporovanej diskurznej analýzy (Computer Aided Discourse Studies, CADS). Autori analyzovali výskyt lemy vzhľadom na médium, názov časopisu, typ a žáner textu. Na základe kolokácií lemy *materstvo* identifikovali hlavné témy publicistiky spojené s materstvom a tiež obraz, ktorý médiá o materstve vytvárajú.

Igor Boguslavsky (Technická univerzita v Madride) a Leonid Iomdin (Ruská akadémia vied) sa v štúdiu *Corpus-Supported Semantic Studies: Part/Whole Expressions in Russian* venovali skúmaniu valenčných vlastností slov a konštrukcií vyjadrujúcich vzťah časť – celok. Prezentovali nové zistenia založené na Ruskom národnom korpuse, pričom osobitnú pozornosť sústredili na lexikálne jednotky ako *большинство* (väčšina) *меньшинство* (menšina), *часть* (časť), *процент* (percento), *в большинстве своем* (vo svojej <ich, atď.> väčšine), *по большей части* (z väčšej časti) atď.

Pracovníci viacerých výskumných slovenských a českých inštitúcií Radek Čech, Pavel Kosek, Ol'ga Navrátilová a Ján Mačutek v štúdiu *Wackernagel's Position and Contact Position of Pronominal Enclitics in Older Czech. Competition or Cooperation?* analyzovali vzťah medzi slovosledom pozícií pronominálnych enklitik v dejinách češtiny. Zamerali sa na Wackernagelovu pozíciu a kontaktnú pozíciu, skúmajúc, či si dané pozície konkurujú, alebo medzi nimi existuje určitý druh kooperácie. Využili pri tom korpus Staročeskej biblie a Kralickej biblie.

Algoritmus frekvenčného slovníka ukrajinského historického textu *Отпис* (Klirík Ostrozkyi) z konca 16. storočia opisali v príspevku *Frequency Dictionary of 16th Century Cyrillic Written Monument* autorky Oksana Nika a Svitlana Hrytsyna (Univerzita Tarasa Ševčenka, Kyjev). Ich práca je výnimočná tým, že zatiaľ neexistuje

historický korpus ukrajinského jazyka. Výsledkom ich práce je frekvenčný slovník slovných tvarov analyzovaného historického textu a frekvenčný slovník lem.

Komparatívny pohľad na príbuzenskú terminológiu prezentovala Jana Kobzová (Ústav slavistiky, Masarykova univerzita, Brno) v príspevku *Kinship terminology in Western Slavic Languages Based on Corpora Analysis*. Autorka poukázala na zmeny v používaní tejto časti slovnej zásoby západoslovanských jazykov, na zánik niektorých lexém a zároveň sa pokúsila odhadnúť, ako budú tieto termíny vyzerat' v budúcnosti. Vychádzala pritom z časti svojej dizertačnej práce a načrtla zmeny vo vzťahoch rodiny u západných Slovanov, konkrétne v Čechách, na Slovensku a v Poľsku, založené na korpusových dátach, čím overila svoju hypotézu, že skúmanie slovnej zásoby môže priniesť relevantné informácie využiteľné pri skúmaní spoločnosti ako takej.

Autorka Irene Elmerot (Štokholmská univerzita) v prezentácii *Reporting Verbs about Women and Men in Czech Printed Media 1989 – 2015* analyzovala, ako sú prostredníctvom tzv. uvádzacích slovies (reporting verbs) prezentované ženy a muži v českých žurnalistických textoch. Materiálovým zdrojom bol podkorpus publicistických textov Českého národného korpusu SYN15 a pri klasifikovaní slovies využila binárnu kategorizáciu Harvardského psychosociologického slovníka. Ukázala inšpiratívny potenciál svojej práce pre iné kvalitatívne výskumy, ktoré by mohli danú lingvistickú oblasť rozšíriť o ďalšie poznatky.

V štúdií *Gender-Specific Adjectives in Czech Newspapers and Magazines* sa Adrian Jan Zasina (Ústav Českého národného korpusu, Univerzita Karlova, Praha) venoval skúmaniu rodu v českom jazyku pomocou korpusových metód. Zameral sa na problematiku rodovej rovnosti v češtine v publicistických textoch z rokov 2010 – 2014. Hlavným cieľom bolo skúmanie rozsahu stereotypných rolí/obrazu mužov a žien v tlači na základe frekvencie použitých rozvíjajúcich adjektív. Potvrdilo sa, že muži sú silne asociovaní so silou v súvislosti s ich vzhľadom a negatívnymi situáciami, kde vystupujú ako subjekty trestných činov. Ženy sú tradične spájané s materstvom, príťažlivosťou, etnicitou, národnosťou a sú častejšie považované za obeť trestných činov.

Druhý tematický okruh konferencie tvorili príspevky venované tvorbe korpusov a databáz písaných a hovorených textov. Do tohto okruhu patrila aj plenárna prednáška Macieja Ogrodniczuka (Ústav informatiky, Poľská akadémia vied, Varšava) o budovaní poľskej národnej korpusovej infraštruktúry. Podobne ako autori z popredných lingvistických poľských pracovísk Rafał Ł. Górski, Marek Łaziński a Piotr Pęzik v štúdií *From the National Corpus of Polish to the Polish Corpus Infrastructure* aj Ogrodniczuk vyzdvihol dôležitosť a nenahraditeľný prínos korpusových zdrojov nielen pre lingvistický výskum, ale aj pre získavanie nových poznatkov v oblasti humanitných vied a pre rozvoj počítačových technológií. Cieľom novej

infraštruktúry je poskytnúť používateľom spoľahlivé a navzájom kombinovateľné jazykové údaje a umožniť ľahkú integráciu nových dát. Projekt predpokladá spoluprácu štyroch nezávislých pracovísk so spoločným cieľom budovania inovatívnej korpusovej infraštruktúry veľkého vyváženého Poľského národného korpusu, ktorý sa bude vyznačovať voľnou dostupnosťou pre vedecký výskum a inovatívnymi technickými aplikáciami. Podľa autorov je však nevyhnutnou podmienkou na vytvorenie takejto infraštruktúry zabezpečenie trvalého a dostatočného financovania, a to zaradením projektu do takzvanej Polish Roadmap for Research Infrastructures, ktorá je financovaná Ministerstvom vedy a vysokého školstva. Za najdôležitejšie výzvy autori považujú budovanie komplexných jazykových modelov vhodných pre flektívne jazyky, vybudovanie komplexného prístupového systému k údajom, ktorý spĺňa požiadavku bezpečného a efektívneho prístupu a umožňuje získať súhlasy od vlastníkov autorských práv pri zhromažďovaní nových dát.

V príspevku *Relevant Criteria for Selection of Spoken Data: Theory Meets Practice* sa autori Marie Kopřivová, Zuzana Komrsková, Petra Poukarová a David Lukeš (Ústav Českého národného korpusu, Univerzita Karlova, Praha) venovali téme klasifikácie komunikačných aktov (speech event – SE) na báze hovoreného korpusu. Petra Poukarová zhrnula teoretické prístupy a konfrontovala ich s praktickými implementáciami v existujúcich hovorených korpusoch. Výsledný klasifikačný systém môže slúžiť ako pomôcka pri identifikácii typov SE, ktoré stále chýbajú v korpusoch hovorenej češtiny.

Martina Waclawičová (Ústav Českého národného korpusu, Univerzita Karlova, Praha) nadviazala na príspevok Hany Goláňovej z konferencie SLOVKO 2015, ktorá opísala pripravovaný a na internete verejne prístupný Nářeční korpus DIALEKT. Cieľom ich spoločného príspevku *The DIALEKT Corpus and Its Possibilities* bolo poskytnúť stručnú charakteristiku tohto korpusu a porovnať postup prác s minulými plánmi. Autorka uviedla, že v súčasnosti je verejne dostupná prvá verzia korpusu a pôvodný cieľ bude dosiahnutý po završení druhej etapy projektu v roku 2020. Dostupné sú dve transkripčné vrstvy – dialektologická a ortografická. Pribudlo 100 000 slov a korpus DIALEKT ako interaktívna webová aplikácia sa v súčasnej prvej verzii stal cenným zdrojom lingvistického výskumu a výučby.

Pripravovaný akvizičný korpus písaných textov študentov učiacich sa slovenčinu ako cudzí jazyk predstavila dvojica autoriek Michaela Mošaťová (Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave) a Katarína Gajdošová (Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava). V príspevku *Annotation in the Corpus of Texts of Students Learning Slovak (as a Foreign Language ERRKORP)* sa zamerali na anotáciu, ktorá obsahuje informácie o texte, ako aj sociolingvistické charakteristiky študenta. Autorky opísali značky, ktorými sa identifikujú jednotlivé chyby v textoch, a predstavili koncepciu tvorby samotného tagsetu.

Výskumný tím v zložení Vladimír Petkevič (Ústav teoretickej a počítačnej lingvistiky, Univerzita Karlova, Praha) Jaroslava Hlaváčová (Ústav formálnej a aplikovanej lingvistiky, Univerzita Karlova, Praha), Klára Osolsobě, Martin Svášek a Josef Šimandl (Filozofická fakulta, Masarykova univerzita, Brno) predstavil v štúdiu *Parts of Speech in NovaMorf a New Morphological Annotation of Czech* inovované morfológické značkovanie v rámci projektu NovaMorf, pričom sa autori sústredili na prepracovanie súboru morfológických kategórií, a to najmä na podkategorizáciu slovných druhov. Významnosť inovovanej morfológickej anotácie spočíva v tom, že na rozdiel od doterajších spôsobov zohľadňuje tzv. zlaté pravidlo morfológie, ako aj projekt tzv. univerzálnych závislostí (universal dependencies) zameraný na vývoj anotácie závislostných štruktúr.

Autorky Klára Osolsobě a Hana Žižková (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, Brno) sa v štúdiu *Improving Nominalized Adjectives Tagging* zamerali na problematiku automatickej morfológickej anotácie pri slovnodruhových prechodoch. Venovali sa pritom substantivizácii prídavných mien a opísali najčastejšie dôvody nesprávneho morfológického značkovania, na základe ktorých navrhli tri riešenia, ako ho zlepšiť.

Príspevok autorského kolektívu Jaroslava Hlaváčová, Marie Mikulová, Barbora Štěpánková a Jan Hajič (Univerzita Karlova, Praha) s názvom *Modifications of the Czech Morphological Dictionary for Consistent Corpus Annotation* prezentovala na konferencii Marie Mikulová. Predstavila projekt ručnej morfológickej anotácie nových typov textov v aktualizovanej verzii Pražského závislostného korpusu (PDT). Potreba vzájomnej konzistentnosti medzi korpusmi a českým morfológickým slovníkom Morf-Flex, ako aj v rámci samotného slovníka vyvolala rozsiahle zmeny. M. Mikulová zároveň poukázala na nové princípy morfológickej analýzy flektívnych variantov, homonymných lemm, skratiek a agregátov a tiež na zavedenie dvoch nových slovných druhov. Ide o zmeny, ktoré vyplynuli z dlhodobej práce s dátami, z lingvistických štúdií, z potrieb anotácie a z nových projektov súvisiacich s morfológiou. Rovnaké javy v slovníku by podľa autorov mali byť anotované totožne a prijaté pravidlá by mali platiť v celom slovníku, teda pre väčšinu zmien v slovníku by malo platiť zlaté pravidlo morfológie.

V štúdiu *Levels of Annotation in the Slovenian Training Corpus ssj500k 2.2* predstavili Mija Bon a Polona Gantar (Filozofická fakulta Ľublanskej univerzity) slovin-ský tréningový korpus ssj500k 2.2, ktorý bol tokenizovaný, segmentovaný na vety, lematizovaný, ako aj morfológicky a syntakticky značkováný. Korpus je zároveň značkováný na úrovni pomenovaných entít, viacslovných výrazov a sémantických rolí. Autorky opísali jednotlivé vrstvy anotácie a rozsah použitia tréningového korpusu pri tvorbe rôznych slovníkov, napríklad slovník viacslovných jednotiek a valenčný slovník modernej slovinčiny. Na záver spomenuli svoje plány, t. j. anotáciu viacslovných výrazov na základe Slovinkej lexikálnej databázy.

Tretí tematický okruh konferencie zahŕňal príspevky z oblasti tvorby a využívania počítačovo spracovaných zdrojov. Pracovníci Ústavu formálnej a aplikovanej lingvistiky (Univerzita Karlova, Praha) vystúpili na konferencii s viacerými sémanticky orientovanými príspevkami. V prvom príspevku *Meaning and Semantic Roles in CzEngClass Lexicon* autorský kolektív v zložení Zdeňka Urešová, Eva Fučíková, Eva Hajičová a Jan Hajič prezentoval identifikáciu a začlenenie sémantických rolí do dvojazyčného (česko-anglického) synonymického slovníka s názvom CzEngClass. Tento slovník vychádza z existujúceho valenčného slovníka zahrnutého v rámci anotácie viacerých pražských závislostných korpusov (Prague Dependency Treebanks). Autori naznačili využitie sémantických rolí pri definovaní lexikálnej synonymie.

Magda Ševčíková a Lukáš Kyjánek v príspevku *Introducing Semantic Labels into the DeriNet Network* opísali spôsob poloautomatického sémantického značkovania siete DeriNet. Cieľom autorov bolo zistiť, či sa model poloautomatického sémantického značkovania dá použiť na veľké, špecificky usporiadané dáta. Zároveň bol tento model strojového učenia navrhnutý tak, aby sa dal použiť aj po aktualizácii a rozšírení databázy DeriNet a aby bolo možné rozšíriť ho o ďalšie sémantické značky. V rámci pilotnej verzie bolo sémanticky označených 150 000 slov, pričom sa dosiahla značná presnosť. Autori predpokladajú, že v budúcnosti na túto pilotnú štúdiu nadviažu a budú pokračovať v spresňovaní a rozširovaní svojho výskumu.

Autorky Václava Kettnerová a Markéta Lopatková (Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Karlovej, Praha) v štúdiu *Towards Reciprocal Deverbal Nouns in Czech: From Reciprocal Verbs to Reciprocal Nouns* sa zaoberali problematikou reciprocity, ktorá je v súčasnej lingvistike najčastejšie diskutovaná v súvislosti s recipročnými slovesami. Reciprocitu možno skúmať aj pri iných slovných druhoch, no ich analýza nie je zatiaľ dostatočne rozvinutá. Autorky sa pokúsili vyplniť túto medzeru, využívajúc výsledky opisu českých recipročných sloves na analýzu deverbatívnych podstatných mien.

V štúdiu *Non-systemic Valency Behavior of Czech Deverbal Nouns Based on the NomVallex Lexicon* autorský kolektív v zložení Veronika Kolářová, Anna Verneřová (Matematicko-fyzikálna fakulta Univerzity Karlovej, Praha) a Jonathan Verner (Filozofická fakulta Univerzity Karlovej, Praha) analyzoval a opísal výsledky prvej automatickej komparácie valenčných rámcov deverbatívnych substantív prostredníctvom valenčných slovníkov NomVallex a VALLEX. Výsledkom experimentu bolo zistenie, že nesyستémové formy valenčných rámcov sa vyskytujú frekventovanejšie pri nefunkčne odvodených substantívach.

Adriana Válková a Erik Citterberg (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, Brno) v príspevku *Processing of Derivational Features for (Semi) Automatic Creation of Dictionary Definitions in the User Interface (CZEDD) for Learning*

Czech as a Second Language: Suffix -tel an -ista prezentovali vytvorenie užívateľského rozhrania CZEDD (Czech electronic derivational dictionary) prioritne určeného pre cudzincov, ktorí si osvojujú češtinu ako druhý jazyk a ktorí sa stretávajú s problémom zaraďovania jednotlivých slov do paradigmatických vzorov. Nástroj CZEDD sa skladá z (polo)automatických definícií vytváraných pre derivované slová a môže byť použitý ako slovník a/alebo prekladač. Autori prezentovali prístup na dvoch konkrétnych príkladoch, sufixoch -tel a -ista.

Ivan Šimko (Univerzita v Zürichu) v prezentácii *Digital Damaskini* opísal spôsob anotácie balkánskych slovanských textov založených na tzv. damaskinskej tradícii. Tieto texty majú zmiešaný dialektologický a diachronický charakter. Morfológické vlastnosti textov sú korpusovo spracované pomocou programu MultextEast 4 a syntaktické vzťahy v rámci projektu univerzálnych závislostí (universal dependencies). Autorovým cieľom je budovanie balkánskeho slovanského paralelného korpusu, pomocou ktorého bude možné nahliadnuť do vývoja morfológických a syntaktických javov damaskinských jazykov, ako aj porovnať ich s výstupmi súčasnej dialektológie.

Katharina Prochazka, Ludwig Maximilian Breuer a Agnes Kim (Viedenská univerzita) poukázali v štúdiu *Conception and Development of an Open Database System on Historical Multilingualism in Austria* na vývoj a štruktúru online informačného systému, ktorého cieľom je zhromažďovanie a vizualizácia historických údajov o viacjazyčnosti v Rakúsku so zameraním na slovanské jazyky. Databáza sleduje vývoj viacjazyčnosti v čase, jej distribúciu v priestore a zastúpenie v literatúre, čo umožňuje skúmať jej dynamiku a zmeny.

Z tematickej oblasti, ktorá bola venovaná počítačovému spracovaniu prirodzeného jazyka, odzneli na konferencii tri príspevky z Českej a Slovenskej republiky.

Petr Pořízka (Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc) sa v príspevku *On Possibilities and Methods of Analysis of Thematic Expressions in Spoken Texts* zamerával na vzájomné porovnanie troch metód detekcie „prominentných textových jednotiek“ (sémanticky kľúčových jednotiek pre texty akéhokoľvek typu) z hovorených textov pomocou aplikácie KeyWords. Na základe analýzy sa ukázalo, že metóda Term frequency – inverse document frequency (TF * IDF) môže byť ideálnym kompromisom medzi metódou analýzy kľúčových slov a metódou tematickej koncentrácie textu a môže byť alternatívou, ktorá dokáže kľúčové výrazy z hovorených textov sémanticky extrahovať a zároveň účinne eliminovať výplnkové výrazy bez nutnosti filtrovania na základe zoznamu vylúčených slov.

Metódu klasifikácie textu s cieľom vytvorenia jazykového modelu na automatické rozpoznávanie reči odprezentoval kolektív autorov Robert Sabo, Peter Krammer, Ján Mojžiš a Marcel Kvassay (Ústav informatiky, Slovenská akadémia vied, Bratislava). V príspevku *Identification of Spontaneous Spoken Texts in Slovak* autori

predstavili okrem už realizovaných výskumov aj víziu do budúcnosti, v ktorej sa zamerajú na vytvorenie špecializovaného jazykového modelu z textov klasifikovaných ako hovorené a na vyhodnotenie presnosti automatického rozpoznávania reči. Autori sa tiež zaoberali identifikáciou jazykového štýlu, pričom výskum plánujú rozšíriť na rozlíšenie témy (textu) v písaných a hovorených prejavoch, aby vytvorili čo najpresnejšie jazykové modely rozpoznávania reči.

V príspevku *Affordable Annotation of the Mobile App Reviews* Marek Grác, Markéta Masopustová a Marie Valíčková (Filozofická fakulta Masarykovej univerzity, Brno) opísali výsledky prípadovej štúdie, ktorej cieľom bolo vytvoriť systém značkovania polaritu sentimentu v recenziách mobilných aplikácií z Google Play a Apple Store. Tento anotačný systém bol vytvorený pre neskoršie použitie v automatickom rozpoznávaní sentimentu založenom na strojovom učení.

Záverečné slovo trojdňovej konferencie patrilo vedúcej oddelenia Slovenského národného korpusu Jazykovedného ústavu Ľ. Štúra SAV Jane Levicekej, ktorá vyjadrila nádej, že bienálna konferencia SLOVKO ostane aj v budúcnosti rôznorodým a inšpiratívnym miestom stretávania sa odborníkov pracujúcich s jazykom, jazykovedcov, korpusových lingvistov a špecialistov v oblasti IT.

GEJZA HORÁK – STO ROKOV OD JEHO NARODENIA

*Slavomír Ondrejovič**Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV**Bratislava*

V roku 2019 by sa bol dožil PhDr. Gejza Horák, CSc., prvý výkonný redaktor časopisu Slovenská reč a zároveň prvý hlavný redaktor Kultúry slova, storočného jubilea. Bol jedným z najznámejších jazykovedcov druhej polovice 20. storočia a neopakovateľná osobnosť slovenského jazykovedného panteónu. Známosť a popularitu v širokej verejnosti si vyslúžil a zaslúžil predovšetkým neúnavnou prácou na poli jazykovej kultúry a jazykovej výchovy, ale i spoluúčasťou na mnohých veľkých kolektívnych dielach slovenskej jazykovedy.

Gejza Horák sa narodil 25. februára 1919 v novohradskej obci Halič, rozloženej pod magickým Haličským zámkom. Možno odtiaľ pochádza jeho trvalý záujem o jazykový svet rozprávok a povestí. Ďalší jeho osud bol spojený s neďalekým Lučencom (učiteľským ústavom) a ďalekou Bratislavou, kde na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského vyštudoval aprobáciu slovenský jazyk – filozofia. Po učiteľskej etape (Detva, Pohorelá, Bratislava) nastúpil v r. 1948 do Jazykovedného ústavu Slovenskej akadémie vied a umení, kde pôsobil aj ako vedúci dialektologického oddelenia a neskôr ako vedúci oddelenia spisovného jazyka. Tomuto ústavu ostal verný až do roku 1984, keď sa jeho zamestnanecký pomer zmenil na emeritný. Pero však ani vtedy nezložil. Písal do posledných dní a jeho posledné príspevky uzreli svetlo sveta až po jeho smrti. Zomrel 28. augusta 2003 vo veku 84 rokov.

Vo výskumnej činnosti sa Gejza Horák spočiatku venoval nárečovému výskumu, najprv dialektu horehronskej obce Pohorelá (jednej z jeho učiteľských štácií), ktorý spracoval do knižného vydania (1955). Neskôr sa sústredil predovšetkým na otázky spisovného jazyka, jazykovej kultúry a metodiky vyučovania slovenčiny, no k dialektológii sa znovu periodicky dostával aj neskôr opismi nárečí obcí Poniky, Detva, Valaská, Lešť, Nový Klenovec a iných. Dobre poznal hodnotu a špecifickú váhu nárečí, vidiac v nich východisko pre rozvíjanie kultivovaného jazykového prejavu u každého nositeľa slovenčiny, ale i prameň neustáleho obohacovania spisovného jazyka.

Gejza Horák bol pri tom, keď vznikali viaceré základné kodifikačné práce slovenskej jazykovedy. Bol spoluautorom *Pravidiel slovenského pravopisu*, ich tzv. druhej vlny (1953 – 1971), a *Morfológie slovenského jazyka*, majstrovského diela

slovenskej jazykovedy 60. rokov 20. storočia. Pod jeho vedením vznikol *Česko-slovenský slovník* (1975, 1981), ktorému vtlačil pečať svojej osobnosti, akokoľvek jeho dominantný post tu nebol odpočiatku zrejmý. Natrvalo zaznamenané ostanú aj ďalšie jeho štúdie zo slovenského tvaroslovía a skladby, kde ho zaujali okrem iného aj „antisystémové“ osobitosti slovenčiny, t. j. tie prvky gramatiky slovenského jazyka, v ktorých sa prejavuje jeho svojráz azda najvýraznejšie. Ďalšie svoje výskumy zhrnul v *práci Slovesné kategórie osoby, času, spôsobu a ich použitie*. (1993). Významný bol záujem Gejzu Horáka o spisovnú výslovnosť a rozvíjanie zásad slovenskej ortoepie – i vo funkcii tajomníka Ortoepickej komisie. Dlhodobo sa venoval najmä výskumu javiskovej reči v našich divadlách, a to aj ako pedagóg na Vysokej škole múzických umení. Znamenitými produktmi jeho práce boli aj štúdie o štúrovcoch, štúrovskom jazyku, ale aj o iných autoroch z minulosti.

Veľa času a energie venoval jazykovo-výchovnej činnosti. V rozličných jazykových rubrikách uverejnil stovky menších príspevkov, ktoré mali prispieť ku kultivovanému ovládaniu spisovnej slovenčiny u jej používateľov, zúčastňoval sa – aj ako predseda Jazykového odboru Matice slovenskej – na početných besedách, odpovedal na nesčíselné množstvo listov, dlhé roky viedol i jazykovú poradňu v rozhlase. Jeho pričinením vyšlo päť knižných výberov z rozhlasových príspevkov i populárny výber z týchto príspevkov, neskôr aj kompendium s názvom *Tisíc poučení zo spisovnej slovenčiny* (1971). Túto prácu robil s citom, mierne, lebo vedel, že jazyku to tak najviac pristane. V okruhu jazykovej kultúry skôr, ako on sám hovorieval, „narádzal“, než rezolútne vyžadoval.

Gejza Horák bol skutočným očarovaným pútnikom, ktorý veľmi vnímavo a „čujne“ so široko otvorenými očami pozoroval svet, najmä jazykový svet okolo seba. Vydal o tom svedectvo aj knižkou *Jazykové prechádzky prózou* (1989), v ktorej nazrel do dielne tých našich spisovateľov, u ktorých objavil až udivujúco farebný jazyk, prípadne aj krajovo ladenú lexiku, frazeológiu a metaforu. Napísal ju navidomoči s mimoriadnou chuťou – so zámerom ukázať, čo všetko ponúka náš jazyk, čo všetko má vo svojej pokladnici, a upozorniť na osobitne zaujímavé a svojrázne jazykové a štylistické prostriedky, hodné nasledovania. Samotné knihy, štúdie a články, najmä však drobné útvary Gejzu Horáka pôsobia ako umelecké skvosty, jemne vycizelované miniatúry, v ktorých autor dokazoval vysoký zmysel pre hru so slovom i svojskú kreativnosť. Charakterizovať ho možno teda azda najvýstižnejšie ako hľadača drahokamov v reči. To, čo vynášal z hlbín, studníc či zákutí slovenského jazyka, boli skvosty storakej krásy, od ktorých prechádza zrak, hoci nie všetko, čo nám predstavil, odolalo času a udržalo si svoj lesk aj po vynesení na ostré svetlo súčasnosti.

AKO SA VYSLOVUJE SLOVO *PIZZA* A *PIZZERIA*?

Slavomír Ondrejovič

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Bratislava*

Výraz *pizza*, ktorým sa označuje aj u nás veľmi populárne jedlo talianskej proveniencie, zároveň patrí medzi najfrekvencovanejšie slová cudzieho pôvodu v slovenčine (korpus prim-8.0-public-all registruje 9 529 výskytov). Takmer všetko o tomto pokrme sa môžeme dozvedieť napr. na Wikipédii (wikipedia.org/wiki/pizza), ktorá nám podrobné informácie a zaujímavosti o pizzi ponúka nielen v slovenčine, ale aj v desiatkach iných jazykov počínajúc afrikaansom a končiac domorodými indickými jazykmi, pričom v jednotlivých jazykových mutáciách sa tieto informácie nielen opakujú, ale aj dopĺňajú. Dozvieme sa tam všetky detaily o tomto starodávnom jedle, ale dôležitá pre nás môže byť aj informácia zo Stručného etymologického slovníka slovenčiny Ľubora Kráľika (2015, s. 441 – 442), podľa ktorého slovo *pizza* sa u nás vyskytuje od 20. storočia. Rovnako zaujímavá je však aj otázka, ako sa má tento výraz talianskeho (či ešte presnejšie: toskánskeho) pôvodu v slovenčine vyslovovať.

Otázka na výslovnosť je v tomto prípade aktuálna predovšetkým preto, že riešenie, ktoré nám predkladajú naše príručky a slovníky, nie je jednotné. Naše kodifikačné diela nám pritom vo väčšine prípadov tvrdia, že sa tu má uplatniť zdvojená výslovnosť *picca*, čo nie je v súlade s odporúčaním súčasných autoritatívnych slovníkov cudzích slov, ale ani so živou rečovou praxou na Slovensku, kde pri slovách *pizza* a *pizzeria* počuť len výslovnosť s jednoduchou *pica*, *picéria*.

Zdvojenú výslovnosť *picca* odporúčajú Pravidlá slovenského pravopisu (aj posledné vyd. z r. 2013, s. 326), ktoré však už pri odvodenom slove *pizzeria* na zdvojenú výslovnosť netrvajú. Zdvojenú výslovnosť odporúča v tomto prípade i Krátky slovník slovenského jazyka (aj v poslednom vyd. z r. 2003, s. 480), ktorý ju uvádza nielen pri hesle *pizza* [*picca*], ale aj pri hesle *pizzeria* [*piccéria*], a zdvojená výslovnosť je aj v Stručnom etymologickom slovníku slovenčiny Ľubora Kráľika (2015, s. 441 – 442), keďže sa tu heslové slová uvádzajú podľa Krátkeho slovníka. Ináč to nie je ani v Pravidlách slovenskej výslovnosti Á. Kráľa, hoci tam už vo vydaní z r. 2009 pri hesle *pizza* nájdeme nielen zdvojenú výslovnosť [*picca*], ale i zjednodušenú výslovnosť [*pica*] (s. 278). Podobne aj pri hesle *pizzeria* [*piccéri-a*] i [*picéri-a*].

Na zdvojennej výslovnosti [picca], množné číslo [picce], trval novšie M. Považaj v poznámke o datíve a o lokáli množného čísla substantíva *pizza* (Kultúra slova, 2009, roč. 43, č. 4, s. 250 – 252).

Na rozdiel od uvedených príručiek a spomínanej noticky autoritatívne slovenské slovníky cudzích slov odporúčajú iné riešenie. Podľa Veľkého slovníka cudzích slov S. Šalinga, M. Ivanovej-Šalingovej a Z. Maníkovej (2. vyd. z r. 2000, s. 943) sa *pizza* vyslovuje jednoducho [pica] a *pizzeria* sa vyslovuje [picéria]. Obdobné je to aj v akademickom Slovníku cudzích slov (2. vyd. 2005, s. 755).

Výnimočne možno nájsť „zjednodušenú“ podobu *pica*, *picéria* zachytenú aj v písme: (*zemiaková*) *pica* alebo *picéria* či *picerka* a *picérka*, aj keď s týmito podobami sa stretávame iba v neformálnej komunikácii, napr. v blogoch: *V blízkosti nebola nijaká picerka, tak sme zakotvili v reštike*.

K výslovnosti treba doplniť, že ani v taliančine nejde v tomto prípade o zdvojenú, ale o predĺženú spoluhlásku. S („nezdvojenou“) výslovnosťou [pica], [picéria] sa v slovenčine stretávame bežne. Nikoho totiž nepočuť hovoriť napr. „Pod', dáme si [piccu]“, ale iba „Pod', dáme si [picu]“, ani „Pod'me do [piccérie]“, ale „Pod'me do [picérie]“. Takúto výslovnosť môžeme doložiť aj z oblasti zvukovej reklamy: *My najlepšie vieme, ako obložiť [picu]. – Osobne nepoznám chlapa, čo by nemal rád [picu]. – Môžeme si objednať [picu] aj s donáškou, ale niekedy neodoláme a pripravíme si ju doma. – Viete, že 9. februára je svetový deň [pice]? Čo keby ste si urobili pravú taliansku [picu]? – Ako si urobiť [picu] ako z [picérie]? – Moje deti milujú [picu] a tá dnešná sa veru podarila.* (R. Sulík) – *V našom podniku robíme najzdravšiu [picu], lebo ju pečieme z dvoch kľúčových surovín. – Ja som taliančínar, malo by ma to ťahať k dvojitej výslovnosti, ale keď hovorím po slovensky, vyslovujem [pica].*

V pripravovanom 4. zväzku Slovníku súčasného slovenského jazyka (vyjde v r. 2020) sa pri výraze *pizza* uvádza jednoduchá výslovnosť [pica] a sémanticky sa definuje ako „okrúhly slaný koláč“, kým Veľký slovník cudzích slov hovorí v danom prípade o posúchu a Krátky slovník zasa *pizzeriu* definuje ako „ustanovizeň na prípravu, predaj alebo konzumovanie pizze“ (2003, s. 480).

Nakoniec ešte výklad doplníme o jednu širšiu koreláciu: („reálnu“) výslovnosť slova *pizza* vo viacerých európskych, ale aj mimoeurópskych jazykoch možno nájsť na internete, kde ju produkujú ako autentickú bežní nositelia príslušných jazykov. Z nich viac ako 80 % realizuje pri výraze *pizza* jednoduchú výslovnosť [pica]. Autoritatívny slovník talianskeho jazyka *Il grande dizionario Garzanti della lingua Italiana* (Rím: Garzanti-Gulliver 1993, s. 1415) zaznamenáva výslovnosť zdvojenú. Čo sa týka slovenčiny, je však zrejmé, že obvyklá je v našom jazyku jednoduchá výslovnosť. Ale prečo potom viaceré z uvedených príručiek v tomto prípade ponúkajú zjavne „neživú“ zdvojenú výslovnosť? Je to pravdepodobne preto, že v niektorých prípadoch v týchto príručkách víťazia „modely“ nad autentickým jazykom.

OBSAH ROČNÍKA 84, 2019/CONTENTS OF THE VOLUME 84, 2019

ÚVODNÍK/EDITORIAL

3–9 **ONDREJOVIČ, S.: Jazykovedný rok 2019 na Slovensku cez prizmu OSN**
Slovak Linguistics in 2019 Through the Prism of the United Nations

ŠTÚDIE A ČLÁNKY/STUDIES AND ARTICLES

- 10–25 **SOKOLOVÁ, J.: Egocentriká – výrazy so sémanticko-pragmatickou orientáciou na hovoriaceho** (Egocentrals – Expressions with a Semantic-Pragmatic Focus on the Speaker)
- 26–46 **GARABÍK, R. – KARČOVÁ, A.: Frekvencia lexikálnych jednotiek cudzieho pôvodu v slovenčine** (Frequency of Lexical Units of Foreign Origin in Slovak)
- 131–143 **DOLNÍK, J.: Dva prístupy ku kultivovaniu spisovného jazyka** (Two Approaches to Cultivation of Standard Language)
- 144–164 **ONDREJOVIČ, S.: Víťazstvá a prehry v zápasoch o palatálne /' v spisovnej slovenčine – najmä v tzv. slabšej fonologickej pozícii** (Highs and Lows of the Fight for Palatal /' in Standard Slovak – Mainly in a So-Called Weak Position)
- 165–184 **KRÁLIK, L.: Etymologické príspevky k štúdiu priezvisk dolnozemsých Slovákov** (Etymological Contributions to the Study of Surnames of the Lower Land Slovaks)
- 185–204 **MOLNÁROVÁ, P.: Kognitívno-sémantická interpretácia metafory ako súčasti socialistického jazyka 60. rokov** (Cognitive-Semantic Interpretation of Metaphor in Context of Political and Ideological Evolution in 1965 – 1970)
- 239–257 **SOKOLOVÁ, J.: Konštrukcie kolektívnej identity hovoriaceho** (Structures of Collective Identity of the Speaker)
- 258–287 **PETRÁŠ, P. – MUNKOVÁ, D.: (Nielen) lingvistický pohľad na strojový preklad (na príklade prekladov textov technickej dokumentácie z angličtiny do slovenčiny)** (Not only) Linguistic View on Machine Translation (Following the Example of the Translations of Technical Documentation Texts from English to Slovak)
- 288–306 **BODNÁROVÁ, M.: Exorcistický komunikačný subregister v kontexte náboženskej komunikácie a slovenskej lingvistiky** (Exorcist Communication Subregister in the Context of Religious Communication and Slovak Linguistics)

DISKUSIE A ROZHRADY/DISCUSSIONS AND HORIZONS

- 47–71 **PALLAY, J. – METERC, M.: Nekonenčné repliky ako samostatný frazeologický a paremiologický žánr. Definícia a pilotný anketový výskum** (Unconventional Replies as a Special Type of Phrasemes and the Paremiological Genre. Definition and Pilot Survey)
- 72–85 **HORNÁNSKÝ, J.: O názvoch fyzickogeografických objektov s motivantom *chot-, choc-, koč-* a *choč-*** (On the Names of Physical-Geographical Objects With a Motivant *chot-, choc-, koč-* and *choč-*)
- 307–317 **GARABÍK, R.: Historický korpus slovenčiny** (Corpus of Historical Slovak)

RECENZIE/REVIEWS

- 86–89 **ROŽAI, G.: Príspevok do teórie slovanských spisovných jazykov** (Contribution to the Theory of Slavic Standard Languages)
- 205–208 **ONDREJOVIČ, S.: 110-ročné jubileum Henricha Barteka** (110-Year Anniversary of Henrich Bartek)
- 318–323 **RENDÁROVÁ, M.: Odras človeka a kultúry v jazyku a v literatúre** (Reflection of Man and Culture in Language and Literature)

- 324–328 **RIPKA, I.:** Niekoľko (sčasti aj opakovaných) poznámok o novom zväzku súbornej personálnej bibliografie slovenských slovakistov a slavistov (Some (Partly Repeated) Remarks about the New Volume of the Comprehensive Personal Bibliography of Slovak Slovakists and Slavists)

SPRÁVY/REPORTS

- 90–94 **PAPSONOVÁ, M.:** České překlady *Míšeňské právní knihy* (Meissen Law Book and its Czech Translations)
- 95–98 **GONDEKOVÁ, V. – MOLNÁROVÁ, P.:** Správa z konferencie *Komunikácia v odborných reflexiách* (Conference Report: Professional Reflections on Communication)
- 99–113 **CHOCHOLOVÁ, B.:** Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 2018 (Activity Report of Ľudovít Štúr Institute of Linguistics SAS for the Year 2018)
- 329–333 **RUSINKOVÁ, J.:** Správa z konferencie *Jazyková zmena a pramene jej skúmania* (Linguistic Change and Sources of Its Research. Conference Report)
- 334–343 **KOLENČÍKOVÁ, N.:** Vlastné mená v interdisciplinárnom kontexte: 21. slovenská onomastická konferencia (Proper Names in an Interdisciplinary Context: 21st Slovak Onomastic Conference)
- 344–353 **KLIMOVÁ, L. – KMEŤOVÁ, B. – KROLČÍKOVÁ, R.:** SLOVKO 2019. Počítačové spracovanie prirodzeného jazyka, korpusová lingvistiká, jazyková dynamika a zmeny (SLOVKO 2019: NLP, Corpus Linguistics, Language Dynamics and Change)

KRONIKA/CHRONICLE

- 114–116 **ONDREJOVIČ, S.:** Zomrel profesor Ján Findra (Professor Ján Findra Has Died)
- 117–118 **ONDREJOVIČ, S.:** Jubileum Jany Dvončovej (Jubilee of Jana Dvončová)
- 119–121 **LALÍKOVÁ, T.:** Nedožitá deväťdesiatiny docentky Kataríny Habovštiakovej (Katarína Habovštiaková – 90th Anniversary of Her Birth)
- 209–214 **ONDREJOVIČ, S.:** Vzácné jubileum Jána Sabola (Rare Jubilee of Ján Sabol)
- 215–220 **ODALOŠ, P.:** Profesor Vladimír Patráš šesťdesiatročný (Professor Vladimír Patráš Sixty Years Old)
- 221–223 **PEKAROVIČOVÁ, J.:** K nedožitým deväťdesiatinám Miloslava Darovca (Miloslav Darovec's 90th Birthday)
- 354–355 **ONDREJOVIČ, S.:** Gejza Horák – 100 rokov od jeho narodenia (Gejza Horák: 100 Years Since His Birth)

ROZLIČNOSTI A ROZHOVORY/MISCELLANEA AND INTERVIEWS

- 122–124 **ONDREJOVIČ, S.:** Môže byť rovná daň rovná? (Flat Tax – Could It Be Really Flat?)
- 224–229 **KÁLMÁNOVÁ, K.:** Písanie a skloňovanie názvu čiastkovej menovej jednotky *paisá* v slovenčine (Writing and Declension of the Name of Fractional Monetary Unit *paisá* in Slovak)
- 356–357 **ONDREJOVIČ, S.:** Ako sa vyslovuje slovo *pizza* a *pizzeria*? (How to Pronounce *pizza* and *pizzeria*?)

ZÁPISNÍK BIBLIOGRAFA/BIBLIOGRAPHER'S NOTES

BEHÝLOVÁ, J.:

- 125 BEHÝLOVÁ, J.: Slovenskí jazykovedci. Súborná personálna bibliografia slovenských slovakistov a slavistov (2011 – 2015)
- 126 BÓNOVA, I.: Fonologická ontogenéza v detskej reči

127	Konvergenzie a divergenzie v propriálnej sfére. 20. slovenská onomastická konferencia
128	KALESNÝ, F. – SMATANA, M. – JASENOVEC, J. – BLAŽEK, R.: Rajecká dolina
230	DOLNÍK, J.: Jazyk v pragmatike
231	ŠIMKOVÁ, M. – LEVICKÁ, J. – DEBNÁR, M.: Dynamické javy v súčasnej slovenčine a jej výskume
232	DOBŘÍK, Zdenko: Cudzosť a inakosť v jazykovej komunikácii
233	BODNÁROVÁ, M.: Zámena v neinštitucionálnej dialogickej komunikácii dospelých na východnom Slovensku
234	ODALOŠ, P. a kol.: Manipulačno-komunikačné a presuazívno-komunikačné koncepcie
235	Ako prepisovať z orientálnych jazykov do slovenčiny
236	MIKUŠIAK, M.: Filozofia jazyka medzi logikou a psychológiou

OBSAH ROČNÍKA 84, 2019/CONTENTS OF THE VOLUME 84, 2019

358 – 360 BEHÝLOVÁ, J.

POKYNY PRE AUTOROV

Redakcia **Slovenskej reči**, časopisu pre výskum slovenského jazyka, uverejňuje recenzované, dosiaľ nepublikované príspevky. Súčasťou príspevkov do rubrik **Štúdie a články** a **Diskusie a rozhľady** je preklad názvu príspevku, abstrakt (asi 100 slov) a kľúčové slová (3 – 10) – všetko v anglickom jazyku. Príspevky môžu obsahovať maximálne 20 % autocitácií.

Príspevky prijímame na adrese: **slovenska.rec@gmail.com**.

Autori zaslaním príspevku vyjadrujú súhlas s jeho redakčným spracovaním.

Pravidlá formálnej úpravy textu

- Texty prosíme predkladať v elektronickej podobe vo formáte rtf alebo doc, písmo Times New Roman, veľkosť 12, riadkovanie 1,5.
- V prípade, že sa v texte vyskytujú zvláštne znaky, tabuľky, grafy a pod., je potrebné odovzdať príspevok aj vo verzii pdf alebo vytlačený.
- Pri mene a priezvisku autora je potrebné uviesť tituly a pracovisko.
- Text príspevku má byť zarovnaný z ľavej strany, slová na konci riadka sa nerozdeľujú, tvrdý koniec riadka sa používa len na konci odseku.
- Odseky sa začínajú zarážkou.
- **Polotučné písmo** sa spravidla používa pri nadpisoch, podnadpisoch a kľúčových pojmoch.
- *Kurzíva* sa spravidla používa pri uvádzaní príkladov, názvov štúdií, publikácií a pod.
- Na poznámky v texte prosíme používať automatickú funkciu textového editora „poznámka pod čiarou“ (uvádzané na každej strane, nie súhrne na konci textu).
- Odkazy na literatúru v texte sa uvádzajú v zátvorke v podobe: priezvisko autora, rok vydania a číslo strany, napr. (Ďurovič, 1999, s. 102). V prípade citovania dvoch odlišných publikácií jedného autora, ktoré vyšli v tom istom roku, za rokom vydania uvádzať malé písmeno, napr. (Ďurovič, 1999a, b).
- Zoznam použitej literatúry sa uvádza na konci príspevku (nie v poznámkach pod čiarou) v abecednom poradí. Ak obsahuje viac položiek jedného autora, jednotlivé položky sa radia chronologicky. V zozname je iba literatúra, ktorá sa v článku cituje alebo na ktorú sa v texte odkazuje.

Bibliografické odkazy:

- **knižná publikácia:**
DOLNÍK, Juraj: Všeobecná jazykoveda. 2. dopln. vyd. Bratislava: Veda 2013. 432 s.
- **článok v časopise:**
HORECKÝ, Ján: Sémantické a derivačné pole slovies *ísť* a *chodiť*. In: Slovenská reč, 1999, roč. 64, č. 4, s. 202 – 208.
- **štúdia v zborníku:**
ONDREJOVIČ, Slavomír: Medzi purizmom a glocalizmom. In: Jazyk v politických, ideologických a interkultúrnych vzťahoch. Sociolinguistica Slovaca. 8. Eds. J. Wachtarczyková – L. Satinská – S. Ondrejovič. Bratislava: Veda 2015, s. 25 – 32.
- **slovník:**
Slovník súčasného slovenského jazyka. A – G. [1. zv.]. Hl. red. K. Buzássyová – A. Jarošová. Bratislava: Veda 2006. 1134 s.
- **korpusový odkaz:**
Slovenský národný korpus – prim-7.0-public-all. Bratislava: Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV 2015. Dostupný na: <http://korpus.juls.savba.sk>.
- **internetový odkaz:**
JAMRICHOVÁ, Petra: Poznámky z družiny. Dostupný na: <http://jamrichova.blog.sme.sk/c/244412/Poznamky-z-druziny.html> [cit. 4. 11. 2011].
- ostatné pramene (mapy, kartotéky a pod.) sa uvádzajú abecedne v rámci literatúry.

SLOVAK LANGUAGE

JOURNAL FOR THE SLOVAK LANGUAGE RESEARCH

PUBLISHED BY ĽUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

SLOVENSKÁ REČ

ČASOPIS PRE VÝSKUM SLOVENSKÉHO JAZYKA

ORGÁN JAZYKOVEDNÉHO ÚSTAVU ĽUDOVÍTA ŠTÚRA SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

Výhradný distribútor na Slovensku/The exclusive distribution in Slovakia:

SAP – Slovak Academic Press, s. r. o., Bazová 2, 821 08 Bratislava, Slovenská republika

e-mail: sap@sappress.sk, www.sappress.sk, registračné číslo 7089

Objednávky do zahraničia/Orders abroad:

Slovart-G. T. G., s. r. o., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava 5, Slovakia

tel. +421 2 6383 9472, fax +421 2 6383 9485, e-mail: info@slovart-gtg.sk

Ročné predplatné pre Slovensko/Annual subscription for Slovakia: 15 €

Jednotlivé číslo/Separate issue: 5 €

© Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV, Bratislava

ISSN 0037-6981 (tlačená verzia/print)

EV 3695/09

ISSN 1338-4279 (online)

IČO vydavateľa 00167 088